د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

(د دري ژبو لپاره)

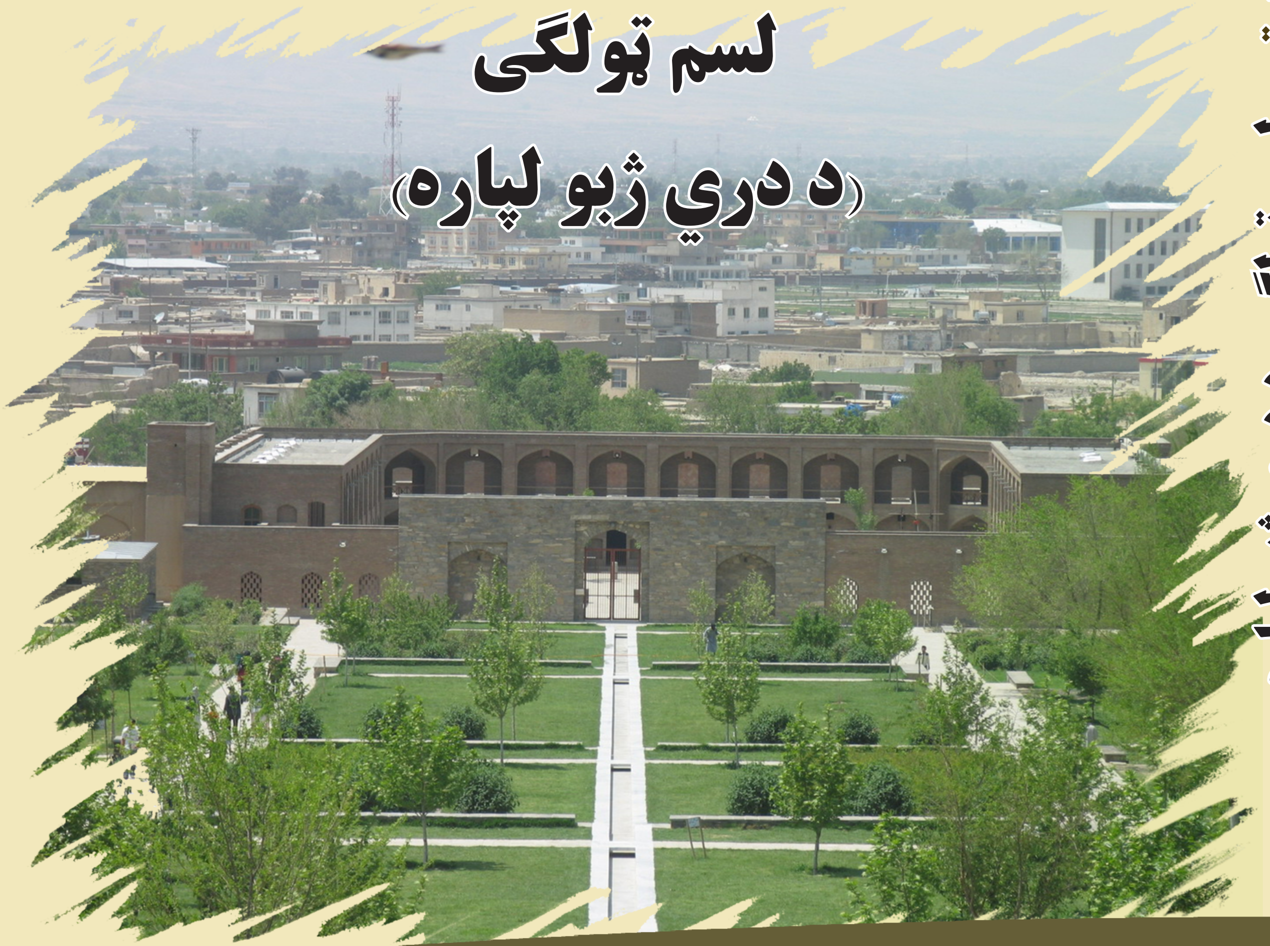

پښتو – لسم ټولګی (د دري ژبو لپاره)

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

(د دري ژبو لپاره)

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډېټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډېټ ډیپارتمنټ غړي

ټولګی: لسم (د دري ژبو لپاره)

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

لیک لړ

شمېرې	د لوست نوم	مخونه
لومړی لوست	دعا	۱
دویم لوست	نعت	۵
دریم لوست	عبدالرحمٰن بابا	۹
څلورم لوست	بد نیتي (ولسي کیسه)	۱۵
پنځم لوست	پښتو نحوه	۱۹
شپږم لوست	ورزش (خبرې اترې)	۲۷
اووم لوست	نصیحت	۳۳
اتم لوست	زرغونه کاکړه (رح)	۳۷
نهم لوست	ملي یووالی	٤۱
لسم لوست	د پښتو نثر لنډه تاریخچه	٤۵
یوولسم لوست	د بدیع علم ـ لومړۍ برخه: لفظي صنعتونه	۵۱

شمیره	د لوست نوم	مخونه
دولسم لوست	د بدیع علم ـ دویمه برخه: معنوي صنعتونه	٥٧
دیارلسم لوست	خیرالبیان	٦٥
څوارلسم لوست	عبدالرحمٰن پژواک	٧١
پنځلسم لوست	مېرمن حمیده	٧٧
شپاړسم لوست	امیر حمزه شینواری	٨٣
اووه لسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	٨٩
اتلسم لوست	د لویو جرګو تاریخچه	٩٩
نولسم لوست	په پښتو ادب کې لنډه کیسه	١٠٥
شلم لوست	ادبي لیکونه	١١١
یوویشتم لوست	سیند (نوی ادبي هنري نثر)	١١٧
دوه ویشتم لوست	محاوره (د انګلیسي ژبې د زده کړې د . . . .)	١٢٣
درویشتم لوست	فکر او عمل	١٢٩
څلور ویشتم لوست	د پاچا خان تعلیمي لاربووونې	١٣٣
پنځه ویشتم لوست	متلونه	١٣٩
شپږویشتم لوست	محاوره (د هېواد د لرغوني او تاریخي . . . .)	١٤٥
اووه ویشتم لوست	محاوره (په هېواد کې د عصري او رسمي . . . .)	١٥١
اته ویشتم لوست	پښتني دودونه	١٥٩
	وییپانګه	١٦٥
	اخځلیکونه	١٧١

دعــا

ـ حمد څه ته وايي، څوك يې په اړه خبرې کولای شي؟

ـ تاسې د تېرو ټولګيو د پښتو لوست په کتابونو کې د حمد په نامه څه لوستي دي؟

ـ د کومو شاعرانو حمدونه مولوستي دي؟

د حمد لغوي معنا ثنا صفت اوستاينه ده، په ادبي اصطلاح هغه منظومه وينا يا شعر دی چې د الله ﷻ ستاينه او صفت پکې راغلی وي.

د پښتو ژبې د پخوانيو او اوسنيو شاعرانو د شعرونو په ديوانونو يا چاپ شوو ټولګو کې داسې شعرونه وينو چې هغه د الله ﷻ صفت او ستاينې ته ځانګړې شوي وي. په دغو شعرونو کې شاعران له خپل استعداد او پوهې سره سم د شعر په خوږه ژبه او په زړه پورې ډول د خدای ﷻ عظمت او صفتونه بيانوي. مورږ د دې ټولګي د پښتو لوست کتاب د کاظم خان شيدا په يوه حمديه شعر پيلوو.

ای د کـل جـهـان صنیعه
کـامـلـه قــدرت د تـا دی
لــوی دېـــوان دې مـرتـب کړ
هـر ورق دې گـونـاگـون دی
هــره ورځ ورق گـــردان یې
تـا لـه خـــاورو آدم ســاز کړ
چې په ملک کې دې وجود دی
مـار هـم خپـله روزي مومي
دیـــده واخــلـــي لـه عـقـربـه

ای د هــر آسمان بـدیعـه
نـــادره صـفـت د تـــا دی
چـې انـسـان دې منـتـخب کړ
هـر مضمون دې بوقلمون دی
مـخـتـرع د نـــوي شـــان یې
تـا هـمـراز او تـا دم ســاز کړ
بـهـره منـد د تـا پـه جـود دی
گـاه خـــوړل کـا، گـاهـي شومي
لـقـمـه ورکـــړې زمـــا ربــه !

ســتــا کـــرم پــاکــه سبـحـانـه
مـگـس نـه شـــړي لـه خـوانـه

(کاظم خان شیدا)

کاظم خان شیدا د افضل خان ختېک زوی، د اشرف خان هجري لمسی او د خوشحال خان ختېک کړوسی دی. د زوکړې کال یې (۱۱۳۵) هجري قمري اټکل شوی او تر (۱۱۹٤هـ.ق.) کال پورې یې ژوند یقیني دی. د پښتو پیاوړی نازکخیاله شاعر دی، د شعرونو دیوان یې په افغانستان او پښتونخوا کې څو ځله چاپ شوی دی.

د متن لنډیز

ای خدایه! د ټول جهان جوړوونکیه او د هر آسمان پیدا کوونکیه، ته بشپړ قدرت لرې او ټولې ستاینې او نمانځنې تا لره دي. تا د کایناتو لوی دیوان مرتب کړ او انسان دې د ځمکې پرمخ د خپل خلیفه په توگه وټاکه. ته د ډول ډول مخلوقاتو خالق یې. آدم دې له خاورو جوړ کړ او ټولو مخلوقاتو ته روزي رسوونکی یې. پر مخلوقاتو ستا کرم او احسانونه ډېر او له شمېره تېر دي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي. وروسته دې زده کوونکي په نوبت سره د دې حمدیه شعر یو یو بیت په ټولګي کې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا پر مهال د هغوی غلطۍ سمې کړي.

۲ــ زده کوونکي دې پر دریو ډلو ووېشل شي: یوه ډله دې د متن عربي کلمې، بله دې دري کلمې او دریمه ډله دې پښتو کلمې په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې خپلې په نښه کړې کلمې پر تختې ولیکي.

۳ــ ښوونکی دې پر تختې لیکل شوې کلمې د زده کوونکو په وسیله معنا او هغه چې زده کوونکي یې معنا کولای نشي په خپله دې معنا کړي او زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

٤ــ زده کوونکي دې په نوبت سره د لوستل شوي متن مفهوم په ساده جملو کې د ټولګیوالو په وړاندې ووایي.

٥ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

صنیع، بدیع، نادر، بوقلمون، عقرب، شومي، خوان.

٦ــ درې درې تنه زده کوونکي دې په نوبت سره پورته شي، یو دې لومړی د حمد یو بیت د کتاب له مخې ولولي، دویم دې هغه د املاء په ډول پر تختې ولیکي، دریم زده کوونکی دې هغه معنا کړي، دا لړۍ دې تر پایه په ټولو زده کوونکو پلې کړای شي، ښوونکی دې د اړتیا پر مهال مرسته وکړي.

۷_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- د نړۍ جوړوونکی او د مخلوقاتو پیدا کوونکی څوک دی؟
- څوک د لوی خدای ﷻ ځینې قدرتونه بیانولای شي؟
- څوک د کاظم خان شیدا په ا ړه معلومات ورکولای شي؟
- څوک د حمد او نعت توپیر کولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دې حمد مفهوم په خپلو الفاظو کې ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې، هغه د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

په قیامت به وي د عرش تر سیورې لاندې
بادشاهان چې عادلان شي عدل کاندې
په هر قوم چې کرم د کردګار شي
سرداران به یې دینداره نیکو کار شي
نښانه د خدای د قهر بد حاکم دی
چې هیڅ عدل انصاف نه لري ظالم دی
((عبدالقادر ختک))

نعت

ـ څوك د نعت په لغوي او اصطلاحي معنا پوهېږي؟

ـ په نعت کې کوم موضوعات راځي؟

ـ په نعتونو کې کوم ډول مطالب بیا نېږي؟

نعت په لغت کې غوره او نېکې ستاینې ته وايي او په اصطلاح کې هغه منظومه یا منثوره وینا ده چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ستاینه او صفت پکې شوی وي.

زموږ د دې ټولګي د پښتو دویم لوست د خوشحال خان خټک نعتیه کلام ته ځانګړی شوی دی.

تــر لــک زیــات پیغمبــران دي | څوک نبیان څوک مرســلان دي
همــه واړه نېــک کــردار دي | امینــان دي وفــادار دي
عالمــان دي، راســتګویان دي | د وګــړو نېکخواهــان دي
نــه یــې نفــس نــه یــې هــوا وه | هــره چــاره یــې رښــتیا وه
یــا بــه وحــي یــا الهــام و | چــې یــې چــا و تــه کلام و
زیــات او کــم ویــل یــې نــه کــړه | چــې یــې کــړه واړه یــې ښــه کــړه
محمــد پکــې افضــل دی | هــم أخــر دی هــم اول دی
د دیــن کار پــه ده تمــام شــو | خاتمــت د ده پــه نــام شــو

(خوشحال خان خټک)

خوشحال خان خټک:

خوشحال خان خټک د شهباز خان خټک زوی، د پښتو ژبې پیاوړی شاعر، لیکوال، ملي مشر او لارښود و. په (۱۰۲۲) هجري قمري کال د پښتونخوا په سرای اکوړه کې زېږېدلی و. په (۱۱۰۰) هجري قمري کال یې د (۷۸) کلونو په عمر له دې نړۍ سترګې پټې کړې دي.

خوشحال خان په نظم او نثر کې زیات شمېر آثار لیکلي دي چې د بېلګې په توګه یې د اشعارو کلیات، دستارنامه، طب نامه، فراقنامه، فضل نامه او نورو نومونه اخیستلی شو.

د متن لنډیز

تر یو لک او څلورویشت زره زیات او کم پیغمبران او د خدای استازي وو. په دوی کې چا د نبیانو او چا د مرسلانو مرتبه درلوده. دوی رښتیني او د غوره اخلاقو بېلګې وې. خلکو ته یې د خدای جل‌جلاله د وحې په رڼا کې هدایت او لارښوونه کوله. په دغو ټولو کې محمد ﷺ ډېر غوره او د لوړې مرتبې خاوند دی، که څه هم ظاهراً دې نړۍ ته له نورو ټولو پیغمبرانو وروسته راغلی دی، خو په معنا کې له ټولو لومړی او مقدم دی او نبوت په ده باندې ختم شوی دی.

فعالیتونه

۱ـ د ښوونکي له خوا د متن تر لوستلو او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي متن په چوپه خوله په ډېر دقت سره ولولي، بیا دې له څو زده کوونکو څخه وغوښتل شي چې په وار سره متن په لوړ غږ د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

۲ـ ښوونکی دې د متن ستونزمن لغتونه له معنا سره پرتختې ولیکي. بیا دې زده کوونکي په نوبت سره ور وبولي چې هغه په مناسبو جملو کې وکاروي. ښوونکی دې د اړتیا په وخت کې ورسره مرسته وکړي. زده کوونکي دې پر تختې لیکل شوې جملې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

۳ـ زده کوونکي دې دوه دوه تنه د تختې مخې ته ور وبلل شي. یو تن دې د شعر یو بیت ولولي او بل دې هغه معنا کړي. دا لړۍ دې په ټول ټولګي کې پلې کړای شي.

۴ـ زده کوونکي دې د ټولګیوالو په وړاندې د شعر مفهوم په خپله ژبه بیان کړي.

۵ـ ښوونکی دې دا لاندې بیتونه پر تختې ولیکي، زده کوونکو ته دې لارښوونه وکړي چې هغه په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا یې تشریح کړي:

ترلـک زیـات پیـغـمـبـران دي
څـوک نـبـیـان څـوک مـرسـلان دي
هـمـه واړه نـېـک کـــردار دي
امـیـنـان دي وفـــادار دي
مـحـمـد پــه کــې افـضـل دی
هــم أخــر دی هــم اول دی

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- پيغمبر چاته ويل کېږي؟
- نبي څوک دی؟
- وحي څه ته وايي؟
- پيغمبرانو به څنګه ټولې چارې د وحې په رڼا کې تر سره کولې؟
- حضرت محمدﷺ ولې تر نورو پيغمبرانو غوره دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د حضرت محمدﷺ د غوره اخلاقو په اړه څو کرښې وليکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

تر شيرين اسم دې جار شم محمدهﷺ
سرفراز دې په ديدار شم محمدهﷺ
سعادت د دواړو کونو زما دا دی
که دې خاورې د دربار شم محمدهﷺ
ستا ثنا به د لويي ويلای نه شم
که بلبله د سهار شم محمدهﷺ
((رحيمداد))

عبدالرحمٰن بابا (رح)

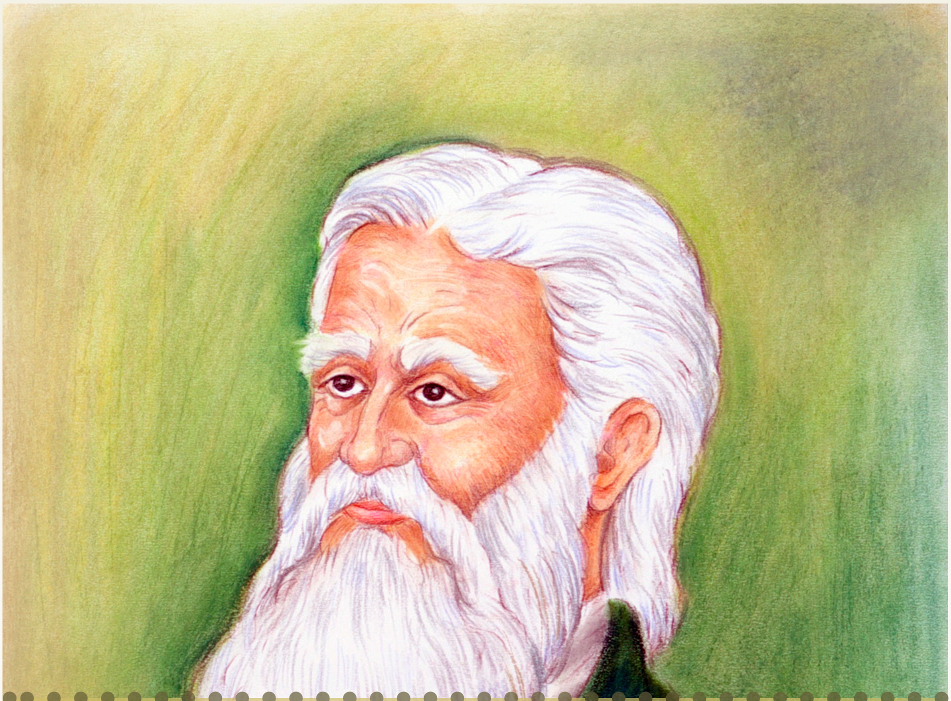

ـ تاسې د پښتو په پخوانیو شاعرانو کې څوک پېژنئ!

ـ د مخه مو د عبدالرحمٰن بابا شعرونه لوستي، د هغه په هکله معلومات لرئ!

د پښتو ادب تاریخ په دویمې یا منځنۍ دوره کې ډېر پیاوړي شاعران تېر شوي چې د ادبي آثارو په رامنځته کولو یې د پښتو ادبي پانګې ته ډېره بډاینه وربخښلې ده. د دغې دورې په نومیالیو شاعرانو کې یو هم عبدالرحمٰن بابا دی چې د خپل خواږه او عالي شعر له برکته یې لوړ نوم او شهرت په برخه شوی او په ولس کې یې دومره مقبولیت تر لاسه کړی چې د ((بابا)) په لقب منلی او نمانځل شوی دی. په دې لوست کې نوموړی درپېژنو:

د پښتو خوږ ژبی شاعر او نومیالی عارف عبدالرحمٰن بابا(رح) په (۱۰۴۲) هجري قمري کې کال کې د پښتونخوا د پېښور ښار د بهادر په کلي کې نړۍ ته سترګې پرانیستې وې. پلار یې عبدالستار نومېده او د مومندو پښتني قبیلې ته منسوب و.

عبدالرحمٰن بابا لومړني دیني علوم په خپل کلي او شاوخوا سیمو کې لوستي وو. په ځوانۍ کې د لوړو دیني علومو په زده کړې پسې کوهاټ ته ولاړ. هلته یې د مروجو دیني او ادبي علومو د زده کړې تر څنګ د هغې سیمې له مشهور عارف او روحاني شخصیت حاجي بهادر کوهاټي(رح) څخه په طریقت کې لاسنیوی کړی و. کله چې عبدالرحمٰن بابا د دیني علومو د زده کړې له بشپړولو وروسته خپل ټاټوبي پېښور ته راغی، نو د خپل پلرني کلي پرځای یې په هزارخانې کې استوګنه غوره کړه. د ژوند تر پایه په همدې کلي کې اوسېدلی دی.

وایي چې عبدالرحمٰن بابا له کوچنیوالي څخه د لوړ ادبي ذوق او پیاوړي استعداد خاوند و. د ځوارلس پنځلسو کلونو په عمر یې په شعر ویلو پیل کړی او بیا په دې لړ کې د استادۍ پوړ او مقام ته رسېدلی دی. د ځانګړي ادبي مکتب خاوند دی. د خپل وخت او را وروسته زمانې ډېرو شاعرانو یې د ادبي لارې پېروي کړې ده.

د عبدالرحمٰن بابا په شعرونو کې د بېلا بېلو دیني، اخلاقي او نورو ټولنیزو مسایلو ترڅنګ د پښتو ژبې د پخوانیو شاعرانو، لکه: میرزا خان انصاري، دولت لواڼي، خوشحال خان خټک او د دري ژبو شاعرانو سنایي غزنوي، حافظ شیرازي او نورو نومونه یاد کړي او د هغوی ادبي پوړ او مقام یې ښودلی دی. له دې څخه څرګندېږي چې بابا د پښتو او دري ادبیاتو ښه ژوره مطالعه درلوده.

عبدالرحمٰن بابا د خپل پاخه او خواږه شعرله برکته دومره شهرت او مقبولیت ترلاسه کړی چې هغه تراوسه د بل پښتون شاعر په برخه شوی نه دی. په افغان اولس کې د هغه د عزت، عقیدت او درناوي اندازه له دې هم معلومېږي چې د ((بابا)) په درانه لقب یې منلی او نمانځلی دی.

د شعر او وینا محبوبیت یې تر دې اندازې دی چې د لویو،ورو، ښځو او نرو په خولو او

ژبو گرځي. شعرونه یې خلك په ورځنیو خبرو اترو کې د متلونو په بڼه کاروي او د یوه پاخه باوري سند په توګه ورڅخه کار اخلي. د عبدالرحمٰن بابا شعر د زمانې او وخت له غوښتنو او د خلکو له مزاج سره برابر دی. د وعظ، نصیحت، سلوك او معرفت ډېرې ژورې معنا ګانې یې په شعرونو کې شته.

د عبدالرحمٰن بابا له شعرونو څخه دا څرګندېږي چې دی له الله جل جلاله او د هغه له مخلوق سره مینه لري. بابا موږ ته د پند، عبرت، ننګ، غیرت، لوړ همت، قناعت، سخاوت، زیار، زحمت او ریاضت خبرې هم کوي او د یوه حکیم فلسفي او متفکر انسان په څېر له هر ډول تعصب، ځان غوښتنې، تنګ نظرۍ، کرکې او کینې څخه د ځان ژغورنې لارې هم راښیي. بابا که له یوې خوا موږ ته د اخلاقي او روحاني رنځونو درمل را په ګوته کوي، نوله بلې خوا د یوه اجتماعي مصلح او خیر غوښتونکي په شان د دنیوي او اخروي نېکمرغیو لارې چارې هم راښیي.

د عبدالرحمٰن بابا په شعر کې دومره خوږوالی او کشش شته چې هر لوستی او نالوستی (باسواده او بې سواده) وګړی لوستلو او اورېدلو ته راکاږي. د هغه د وینا ساده ګي او رواني، موږ اړ باسي چې د پند او خوند خبرې یې د زړه په مینه واورو.

د بابا په شعر کې هر چاته خپل دردونه او د ژوند ربښتیني انځورونه ښکاري. همدغه یې د شعر عظمت، کرامت او اعجاز ګڼلی شو. هغه دا حق لري چې په زغرده ووایي:

چې منکر پرې اعتراض کولی نشي
دا دې شعر دی رحمانه که اعجاز؟

عبدالرحمٰن بابا د شعرونو لوی دېوان لري. دغه دېوان څو څو ځله په افغانستان او پښتونخوا کې چاپ او خپور شوی چې د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی دی او په کورونو کې یې ساتي.

د وروستیو ادبي څېړنو له مخې عبدالرحمٰن بابا په (۱۱۲۸) هجري قمري کال کې

وفات شوی او د پېښور د هزارخانې په لویه هدیره کې ښخ دی. ډېر ارادتمندان یې زیارت ته ورځي او هر کال د پسرلي په لومړیو ورځو کې یې پر مزار ستره ادبي غونډه جوړېږي.

د شعر بېلګه:

دنیادار که مستغني په سیم او زر دی
هنر منـدو شخه ګنج د خپل هنر دی

بېهوده به زورور وځان ته وایي
د دنیا سـړی که هر څو زورور دی

هسې مه وایه چې زه یم په جهان کې
پیدا کـړی خـدای د سر د پاسه سر دی

ځیني ځیني یې ولیان پیغمبران کړل
نه چې هر سړی ولي او پیغمبر دی

جو دانې قدر یو لعل پکې پیدا شي
نور جهان واړه د تورو کاڼو غر دی

پیدا کړي خدای سړي په تفاوت دي
هسې نه چې جهان واړه برابر دی

که د عمر و رفتن ته څوك نظر کا
دا به وایي چې آفتاب د نمازدیګر دی

چې یې سر په ځمکه ایښی وي و یار ته
په آسمان باندې ختلی لکه لمر دی

تعجب زما د ډېرو اوښکو مه کړه
ما مونډلی په دا بحر کې ګوهر دی

د ریا خرقه یې خدای مه کړه په غاړه
((رحمان)) کوږ دستار ترلی قلندر دی

د متن لنډیز:

عبدالرحمٰن بابا د پښتو ژبې نومیالی خوږ ژبی شاعر دی چې په (۱۰٤۲) هجري قمري کال د پښتونخوا د پېښور په بهادرکلي کې زېږېدلی او په (۱۱۲۸) هجري قمري کال کې مړ دی. عبدالرحمٰن بابا د خپل ښکلي، خواږه او پاخه شعر له برکته له لوړ نوم او شهرت نه برخمن دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او د همدغه درنښت له امله یې د ((بابا)) په درانه لقب منلی او نمانځلی دی. وینا یې د خلکو په زړونو خولو او ژبو کې ده او خلك یې په ورځنیو خبرو اترو کې د متلونو او پاخه باوري سند په توګه کاروي. عبدالرحمٰن بابا د شعرونو لوی دیوان لري چې په افغانستان او پښتونخوا کې څو څو ځله چاپ شوی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه او ښوونکی دې د هغو په حل کې له زده کوونکو سره مرسته وکړي.

۲ ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یوه یوه برخه ولولي.

۳ ـ زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي مخې ته راوبلل شي چې د متن مفهوم په خپله ژبه ووايي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي: یوې ډلې ته دې دنده وسپارل شي چې په متن کې صفتونه په نښه کړي او بله ډله دې د عبدالرحمٰن بابا د شعر مفهوم په ساده عباراتو ولیکي، د یوې ډلې استازی دې په نښه کړي صفتونه د تختې پرمخ ولیکي او د بلې ډلې زده کوونکو استازی دې په ساده عبارتونو د متن لیکلی مفهوم ټولګیوالو ته ولولي.

صفت:

صفت ته ستاینوم هم وايي، هغه کلمه ده چې د یوه نوم حالت او څرنګوالی وښيي،

لکه:

روغ، ناروغ، ښه، بد، قوي، کمزوری، زړور، بې زړه، تازه، مړاوي، او نور.

۵ـ ښوونکی دې یو یو زده کوونکی تختې ته وروبولي چې په نښه شوي صفتونه په مناسبو جملو کې وکاروي.

۶ـ ښوونکی دې د عبدالرحمٰن بابا دا لاندې دوه بیتونه پر تختې ولیکي، له زده کوونکو څخه دې وغواړي چې د هغې مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي:

دنیادار که مستغني په سیم و زر دی
هنرمندو سره ګنج د خپل هنر دی
هسې مه وایه چې زه یم په جهان کې
پیدا کړی خدای د سر له پاسه سر دی

۷ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- عبدالرحمٰن بابا په کوم کال زېږېدلی او په کوم کال کې مړ دی؟
- عبدالرحمٰن بابا خپلې لومړنۍ او لوړې دیني زده کړې په کومو سیمو کې سرته رسولې دي؟
- عبدالرحمٰن بابا ولې خلکو د بابا په درانه لقب نمانځلی او منلی دی؟
- د عبدالرحمٰن بابا قبر چېرته دی؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې د پښتو د کوم پخواني شاعر لنډ ژوند لیک ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه ټولګیوالو ته ولولي.

بدنيتي

(ولسي کيسه)

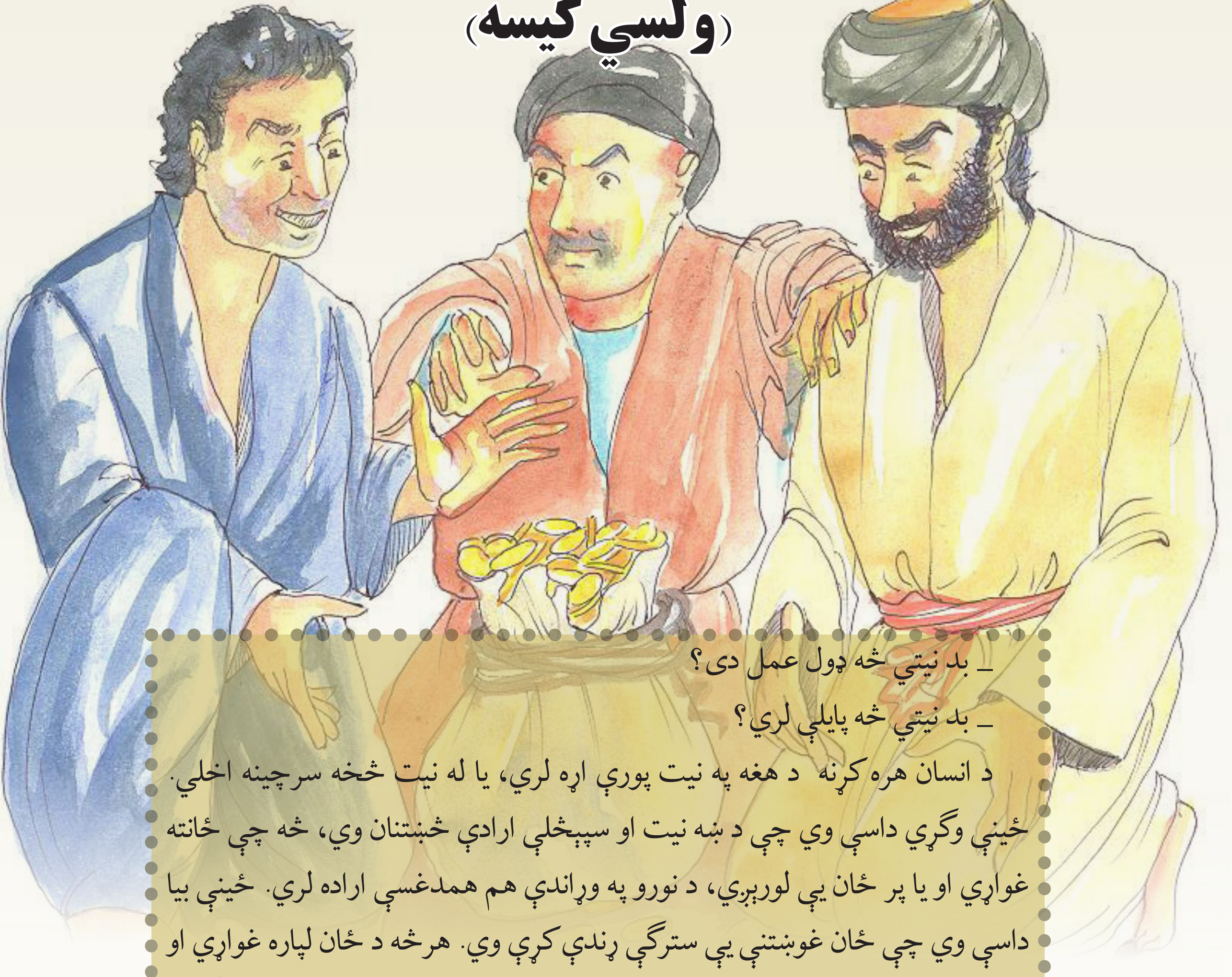

ـ بد نيتي څه ډول عمل دی؟

ـ بد نيتي څه پايلې لري؟

د انسان هره کړنه د هغه په نيت پورې اړه لري، يا له نيت څخه سرچينه اخلي. ځينې وګړي داسې وي چې د ښه نيت او سپېڅلې ارادې څښتنان وي، څه چې ځانته غواړي او يا پر ځان يې لوربږي، د نورو په وړاندې هم همدغسې اراده لري. ځينې بيا داسې وي چې ځان غوښتنې يې سترګې ړندې کړې وي. هرڅه د ځان لپاره غواړي او پر نورو يې نه لوربږي. د هر چا په وړاندې ناوړه ارادې او شوم نيتونه لري. دغسې وګړي د خپلې دغې شومې ارادې او بد نيت له امله، له ناوړه برخليك سره مخامخ کيږي. په دې لوست کې د بدو نيتونو د خاوندانو په اړه يوه کيسه لولو چې هغوی څنګه د خپلو ناوړو اعمالو په سزا رسېدلي دي.

درې تنه له خپل کور و کلي راوتلي او په سفر روان وو، د لارې په اوږدو کې سره ملګري شول. ټوله ورځ يې مزل وکړ، مازديګر مهال يوه کلي ته د شپې تېرولو لپاره ورستانه شول. د کلي په جومات کې يې شپه شوه. د شپې مهال چې د کلي خلک خپلو کورونو ته ولاړل، نو دوی په خپل منځ کې مشغولېدل. په خبرو خبرو کې يې يو له بله نه د سفر کولو د علت پوښتنه وکړه. يوه وويل: زما په کور کلي کې ښايسته ښايسته ځوانان دي چې د هغوی ښکلي ښکلي لباسونه او اسبابونه وينم، نو هغه کتلی اوزغملی نه شم، ځکه مې وغوښتل چې سترګې ورڅخه پناه کړم او کور کلی پرېږدم.

دويم وويل: زما هم همدغه حال دی. درېيم وويل: تاسې له ما سره په غم کې شريک يئ. مطلب دا چې زموږ د درې واړو يو حال دی. په خبرو خبرو کې هغه لومړي وويل: ماخو له هېچا سره نېکي ونه کړه او هېڅوک زما له لاسه خوشاله او آرامه نه شول. دويم وويل: ته خو ډېر ښه سړی یې، ستا خو بېخي بد نيتي نشته. بدنيتي خو زما ده چې بل څوک له چا سره ښه وکړي، نو زه پرې تر ډېرو ورځو خپه يم. درېيم وويل: تاسو دواړه خو بېخي بزرګان يئ، زړونه موله کينې نه پاک دي، ځکه چې زما دومره کينه او بدنيتي ده چې وايم، له ما سره دې هم څوک ښه ونه کړي، د نېکۍ او احسان نوم دې له جهانه ورک شي. شپه تېره شوه، سهار درې واړه له کلي روان شول. پر لاره يې د پيسو يوه کڅوړه و موندله. له لارې ګوښه يو ځای کېناستل او ويې ويل: راځئ چې دا پيسې همدلته سره ووېشو او بېرته خپلو کورونو ته وروګرځو. خو هر يوله ډېرې کينې او بدنيتۍ نه په دې نه راضي کېده چې بل ملګری يې برخه واخلي. نه يې هغه پيسې وېشلای شوې او نه يې پرېښودلای شوې.

يوه شپه او ورځ يې وږې تږې او بې خوبه تېره کړه. آخر دې نتيجې ته ورسېدل چې يو تن دې نژدې ښار ته لاړ شي او څه خواړه دې راوړي. هغه ملګری چې ښار ته په خوړو پسې لاړ، له ځان سره يې وېتېيله چې په خوړو کې به زهر واچوم چې دواړه يې وخوري، پرې مړه به شي او دا ټولې پيسې به ده ته پاتې شي. دلته دواړه پاتې ملګرو مصلحت وکړ چې ښارته په خوړو پسې تللی ملګری يې چې کله راشي، نو و به يې وژنو او پيسې به يې موږ دواړو ته

پاتې شي. هغه ملګرې يې په خوړوکې زهر ګډکړل، کله چې خپلو ملګرو ته راغی، دوی دواړو پرې برید وکړ او هغه يې وواژه. بیا يې پرېکړه وکړه چې لومړی باید خواړه وخوري، بیا به دواړه پیسې سره وویشي. کله چې يې هغه په زهرو لړلي خواړه وخوړل، هغوی دواړه هم مړه شول او ټولې پیسې ترې پاتې شوې.

د متن لنډیز:

دا د دریو تنوکیسه ده چې د بدو نیتونو او بدو ارادو خاوندان وو. هر يو هر څه يوازې د خپل ځان له پاره غوښتل او پر نورو يې نه لورېدل. په خپله خو به يې له چا سره نېکي نه کوله، خو د نورو په نېکۍ به هم خپه کېدل. دوی په يوه سفرکې سره ملګري کېږي او کله چې د پیسو کڅوړه پیداکوي، د يوه هم دا نه لورېږي چې بل ملګری دې پکې ونډه ولري. دوی په خپلو منځوکې يو بل ته نیت بد وي. بلاخره درې واړه د خپلو شومو نیتونو قرباني کېږي او د پیسو کڅوړه ترې پاتې کېږي. موږ باید له دې کیسې څخه پند واخلو، همېشه نېکه اراده او ښه نیت ولرو. څه چې د خپل ځان لپاره غواړو، د نورو لپاره يې هم وغواړو. يو بل ته د ښېګڼې رسولو اراده ولرو او تل يو بل ته د مرستې لاس ورکړو. نیت مو باید پاک او اراده مو باید نېکه وي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله په غور او دقت ولولي او د متن ستونزمنې کلمې او مطالب دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې هغه ستونزمنې کلمې په خپله د زده کوونکو په وسیله او که هغوی نه شوای معنا کولای په خپله دې هغه معنا او توضیح کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن يوه يوه برخه د ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې وګومارل شي چې متن يو ځل بيا له ځان سره په غور او دقت ولولي او په هغو کې فعلونه په نښه او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

فعل: هغې کلمې ته وايي چې په يوه زمانه يا ټاکلي وخت کې د يوه کار يا يوې پېښې په راڅرګندېدو دلالت وکړي.
فعل د زماني په لحاظ په تېر مهال (ماضي) او سمهال (حال) او راتلونکي مهال (مستقبل) وېشل کېږي. د هرې زمانې فعل په هماغه زمانه کې د يوه کار په سر ته رسولو دلالت کوي.

٥ـ زده کوونکی دې په نوبت سره په خپلو کتابچو کې ليکلي فعلونه په ټولګي کې ولولي. ښوونکی دې له هغو سره په سمون او بشپړتيا کې مرسته وکړي.

٦ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست ارزونه وشي:

- درې واړو ولې له کور او کلي څخه د سفر هوډ کړی و؟
- هغوی هر يوه د خپلو بدو نيتونو په اړه څه وويل؟
- هغوی په لاره کې څه وموندل او بيا يې پرې څه وکړل؟
- په پای کې درې واړه څنګه ووژل شول؟
- د کيسې له پايلې څخه مو څه زده کړل؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې د کورني دندې په توګه دې ته ورته بله کيسه يا پېښه وليکي او د ښوونځي په بل درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

پښتو نحوه

ـ تاسې جمله پېژنئ؟ جمله له څه شي څخه جوړېږي؟

ـ جمله په خبرو اترو کې څه ارزښت او اهمیت لري؟

ـ که د جملو جوړښت سم نه وي، په خبروکې به څه ستونزې را منځته شي؟

ژبه انسان ته یوه الهي پېرزوینه ده چې په ټولنه کې د وګړو ترمنځ د پوهونې او را پوهونې ډېره مهمه وسیله ګڼل کېږي.

ژبه له غږونو څخه جوړه ده. له همدغو غږونو څخه د کلمو بېلا بېل ډولونه (لکه نومونه، صفتونه، ضمیرونه، ادات، فعلونه او نور) جوړېږي. د کلمو د دغو بېلا بېلو ډولونو له یو ځای کېدو څخه جمله جوړېږي چې هغه د ژبې د نحوي نظام اساسي برخه جوړوي. په دې لوست کې جمله او د هغې د جوړښت بېلا بېلې برخې او ډولونه در پېژنو.

نحوه عربي کلمه ده، لغوي معنا يې لاره، روش او طرز دی، په اصطلاح کې د ګرامر هغه برخه ده چې په جملې کې د کلمو د مطابقت، اړيکو، ترتيب او ترکيب په هکله بحث کوي.

يوه بله پېژندنه يې داسې ده:

نحوه هغې پوهې ته ويل کېږي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو او ترکيبونو له جوړښت، ترتيب او تنظيم څخه بحث کوي.

په عمومي ډول د يوې ژبې په ګرامر کې بايد د نحوې برخه د جملې په هکله دې لاندې پوښتنو ته سم او عملي ځوابونه ورکړي:

لومړی: د يوې ژبې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، يا په بله وينا، هغه کوچني واحدونه چې جمله جوړوي کوم دي.

دويم: دغه کوچنۍ برخې يا اجزاوې يو له بل سره څنګه يو ځای کېږي، ترڅو جملې جوړې کړي.

درېيم: کله چې د يوې جملې مورفيمونه په ګرامري واحدونو ووېشل شي، دغه کوچني واحدونه څه نومېږي؟

نحوي واحدونه:

په ګرامري معنا او مفهوم د يوې ژبې تر ټولو کوچنی واحد چې د وېشلو وړ نه وي، تګميم يا نحوي واحد ورته وايي. د مثال په ډول، کله چې ووايو: دغه څوک ده؟ که د همدې سواليه جملې په ځواب کې وويل شي: نجلۍ، په ګرامري لحاظ بشپړ مطلب اداء شو. دلته ((نجلۍ)) يو تګميم يا کوچنی نحوي واحد دی.

ترکيب:

ترکيب هم د نحوي واحدونو له جملې څخه دی چې د جملو په جوړونه او رغونه کې ډېره ارزښتمنه ونډه لري. ترکيب د دوو يا زياتو خپلواکو او ناخپلواکو کلمو ټولګه ده چې

برخې يې يوه له بلې سره ګرامري اړيکې لري. ترکيبونه لومړی په اسمي او فعلي ډلو وېشل کېږي. د اسمي ترکيبونو اساسي برخه اسم يا نوم وي او د فعلي ترکيبونو اساسي برخه فعل وي. اسمي ترکيبونه ډېر ډولونه لري، لکه: اضافي ترکيبونه، توصيفي ترکيبونه، عددي ترکيبونه، قيدي ترکيبونه، تاکيدي ترکيبونه او اداتي ترکيبونه.

فقره:

فقره هم يو نحوي واحد دی. د جملې اساسي ارکان مبتدا او خبر دواړه لري. خو کله کله په نحوي جوړښت کې د معنا له مخې د جملې د بلې برخې جز ګرځي او ورپورې مقيدېږي.

د مثال په ډول: ((پسرلی راغی))، يوه خپلواکه ګرامري بڼه ده، خو که ووېل شي: ((پسرلی چې راغی)) په دغه حالت کې په (چې) سره مقيده شوه او بايد بله ګرامري بڼه ورپورې وتړل شي چې معنا يې پوره شي. په دې ډول: ((پسرلی چې راغی، نړۍ ښکلې شوه)). فقرې د بڼې او اړيکو له مخې بېلا بېل ډولونه لري: کوچنۍ فقرې او لويې فقرې. لويې فقرې بيا په خپلواکو او مقيدو فقرو وېشل کېږي. دا چې جمله تر ټولو ستر يا بشپړ نحوي واحد دی، نو دلته يې درپېژنو:

جمله:

جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا يې ټولګه يا مجموعه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو يو داسې ترکيب چې يو بشپړ مفهوم افاده کړي، جمله بلل کېږي. يا په بله وينا: جمله د يوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري بڼه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي. په جمله کې الفاظ او کلمې يوه له بلې سره نحوي اړيکې لري او خپلواکه پوره معنا او مفهوم وړاندې کوي.

د جملې د جوړښت توکي:

د يوې بشپړې جملې په جوړښت کې خپلواک توکي او مرستيال توکي ونډه لري. په

خپلواکو توکو کې خپلواکې کلمې، لکه: نومونه، ځیز نومونه، صفتونه، نومځري (ضمرونه) او قیدونه راځي او په کومکي توکو کې ادات، لاحقې یا وروستاړي او مختاړي او داسې نور راځي.

د جملې اساسي برخې:

هره جمله دوې بنسټيزې او اساسي برخې لري: مبتدا اوخبر.

۱ـ مبتدا (مسند اليه يا فاعل):

مبتدا په گرامري توگه د يوې خپلواکې معنا لرونکې جملې برخه گڼل کېږي او په جمله کې د هغه په باب خبر ورکول کېږي، لکه په دې لاندې جملو کې:

لمر راوخوت، خلك خپل كار كوي. تېل توی شول.

په پورته جملو کې (لمر، خلك، تېل) د جملو مبتداوې دي.

۲ـ خبر (مسند ـ فعل):

خبر هم د جملې اساسي او مهمه برخه جوړوي. دا د جملې هغه برخه ده چې د مبتدا حال ځرگندوي. خبر د جوړښت له مخې په ساده او مرکب باندې بېلېږي.

خبر په دوه ډوله دی: اسمي خبر او فعلي خبر.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې يې پوره فعل يا فعلي ترکيب راغلی وي، د فعلي جملې په نوم يادېږي او هغه چې مبتدا او خبر دواړه نومونه وي، اسمي جملې ورته وايي.

د پښتو د جملې په جوړښت کې يوه مهمه ځانگړنه دا ده چې مبتدا او خبر مطابقت او سمون سره لري. دا سمون د جملې د فعل او فاعل يا مبتدا او خبر تر منځ د دريو اړخونو (د شخص، جنس او عدد) له مخې موجود وي.

د جملې ډولونه:

جمله د بڼې او جوړښت له مخې په ساده او مرکبه باندې وېشل کېږي.

۳ـ ساده جمله: هغه جمله ده چې له یوه فاعل او یوه فعل یا له یوې مبتدا او یوه خبر څخه جوړه وي.

لکه: احمد راغی، لمر پرېوت.

٤ـ مرکبه جمله: هغه ده چې له دوو یا زیاتو ساده جملوڅخه جوړه وي.

لکه: لمر راوخوت، نړۍ رڼا شوه. احمد راغی، کتاب یې راوړ.

جمله د معنا له مخې په دوو سترو ډولونو وېشل کېږي، خبري، ناخبري.

٥ـ خبري جمله: دې ډول جملې ته بیاني جمله هم وایي. د یوه څیز د حال او کیفیت بیان او څرګندویې کوي.

یا په بله ژبه، یو فکر د خبر په بڼه بیانوي، لکه: احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی. زموږ ښوونکی ډېره ورتیا لري.

٦ـ ناخبري یا انشایي جمله:

ناخبري جملې دا لاندې ډولونه لري:

امریه جمله:

چې د ویناوال موخه پکې د یوه کار غوښتنه، د امر، حکم، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي.

لکه: درس ولوله! کار وکړه.

د پوښتنې جمله:

د ویونکي مطلب او موخه پکې پوښتنه او له مقابل لوري څخه د ځواب غوښتنه وي،

لکه: څه وخت راغلې؟ چېرته ځې؟ او نور...

تعجبي جمله:

د حيرانتيا په حالت کې ويل کېږي، يا د حيرانۍ څرګندويي کوي.

لکه: څومره ښه خلک دي! څه کارونه يې ونه کړل!

تمنايي جمله:

د غوښتنې او هيلې مفهوم پکې نغښتی وي،

لکه: کاشکې لاړ شم! ارمان چې راغلی وای!

شکي احتمالي جمله:

چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حيران او دوه زړی وي،

لکه: ښايي زه هم ولاړ شم، ګوندې مرسته را سره وکړي.

ټينګاري جمله:

د تاکيد او ټينګار په موخه او مقصد راځي،

لکه: خامخا به راځې، حتمي ورشه!

قسميه جمله:

چې په يوه کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په يوه سپېڅلي ذات باندې قسم او لوړه څرګندوي.

لکه: خدايږو څه به نه وايم، په خدای چې ورځم.

دعائيه جمله:

د خير ښېګڼې غوښتلو او څرګندولو لپاره ويل کېږي.

لکه: ځه الله دې مل شه! خدای دې په خپل مقصد کې کامياب کړه.

د متن لنډيز:

د نحوي لغوي معنا لاره او روش ده، په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده چې په جمله کې د کلمو مطابقت، اړيکو او ترکيب په هکله بحث کوي.

په نحوي واحدونو کې تکميم، ترکيب، فقره او جمله شامل دي. دا ټول د جملو په جوړښت کې رغنده ونډه لري. جمله تر ټولو ستر نحوي واحد دی. لغوي معنا يې ټولګه يا مجموعه ده او په اصطلاح کې د کلمو يو داسې ترکيب دی چې بشپړ مفهوم افاده کوي. جمله دوې اساسي برخې لري: مبتدا او خبر. دا دواړه د جملې داسې برخې دي چې له هغو پرته بشپړه جمله نه جوړېږي. جمله د بنې او جوړښت له مخې په ساده او مرکبه وېشل کېږي.

او د معنا له مخې جمله په خبري او ناخبري يا بياني انشايي باندې وېشل شوې ده. انشايي جمله، قسميه جمله او دعائيه جمله.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور او دقت سره ولولي. د متن ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو له خوا په نښه شوې ستونزمنې کلمې د تختې پر مخ وليکي او هغه دې پر زده کوونکو يا په خپله معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن يوه يوه برخه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د متن په سمون کې له هغوی سره مرسته وکړي.

٤ـ دوه دوه زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي مخې ته وروبلل شي. يو تن دې يوه بشپړه جمله پر تختې وليکي او بل زده کوونکی دې په هغې کې د مبتدا او خبر برخه په ګوته کړي.

۵ـ ښوونکی دې داسې کلمې چې د جملې بېل بېل توکي دي، په بې ترتیبه بڼې د تختې پر مخ ولیکي، یو زده کوونکی دې تختې ته وروبولي چې له هغو څخه بشپړه جمله جوړه کړي. دا لړۍ دې تر پایه په ټولو زده کوونکو پلې کړای شي.

۶ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله د معنا له مخې د جملې ډولونه ولیکي او د هر ډول لپاره دې درې جملې جوړې کړي. بله ډله دې د ناخبري یا انشایي جملې ډولونه او د هر ډول لپاره درې درې جملې جوړې کړي. د هرې ډلې استازی دې د جملې ډولونه او د هغو مثالونه په ټولګي کې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۷ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- د جملې اساسي او بنسټیزې برخې کومې دي؟
- جمله د جوړښت له مخې په کومو ډولونو وېشل کېږي؟
- جمله د معنا له مخې، کوم ډولونه لري، نمونه یې واخلئ.
- د ناخبري یا انشایي جملې ډولونه کوم دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملې د ډولونو لپاره پنځه پنځه جملې ولیکي او په راتلونکي پښتو ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

ورزش
(خبري اتري)

ـ ورزش څه ته وايي؟

ـ ورزش څه ګټې لري؟

ـ څوک د څو لوبو نومونه اخيستلی شي؟

ـ کومه ورزشي لوبه مو ډېره خوښېږي؟

ورزش په ژوند کې ستر روغتيايي ارزښت او اهميت لري. که له يوې خوا ورزش ډېره غوره بوختيا ده، نوله بلې خوا د انسان په فزيکي او روحي روزنې باندې ډېرې ګټورې اغېزې لري. په دې لوست کې مو درته د ورزش په هکله د خبرو اترو په بڼه يو لړ معلومات وړاندې کړي چې هم له ورزش سره آشنايي پيدا کړئ او هم مو په پښتو ژبه د خبرو اترو کولو مهارت او ځواک پياوړی شي.

خبرې اترې (محاوره)

(زلمی او کاروان د ورزش په اړه خبرې اترې کوي)

زلمی: السلام علیکم، کاروانه وروره!

کاروان: وعلیکم السلام، هر کله راشې!

چېرته روان يې زلمیه وروره!

زلمی: تر تا پورې راغلم کاروانه! یو څو پوښتنې لرم.

وروره! ته خو یو تکړه ورزشکار يې، کوم ورزش (لوبه) تر نورو غوره ده؟

کاروان: دا پوښتنه دې څنګه وکړه؟

زلمی: په ښوونځي کې د سپورت ښوونکي کورنی دنده راسپارلې چې په دې اړه معلومات را ټول کړم.

کاروان: ښه چې داسې ده، درته يې وایم. ګوره وروره! هره لوبه پر خپل ځای غوره او مهمه ده. چاته یوه او چاته بله ښه ښکاري.

زلمی: زموږ په هېواد کې کومې لوبې دود دي؟

کاروان: ډېرې لوبې دي، لکه: والیبال، فوټبال، هاکي، باسکټبال او ... .

زلمی: هو! وزلوبه (بزکشي)، غېږې نیول، سوک وهنه (بوکس) کراته او تکواندو هم زموږ د هېواد په لوبو کې ځای لري. په دې وروستیو وختونو کې کرکټ هم ډېر مینه وال موندلي دي.

زلمی: مشران وايي چې کرکټ پخوا زموږ په هېواد کې دود نه و.

کاروان: هو! دغه لوبه اوس اوس رواج شوې ده او په پوره بریالیتوب مخ په وړاندې روانه ده. افغاني لوبغاړو يې نړیوال شهرت او مقام تر لاسه کړی دی.

زلمی: د لوبو په اړه یو څه نور معلومات را کولای شې؟

کاروان: اوس خو وخت نه لرم، بله ورځ به معلومات درکړم.

زلمی: سمه ده، کور دې ودان، کاروانه وروره بیا به سره وګورو.

دویمه مرکه (د لومړۍ مرکې په تعقیب)

زلمی: ستړې مه شې کاروانه وروره!

کاروان: ښاد اوسې زلمیه وروره! عمر دې ډېر شه!

ښنگه را پېښ شوې زلمی جانه!

زلمی: غواړم چې خپله وعده پوره کړې او د لوبو په اړه نور معلومات هم راکړې.

کاروان: ولې نه، خو ستا له لوبو سره ښنگه مینه پیدا شوه؟

زلمی: کورنۍ دندې ته د معلوماتو د را ټولولو په وخت کې مې په یوه مجله کې د ورزش ډېرې گټې ولوستې چې یوه یې د بدن روغتیا ده، ځکه مې مینه ورسره پیدا شوه.

کاروان: هو! ورزش کول د صحت او سلامتیا بنسټ جوړوي، خو چې په منظم ډول وشي.

زلمی: د دې خبرې څه معنا؟

کاروان: معنا یې دا ده چې هر ډول ورزش چې کوې، نو اصول به یې زده کوې او قضا کوې به یې هم نه.

زلمی: کاروان جانه! دا وزلوبه یا بزکشي هم ورزش کېدلای شي؟

کاروان: ولې نه، وزلوبه هم ورزش دی؛ خو هر څوک یې نشي کولای، ځکه چې خطرناکه ده او خاص لوبغاړي یې ورته روزل کیږي.

زلمی: ما چې په تلوېزیون کې ولیده، ډېره خطرناکه معلومېده،

کاروان: تلوېزیون او مخامخ لیدل یې بیا ډېر توپیر لري. که پر میدان دې ولیده، نو پر لوبغاړو به یې آفرین ووایې.

زلمی: کاروانه وروره! غېږې نیول خو به ورزش نه وي؟

کاروان: ته اشتباه مه کوه، غېږې نیول هم ورزش دی.

زلمی: چې داسې ده، نو حمید خو هم ورزشکار دی، ځکه هغه هم غبرګې نیسي.
کاروان: کومه لوبه یې ګټلې ده که نه؟
زلمی: هو! هره لوبه یې ګټلې ده، هغه تراوسه چا نه دی ځملولی، ډېر مشهور دی.
کاروان: د کوم کلپ غړیتوب لري؟
زلمی: نه! په هېڅ پورې نه دی تړلی، په خپل سر آزادې لوبې کوي.
کاروان: که چېرې د کوم کلپ غړی شي، نو لا به بریالی شي.
زلمی: دا څنګه؟
کاروان: دا په دې چې د لوبو په فني اصولو به پوه شي، نور به هم تکړه شي او د لوبې اتل به شي.
زلمی: چې داسې ده، نو زه به یې له تا سره مخامخ کړم، ته به یې پوه کړې.
کاروان: ولې نه! زه هر وخت لارښوونې او مرستې ته تیار یم.
زلمی: ښه کاروانه وروره، زه اوس ځم چې خپل درسونه ولولم.
کاروان: الله دې مل شه.

د متن لنډیز:

په دې متن کې زلمی او کاروان د ورزش او د هغه د څرنګوالي او ګټو په اړه خبرې کوي. زلمی د ورزش په هکله له کاروان څخه معلومات اخلي. کاروان سربېره پر دې چې د بېلا بېلو لوبو په پېژندنه کې له زلمي سره مرسته کوي. د ورزش فکري او جسمي ګټې هم ورته بیانوي او هغه ته ډېر په زړه پورې معلومات ورکوي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لوست یو ځل په پټه خوله ولولي چې د لوستلو مهارت یې پیاوړی شي. بیا دې یو یو زده کوونکی د لوست یوه یوه برخه په لوړ آواز ولولي.

۲ـ دوه دوه زده کوونکي دې په وار سره د نورو مخې ته ودرېږي، لوست دې د زلمي او کاروان په ځای په لوړ آواز ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې کلمې تر لیکلو وروسته معنا او په جملو کې وکاروي:

ـ بنیاد	ـ لوبغاړی	ـ صحت او سلامتیا
ـ اتل	ـ فني	ـ کلپ

٤ـ دوه کسان دې په خپله خوښه د یوې لوبې په اړه خبرې وکړي، نور دې ورته غوږ ونیسي.

۵ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي: یوه ډله دې د محلي او سیمه ییزو لوبو نومونه ولیکي او بله ډله دې د نړیوالو یا المپیک د لوبو نومونه ولیکي. بیا دې دوه تنه د ډلو په استازیتوب په ټولګي کې دغه نومونه واوروي.

٦ـ په لاندې جملوکې صفتونه پیدا کړئ:

- زلمی، زرګی او ځیرک په یوه ټولګي کې لوست وايي، هغوی هره ورځ یو ځای ښوونځي ته ځي.
- حامد نوی موټر اخیستی، د هغه د موټر رنګ سور دی.
- توریېکۍ او ښاپیرۍ د ایمل خویندې دي. دوی دواړه تورې جامې اغوندي.

۷_ لاندې کلمې او د هغو مترادف په خپلو کتابچو کې ولیکئ:

دود	ښاد	بنیاد
بریالیتوب	مینه	فرق
ودان	گټه	بریالی

۸_ زده کوونکي دې د بېلابېلو لوبو په اړه په وار سره خبرې وکړي او گټې دې بیان کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د وزلوبې (بزکشي) په اړه له خپلو مشرانو، کتابونو یا نورو منابعو څخه معلومات تر لاسه کړي او بیا دې هغه په بل درسي ساعت کې خپلو ټولگیوالو ته واوروي.

ورزش که له یوې خوا ستاسې روغتیا ته گټه لري، نو له بل پلوه ستاسې ترمنځ د دوستۍ او صمیمیت اړیکې هم ټینگوي.

نصیحت

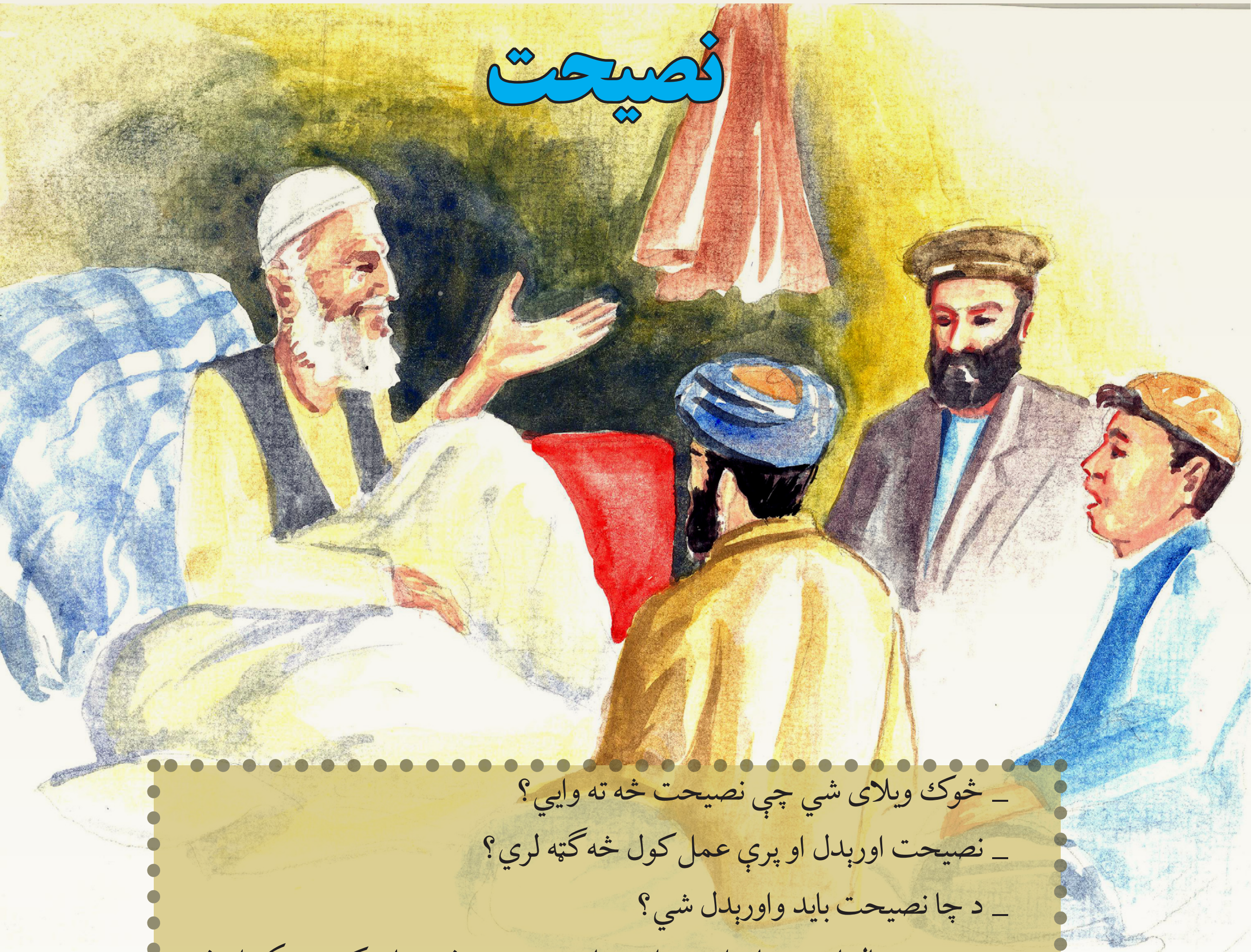

_ څوک ویلای شي چې نصیحت څه ته وایي؟

_ نصیحت اورېدل او پرې عمل کول څه ګټه لري؟

_ د چا نصیحت باید واورېدل شي؟

نصیحت د عالمانو، پوهانو او مشرانو ویناوې دي. په دغو وینااوو کې د نېکو او غوره چارو د سرته رسولو لپاره هڅونې کېږي. همدارنګه پکې له ناوړه کارونو څخه د منعه کولو لپاره هم لازمې لارښوونې شوې وي.

پوهان او مشران دغه ډول ویناوې د خپلې پوهې او تجربو په رڼا کې د خپل مکلفیت او مسوولیت له مخې نورو ته کوي. په دې لوست کې د عبدالقادر خان خټک یو شعر لولو چې ډېر غوره نصیحتونه پکې نغښتي دي:

مه شه خوښ د پاچاهۍ په تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو
چې يې اوس کړې په مظلومو ردې ردې
غافل مه شه د دې سترګو د وتلو
چې پېشه يې همېشه دل آزاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو
ځکه تل کړې په زر دوزو جامو کبر
چې غافل يې د کفن د اغوستلو
د اجل د ستورو تاخت ناګهاني دی
چې هيڅ کور يې نه خلاصېږي له نتلو
هغه زړه عبدالقادره چې مړه وي
په ګوګل دننه نه دی د ساتلو
(عبدالقادر خان خټک)

عبدالقادر خان خټک:
د پښتو ژبې نوميالی او خوږ ژبی شاعر، د خوشحال خان خټک زوی په (۱۰۶۳) هجري قمري کال کې د پښتونخوا، پېښور په اکوړه خټک کې زېږېدلی و. تر (۱۱۲۵) هجري قمري کال پورې يې ژوند يقيني دی. د لوړې پوهې او ادبي استعداد څښتن و. په نظم او نثر کې يې ډېر کتابونه ليکلي او ژباړلي دي. ځينې آثار يې چې اوس موږ په واک کې لرو، دا دي: د اشعارو ديوان (حديقه خټک)، ګلدسته، يوسف زليخا، ځلوېښت حديثونه، قصيده برده.

د متن لنډیز:

شاعر وايي چې د پاچاهی تخت ته په ختلو او لوړ مقام ته په رسېدلو مه خوشحالېږه، د دې په فکر او غم کې اوسه چې خامخا به یوه ورځ را نسکورېږې. ته چې نن په زور زیاتي پر خلکو سترګې راباسې، له دې څخه مه غافلېږه چې دا سترګې به دې یوه ورځ څوک راوباسي. د هغه چا چې پېشه او دنده د خلکو ازارول وي، له هغې څخه باید خلک کرکه وکړي او په بده سترګه ورته وګوري. ته چې نن په دې زرینو لباسونو کې په کبر او غرور ګرځې، داسې ښکاري چې مرګی دې هېر دی او له کفن څخه غافل یې، اجل پر هر چا ناڅاپه برید کوي او د هغه له منګولو هیڅوک نه خلاصېږي. هغه زړه چې د خدای ﷻ په یاد ژوندی نه وي، درد او احساس پکې نه وي، هغه د ساتلو نه دی.

فعالیتونه

۱_ د ښوونکي له متن لوستلو او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي متن په پټه خوله او دقت سره ولولي.

۲_ زده کوونکي دې په وار سره متن د ټولګیوالو په وړاندې ولولي، ښوونکی دې د اړتیا په مهال ورسره مرسته وکړي.

۳_ دوه دوه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راوبلل شي، یو دې د شعر یو بیت ولولي او هغه بل دې د هغه معنا او مفهوم نورو ټولګیوالو ته ووايي. دا لړۍ دې په ټول ټولګي کې پلې کړي.

٤_ زده کوونکي دې وګومارل شي چې متن په غور ولولي او په هغه کې دې فعلونه په نښه کړي. ښوونکی دې په نښه کړي فعلونه د تختې پر مخ ولیکي او زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته ورشي او هغه دې په مناسبو جملو کې وکاروي.

فعل: هغې کلمې ته وايي چې په يوه زمانه يا ټاکلي وخت کې د يوه کار يا يوې پېښې په کېدو يا د يوه حالت په راښکاره کېدو دلالت کوي. لکه: راغی، وايي، را به شي، خوري.

فعل د زمانې په لحاظ په درې ډوله دی: تېر مهال (ماضي)، اوسمهال (حال)، راتلونکی مهال (مستقبل).

۵ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې د کچې ارزونه وشي:

- د زړونو آزارول څه ډول عمل دی؟
- کبر او غرور څه ډول کړنه ده؟
- څوک چې ظلم او زور زياتی کوي، انجام به يې څه وي؟
- کوم زړه ته مړ زړه ويلای شو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دې لاندې بيت توضيح او تشريح په خو کرښو مقاله کې وليکي او راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي:

چې پېشه يې همېشه دل آزاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو

زرغونه کاکړه (رح)

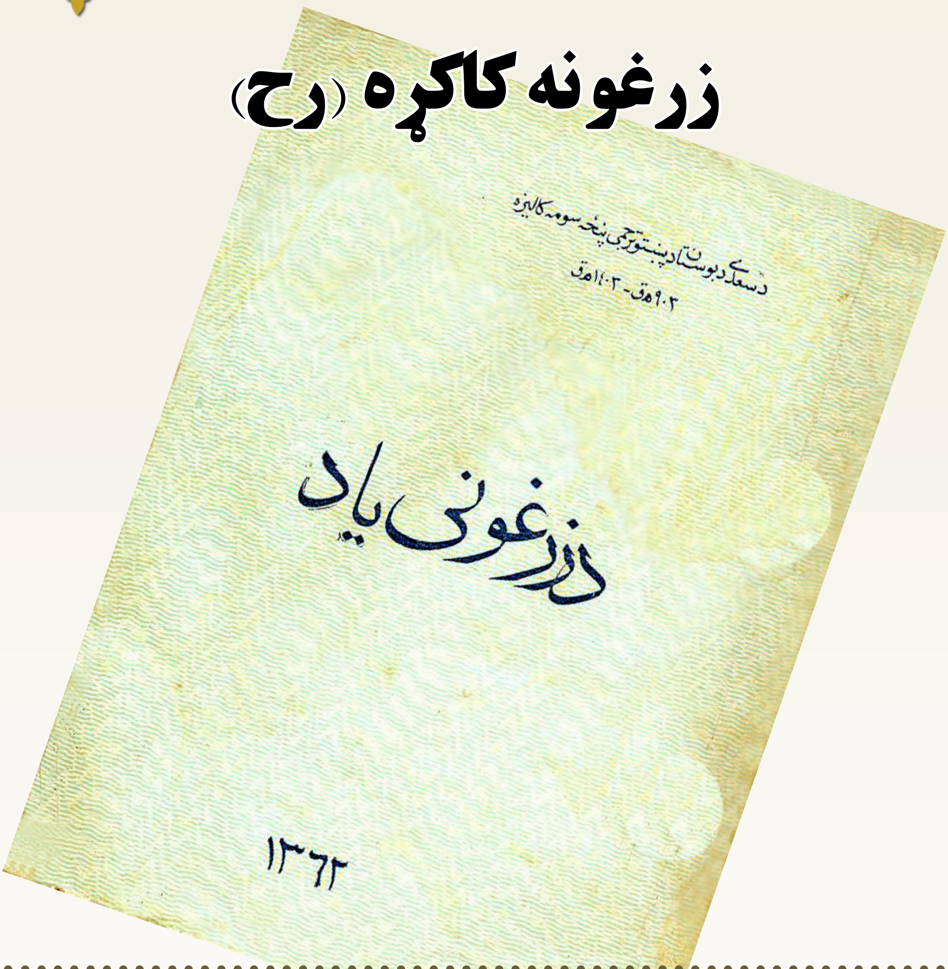

_ تاسې د هېواد په پخوانیو نومیالیو مېرمنو کې د چا له نامه سره آشنا یاست؟

_ آیا کومه پخوانۍ پښتنه شاعره پېژنئ؟

زموږ هېواد په خپله غېږ کې ډېر نومیالي زامن او لوڼې روزلي دي چې هغوی د علم، فرهنګ، سیاست، حکمت او نورو په ډګرونو کې ډېرې ویاړلې کړنې او کارنامې لري. زموږ د هېواد په د غو نومیالیو کې یوه هم زرغونه کاکړه (رح) وه چې له لوړې پوهې او هنر څخه برخمنه وه. په دې لوست کې یې درپېژنو.

زرغونه کاکړه د ملا دین محمد لور وه. د کندهار په پنجوایي کې اوسېدله. د زوکړې کال یې (٨٨٤ هجري قمري) اټکل شوی دی.

زرغونې کاکړې مروجه دیني علوم، د نظم او نثر کتابونه له خپل پلار څخه لوستي وو. وروسته یې له علم او ادب سره د زیاتې مینې له امله د ډېرو دیني او ادبي کتابونو مطالعه وکړه. د خطاطی هنر یې هم زده و. زرغونه د دین په احکامو، د علم، عرفان، فصاحت او بلاغت په مسایلو ښه پوهېده. دغې عالمې او فاضلې مېرمنې له سعدالله خان نورزي سره واده کړی او د ژوند شپې او ورځې یې په عبادت او ریاضت تېرولې.

زرغونې کاکړې په (٩٠٣ هجري قمري) کال د شیخ مصلح الدین سعدي شېرازي مشهور کتاب ((بوستان)) پښتو ته ژباړلی و. د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک وایي چې زما پلار د زرغونې کاکړې د پښتو بوستان یوه نسخه چې نومورې په خپل ښکلي خط لیکلې وه، په (١١٠٢ هجري قمري) کال کې لیدلې او لوستلې وه.

محمد هوتک په پټې خزانې کې د زرغونې کاکړې د علم، اخلاقو او فضیلت ډېره ستاینه کړې او لیکلي یې دي چې: ((زرغونې کاکړې هر ډول خطونه لیکلی شول او کاتبانو به د هغې د ښکلي خط له مخې خط زده کاوه. زرغونه کاکړه ډېره ښه شاعره هم وه. ډېر شعرونه یې درلودل او د خپل وخت په ادبیانو کې یې پوره نوم او شهرت درلود.))

د زرغونې د شعرونو دیوان او د شعر نورې بېلګې تر اوسه نه دي تر لاسه شوي. یو شعر یې محمد هوتک د خپل کتاب پټې خزانې په وسیله تر موږ را رسولی دی. د پښتو ادبیاتو تاریخ دویم ټوک لیکوال د زرغونې کاکړې د ژوند د حالاتو او د شعر په هکله لیکلي دي:

((که موږ په پښتو ادب کې د اخلاقي شاعرانو لپاره یوه مخصوصه ډله ومنو، نو زرغونه کاکړه به په خپل پښتو بوستان سره د هغوی په سر کې ولاړه وي. موږ زرغونه د شیخ سعدي (رح) د بوستان په منظومه ترجمه د اخلاقي شاعرانو له ډلې څخه بللی شو.))

زرغونه کاکړه په خپل عصر کې لویه عارفه، عالمه، فاضله مېرمن او د پښتو ژبې پیاوړې شاعره وه.

دلته يې د شعر يوه بېلګه لولو:

حکایت

اورېدلي مي قصه ده　　چي له شاتو نه خوږه ده
د اختر په ورځ سهار　　بایزید چي و رویدار
له حمامه را وتلی　　په کوڅه کي تېرېدلی
ایري خاوري چا له بامه　　راچپه کړلې ناپامه
مخ او سر يې سو ککړ　　په ایرو په خاورو خړ
بایزید په شکر کښېنو سو　　د خپل مخ په پاکېدو سو
وې چي زه وړ یم د اور　　چي په اور کي سم نسکور
له ایرو به څه بد ورمه　　یا به لړ شکوه کومه
هو پوهانو ځان ایري کړ　　له لویني يې ځان پري کړ
څوک چي ځانته ګوري تل　　خدای ته نشي کړای کتل
لويي تل په ګفتار نه ده　　لو خبره پکار نه ده
تواضع به دي سر لوړ کا
تکبر به دي تل خوړ کا

د متن لنډيز:

زرغونه کاکړه د ملا دين محمد کاکړ لور زموږ د هېواد يوه نوميالۍ عالمه او فاضله مېرمن وه. په (٨٨٤ هجري قمري) کال يې د کندهار د پنجوايي په سيمه کي سترګې نړۍ ته پرانستي وي. له سعدالله خان نورزي سره يې واده کړی او د ژوند شېبې او ورځې يې د حق په عبادت او رياضيت تېرولې. زرغونه کاکړه د پښتو ژبې شاعره هم وه. د شيخ سعدي(رح) بوستان يې په پښتو نظم ژباړلی و. ښه خطاطه هم وه.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په پټه خوله او دقت سره ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي. ښوونکی دی هغه د تختې پر مخ د زده کوونکو په مرسته او یا په خپله حل او توضیح کړي.

۲ــ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پرګراف د ټولګیوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې له هغوی سره د اړتیا پر مهال مرسته وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې یوه ډله په متن کې خاص نومونه او بله عام نومونه په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې د خپل ګروپ په نښه کړي خاص او عام نومونه د تختې پر مخ ولیکي. ښوونکی دې د هغو په اړه لاندې څرګندونې وکړي:

> خاص نوم: هغه نوم دی چې یو خاص شخص، ځای او څیز نوموي، لکه: زرغونه کاکړه، احمد شاه بابا.
>
> عام نوم: چې په عامه توګه یو شی یا څیز نوموي، لکه: قلم، کال او نور.

٤ــ یو یو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راوبلل شي چې د زرغونې کاکړې د شعر مفهوم ټولګیوالو ته ووایي. ښوونکی دې په سمون کې ورسره مرسته وکړي.

۵ــ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- زرغونه کاکړه د چا لور او د کوم ځای اوسېدونکې وه؟
- د زرغونې کاکړې احوال موږ ته چا، د کوم کتاب په وسیله را رسولی دی؟
- زرغونې کاکړې کوم کتاب په پښتو نظم ژباړلی دی؟
- زرغونې کاکړې له شاعرۍ پرته بل کوم هنر زده کړی و؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کومې بلې ښځینه پښتو شاعرې په هکله لنډ معلومات ولیکي او هغه دې په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې ټولګیوالو ته ووایي.

ملي یووالی

_ ملي یووالی څه ته وايي؟

_ که د یوې سیمې یا هېواد وګړي په خپلو کې تړون او یووالی ونه لري، له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟

افغانستان د ټولو استوګنو قومونو ګډ کور دی. زموږ د هېواد وګړي ګډ تاریخ او کلتور لري او د تاریخ په اوږدو کې دې مېشتو قومونو په ګډه له خپل هېواد او ټاټوبي څخه ساتنه کړې او خپل ملي یووالی یې په هر حالت کې ساتلی دی.

په دې لوست کې ملي یووالی درپېژنو، په ارزښت او اهمیت یې بحث کوو.

هغه خلک چې په یوې ټاکلې جغرافیایي سیمې کې استوګنه لري، ګډ او شریک تاریخ، فرهنګ، عنعنات او ملي ویاړونه لري، یو ملت بلل کېږي. د نړۍ پرمخ ټول ملتونه او هېوادونه له بېلابېلو قومونو او قبیلو څخه جوړ دي. دوی د ګډ بر خلیک خاوندان دي. تر یوه بیرغ لاندې را ټول او په یوه نامه یادېږي.

زموږ ګران هېواد افغانستان د یوه واحد ملت په توګه د ټولو افغانانو ګډ کور دی. دا چې ټولو په دې ستر او تاریخي کور کې سترګې نړۍ ته غړولي او د دې هېواد په سپېڅلو اوبو او هوا کې را لوی شوي، د یوه افغان په نامه یادېږي، نو باید یو له بل سره مینه او په خپلو منځو کې ژور ملي تړون، ټینګ یووالی ولري او تر یوه بېرغ لاندې ژوند وکړي.

زموږ د هېواد اوسېدونکو د تاریخ په اوږدو کې ګډ ژوند کړی دی. ټولو له خپلې خاورې، ملي نوامیسو او ځمکنۍ بشپړتیا څخه په ګډه دفاع اوساتنه کړې ده.

دا هېواد پر موږ ټولو افغانانو حق لري چې د ودانۍ، سوکالۍ، سراسري سولې، امن او ملي وحدت د ساتلو لپاره یې هر ډول سربښندنو ته چمتو اوسو.

په هېواد کې د ملي یووالي د ټینګښت او پیاوړتیا لپاره دا تر هر څه اړینه اوضروري ده چې هر ډول توپیرونه له منځه یوسو. یو بل ته باید د ورورولۍ غېږه پرانیزو او په ټولو ملي چارو کې د یوه واحد ملت په توګه ثابت دریځ ولرو.

که د نړۍ لویو او پر مختللو هېوادونو ته وګورو، نو راته څرګندېږي چې هغوی تر هر څه لومړی هغه بېلا بېل توپیرونه چې د دوی د ملي یووالي په زیان تمامېږي، له منځه وړي دي. پر ځای یې په پوره یووالي د علم، پوهې او ټکنالوژۍ خواته مخه کړې ده. د نړۍ د غو پر مختللو ولسونو بشري او انساني کرامت ته په درناوي په خپلو کې د ملي یووالي پیاوړې روحیه رامنځته کړې ده.

په یوې ټولنې یا هېواد کې د ملي یووالي په له منځه تللو سره، هغه هېواد او ټولنه له سترې ګډوډۍ سره مخامخ کېږي. د ملي وحدت د نشتوالي په صورت کې د حق او رښتینولۍ

روحیه کمزورې کېږي. زور زیاتی او نابرابري له یوې ورځې څخه بلې ته زیاتېږي. تر څنګ يې د خوابديو، خپل منځي شخړو او د ښمنيو لمنه پراخېږي. په دې ترتیب د هېواد بهرنیو د ښمنانو ته د هر ډول لاس وهنو لارې چارې برابرېږي.

موږ باید د خپل ملي یووالي په ارزښت او اهمیت پوه شو، دا په ژوره توګه درک کړو چې زموږ د هېواد ودانی او نېکمرغي په همدغه ملي یووالي کې نغښتې ده. باید چې د ملي یووالي د ساتنې لپاره پراخې او هر اړخیزې هلې ځلې وکړو. د ځانی ګټو او غوښتنو پر ځای د ملي ګټو درناوی وکړو. په پوره هوښیارۍ او ځیرکتیا باید هغه عوامل معلوم کړو او له منځه يې یوسو چې زموږ ملي یووالي ته زیان رسوي، بنسټونه يې کمزوري کوي او د وخت په تېرېدو يې له منځه وړي.

د متن لنډیز:

ملي یووالی د هر هېواد د پرمختګ، سوکالۍ او نېکمرغۍ لپاره ډېر ضروري دی، نو د ساتلو او ټینګښت لپاره يې باید کلکې او هر اړخیزې هڅې او کوښښونه وشي. که په کوم هېواد کې د ملي وحدت مزي سست یا وشلېږي، نو هغه له سترو ګډوډیو او بې شمېره بد مرغیو سره مخامخ کېږي. د همدغه ملي وحدت د نشتوالي په صورت کې بهرنیو دښمنانو ته د ډول ډول لاس وهنو لارې چارې برابرېږي.

فعالیتونه

۱ــ د ښوونکي له متن لوستنې او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي متن په غور او دقت په پټه خوله ولولي.

۲ــ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پرګراف د ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

ښوونکی دې د اړتیا پر مهال ورسره مرسته وکړي.

۳_ زده کوونکي دې په نوبت سره د ملي وحدت، د هغه د ارزښت او اهمیت په هکله نورو ټولګیوالو ته خبرې وکړي.

٤_ ښوونکی دې دا لاندې پوښتنې د تختې پر مخ ولیکي او له زده کوونکو څخه دې وغواړي چې د هغو ځوابونه په خپلو کتابچو کې ولیکي:

- ملي یووالی څه شی دی؟
- ملي یووالی څه ګټې لري؟
- بې اتفاقي یا نفاق څه زیانونه لري؟
- د ملي یووالي د ټینګښت لپاره څه شي ته ډېره اړتیا ده؟
- تاسې به د ملي یووالي د ټینګښت لپاره څه کارونه وکړئ؟

٥_ د ګرامر له مخې، په دې لاندې جملو کې له سمې جملې څخه په پنسل کرښه چاپېره کړئ:

الف: افغانستان د ټول افغانانو ګډ کور دی.

ب: افغانستان د ټولو افغانان ګډ هېواد دی.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د ملي یووالي په هکله څو کرښې مقاله ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د پښتو نثر لنډه تاریخچه

ـ څوک ویلی شي چې نثر څه ته وایي؟

ـ نظم او نثر څه توپیر لري؟

ـ د پښتو نثر کوم پخوانی لیکلی کتاب در معلوم دی؟

د نثر لغوي معنا شیندل، پاشل او تیتول دي او په ادبي اصطلاح کې هغه لیکنه ده چې د وزن او قافیې له قید او بند څخه آزاده وي.

هره ژبه دوه ډوله آثار لري: یو یې منظوم آثار دي چې په شعر لیکل شوي او بل یې منثور آثار دي چې په نثر لیکل شوي دي. پښتو ژبه دا دواړه ډوله آثار لري. دلته موږ په دې لوست کې د پښتو نثر پر لنډ تاریخي بهیر بحث کوو:

پښتو ژبه ډېر لرغونی تاریخ او بډایه فرهنګي شتمني لري. د فرهنګي شتمنی ډېره ستره برخه په نظم او نثر لیکلي او شفاهي ادبیات دي چې د تاریخ په اوږدو کې رامنځته شوي دي. دغه ادبیات د شعر او نثر په بېلا بېلو کالبونو کې خوندي دي. سره له دې چې د پښتو ژبې د منظومو او منثورو آثارو ډېره برخه د زمانو د پېښو په بهیر کې ضایع شوې ده، بیا هم هغه چې له دغو توفانونو خوندي پاتې دي او موږ یې په واک کې لرو، د پښتو ژبې د فرهنګي بډاینې ښه څرګندویي کولای شي.

د پښتو نثري آثارو د تاریخي بهیر په لړ کې، لومړنی معلوم لیکوال ابو محمد هاشم ابن الزید السرواني (۲۲۳ هـ.ق. زوکړی) دی چې د ((سالو وږمه)) په نوم یې د پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی. دغه کتاب تر اوسه نه دی تر لاسه شوی، د پټې خزانې لیکوال محمد هوتک، موږ ته دغه کتاب او د هغه لیکوال راپېژني.

دغه کتاب د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په باره کې لیکل شوی دی. له ابوهاشم سرواني څخه وروسته بل معلوم لیکوال چې په پښتو نثر یې د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم له (۶۱۲ هـ.ق.) کال څخه وروسته یو کتاب لیکلی، هغه سلیمان ماکو دی. د دغه کتاب د سر څو پاڼې اوس زموږ په واک کې دي. په دغو څو تر لاسه شوو پاڼو کې څلور نومیالي پښتانه شاعران او عارفان معرفي شوي دي.

څرنګه چې د سلیمان ماکو تذکرة الاولیاء موږ ته د پښتو نثر لومړنی بېلګه په لاس راکوي، نو له دې امله دغه کتاب د پښتو ژبې په ادبي تاریخ کې له ستر ارزښت او اهمیت څخه برخمن دی. دغه نثر په موضوعي لحاظ د تاریخي نثرونو په ډله کې راځي، خو د جوړښت له مخې ساده نثر دی. ډېر کړکېچ او پېچلي ترکیبونه نه لري، درانه لغات هم په کې نه دي استعمال شوي او جملې یې لنډې لنډې دي.

له سلیمان ماکو څخه وروسته بیا تر لسمې هجري پېړۍ پورې، بل نثري کتاب په لاس کې نه لرو. البته د پټې خزانې لیکوال موږ د ځینو لیکوالو او د هغوی د نثري کتابونو له نومونو سره آشنا کوي چې په هغو کې د شیخ کته ((لرغوني پښتانه))، د محمد بن علي

بستي ((تاريخ سوري)) او د ملا الله يار ((تحفة صالح)) د يادونې وړ دي چې په اوومه، اتمه او نهمه هجري پېړۍ کې ليکل شوي دي.

له لسمې هجري پېړۍ څخه را وروسته بيا موږ د پښتو نثر ډېر ليکلي کتابونه لرو. په هغو کې په لسمه هجری پېړۍ کې د بايزيد روښان ليکلی اثر ((خير البيان)) او د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) کتابونو نومونه يادولی شو. دا دواړه کتابونه په پښتو مسجع نثر ليکل شوي او ديني موضوعات پکې راغلي دي.

خيرالبيان او مخزن الاسلام دواړه په مسجع يا قافيه وال نثر ليکل شوي دي، خو دا چې خيرالبيان دمخه ليکل شوی او مخزن الاسلام، اخوند درويزه د هغه د نثر ليکنې په تعقيب څو کاله وروسته تاليف کړی، نو ځکه بايزيد روښان د مسجع نثر ليکنې بنسټ ايښودونکی بلل شوی دی.

د مسجع نثر ليکنې دغه لاره د بايزيد روښان او اخوند درويزه پلويانو پاللې، وده او پرمختيا يې ورکړې او تر ډېرې مودې يې دوام موندلی دی.

په يوولسمه هجري پېړۍ کې خوشحال خان ختټک او د هغه د کورنۍ غړو په نثر کې ځينې کتابونه ليکلي او ژباړلي دي. د خټکو دوره چې د پښتو ادب يوه زرينه دوره بلل کېږي، پښتو نثر ليکنې په کې د يادونې او ستاينې وړ وده او پرمختيا موندلې ده. د دې دورې د پښتو په نثري کتابونو کې د خوشحال خان ختټک د بياض پر نثرونو سربېره د هغه ((دستارنامه))، د عبدالقادرخان ختټک ((گلدسته))، د افضل خان ختټک ((تاريخ مرصع)) او ((عيار دانش))، دگوهر خان ختټک ژباړلی سيرت ((قلب السير)) او نورو نومونه د يادونې وړ دي. دا کتابونه په ساده او روان پښتو نثر ليکل شوي دي چې په نورو ادبي ښېگڼو سربېره يې د نثر ساده گي، رواني، وگړنۍ محاورې ته نږدېوالی له ډېرو مهمو ځانگړنو څخه دي. وروسته د هوتکو د واکمنۍ په دوران کی پښتو نثر ليکنې ډېر پرمختگ کړی دی. د ملا نورمحمد غلجي ((نافع المسلمين)) او د محمد هوتک ((پټه خزانه)) د دې دورې د نثر مشهور کتابونه دي چې نافع المسلمين په مسجع نثر او پټه خزانه په ساده روان نثر ليکل شوې ده. د احمدشاه

بابا د واکمنۍ پر مهال هم پښتو نثر وده او پر مختیا موندلې ده. د پیرمحمد کاکړ ((معرفت الافغاني))، د خان علوم ((د احمدشاه بابا د اشعارو پښتو شرحه)) او د عبدالله فتاوای احمد شاهي په همدغه دوره کې لیکل شوي کتابونه دي.

د دیارلسمې هجري پیړۍ په وروستیو کې د نوي او معاصر ادب د رامنځته کېدو لارې چارې برابرې شوې دي. د دې دورې لیکوالو په نثر کې د ساده لیکنې لاره خپله کړې ده او د پخواني متکلف او مسجع نثر لیکلو پر خلاف عام، د ولس محاورې ته نژدې کلیوالي او ولسي اصطلاحات، محاورې او متلونه هم په خپلو نثري لیکنو کې کارولي او هڅه یې کړې ده چې خپل نثري آثار د خلکو د پوهونې له پاره د هغوی په ژبه ولیکي. د دې ډول نثري آثارو په لړ کې د بېلګې په توګه د نورمحمد نوري افغانی ((غونچه روه)) (۱۲۸۰هـ.ق. تألیف) د مولوي احمد ((ګنج پښتو))، آدم خان درخانی، د میراحمدشاه رضواني ((شکرستان افغاني)) او ((بهارستان افغاني)) کې راغلي نثرونه او همدارنګه د میا حسیب ګل کاکاخېل ژباړلی ناول ((نقش نګین)) او د میا محمد یوسف ژباړلی ناول ((توبةالنصوح)) نومونه یادولی شو. دغه نثرونه په ساده‌ګۍ او روانۍ سربېره ادبي او هنري ارزښتونه هم لري او د نوو هنري نثرونو څرګونه پکې تر سترګو کېږي.

وروسته بیا د پښتو نثر هر اړخیزه وده او پرمختیا موندلې ده. د ساده او ژور نالستي نثرونو تر څنګ نوي هنري ادبي ژانرونه هم په پښتو ژبې او ادب کې دود شوي دي. دلته د هغو ادبي نثري ژانرونو نومونه اخلو چې په پښتو ژبه او ادب کې دود او موږ یې په خپلو ادبیاتو کې ډېرې بېلګې لرو.

لنډه کیسه، ناول، رومان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، ادبي لیکونه، ادبي راپورتاژ، ادبي یونلیک (سفرنامه)، ادبي ځان پېژنې (خاطرې)، ادبي ژوندلیک (بیوګرافي)، تکل، ادبي انځور، فلمي سناریو او نور. اوس د پښتو نثر د ودې او پرمختیا یون په ډېرې چټکۍ سره روان دی او ډول ډول نثري آثار چاپ او خپرېږي.

د متن لنډیز:

پښتو ژبه بډایه فرهنګي زېرمه لري چې د هغې ستره برخه د دې ژبې منظوم او منثور لیکلي او شفاهي ادبیات جوړوي. د پښتو ژبې ډېر لیکلي آثار د زماني په خونړیو پېښو کې له منځه تللي او ډېر لږ ورځخه خوندي پاتې شوي دي. د پښتو نثر لومړنی کتاب چې موږ یې له نوم سره آشنا یو، هغه د ابوهاشم سرواني لیکلی اثر ((سالو وږمه)) دی چې پټې خزانې موږ ته را معرفي کړي. وروسته په اوومه هجري پېړۍ کې سلیمان ماکو ((تذکرة الاولیاء)) لیکلی او بیا په لسمه هجري پېړۍ کې بایزید روښان او اخوند درویزه او د دې دواړو پیروانو په پښتو نثر کتابونه لیکلي دي. تر دې وروسته خوشحال خان او د هغه کورنۍ د نثر کتابونه لیکلي دي. د دیارلسمې هجري پېړۍ په وروستیو کې د پښتو ساده نثر لیکنه عامه شوې او ډېر پښتو کتابونه لیکل شوي دي. په اوسنۍ او معاصره دوره کې پښتو نثر ډېره وده او پرمختیا کړې او د نثر بېلا بېل ډولونه عام شوي او په هره برخه کې زیات شمېر آثار رامنځته شوي دي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په پټه خوله په غور او دقت سره ولولي. ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ــ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه کړې کلمې پر زده کوونکو او یا په خپله معنا او پر تختې ولیکي.

۳ــ زده کوونکي دې په وار سره د متن یو یو پرګراف ولولي. ښوونکي دې د اړتیا پر مهال مرسته ورسره وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې متن په غور سره ولولي. یوه ډله دې په متن کې د کتابونو نومونه او بله دې د اشخاصو نومونه په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې هغه په نښه کړي نومونه پر تختې ولیکي. ښوونکی دې د هغو په هکله زده کوونکو ته لازمي څرګندونې وکړي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره په ټولګي کې د لوستل شوي متن مفهوم په خپلو الفاظو او عبارتونو نورو ټولګیوالو ته ووایي.

٦ـ په دې لاندې پوښتنو دې د زده کوونکو د زده کړې ارزونه وشي:

- د پښتو نثر لومړنی کتاب څه نومېږي او چا لیکلی دی؟
- تذکرة الاولیاء چا لیکلی او څه ډول کتاب دی؟
- د پښتو نثر د پنځو پخوانیو کتابونو نومونه واخلئ؟
- د پښتو نثر د پنځو پخوانیو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- بایزید روښان او اخوند درویزه خپل کتابونه (خیرالبیان او مخزن الاسلام) په کوم ډول نثر لیکلي دي؟
- خوشحال خټک او د هغه پیروانو خپل کتابونه په کوم ډول نثر لیکلي دي؟
- د هنري نثر د ځینو ډولونو نومونه واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پښتو نثر یو کتاب په خپو کرښو کې معرفي کړي او هغه دې په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د بديع علم ـ لومړۍ برخه
لفظي ادبي صنعتونه

ـ څوك د بديع علم پېژني؟

ـ د بديع علم له كومو ادبي صنعتونو څخه بحث كوي؟

ادبي فنون يو لړ ټاكلي اصول او موازين دي چې د هغو په وسيله د ادبي آثارو لفظي او معنوي ښېګڼې پېژندل كېږي.

بديع هغه پوهنه ده چې د وينا او كلام له ښكلا او هغو ادبي صنايعو څخه بحث كوي چې نظم اونثر ته ښكلا وربښي.

بديع له دوه ډوله ادبي صنعتونو څخه بحث كوي: يوه ته يې لفظي او بل ته يې معنوي صنعتونه وايي. په دې لوست كې لفظي ادبي صنعتونه درپېژنو:

ادبي فنون په عام مفهوم يو لړ ټاکلي اصول او موازين دي. د دغو موازينو په وسيله د ادبي آثارو لفظي او معنوي ښېګڼې يا په بله وينا ښکلاوې، هنري او ادبي ارزښتونه پېژندل کېږي. يا ادبي فنون هغه موازين تشريح کوي چې د هغو په وسيله کولای شو د ادبي آثارو لفظي او معنوي ښکلاوې وپېژنو.

ادبي فنون درې سترې څانګې لري: معاني، بيان او بديع

دا چې موږ دلته لفظي صنايع درپېژنو، دا صنايع د ادبي فنون د ((بديع)) په څانګې پورې اړه لري. د مخه تر دې چې د شعر دغه صنعتونه دروپېژنو، لازمه ده د بديع علم په لغوي او اصطلاحي معنا پوه شو.

د بديع لغوي معنا نوی، تازه او حېرانوونکی شی دی او په ادبي اصطلاح هغه پوهنه ده چې د وينا او کلام له ښکلا او هغو صنايعو څخه بحث کوي چې نظم او نثر ته ښکلا وربښي. د بديع د علم وضعه کوونکی عبدالله بن معتز دی. نوموړي په (۲۷٤ هجري قمري) کال په دې اړه په عربي ژبه يو مفصل کتاب تأليف کړ او ورو ورو دغه پوهنه نورو ژبو ته خپره شوه. د بديع د علم موضوع فصيحه او بليغه ادبي وينادہ او هغه څه ته چې د بليغې وينا د ښکلا سبب کېږي، ادبي صنعتونه وايي.

ادبي صنعتونه دوه ډوله دي: لفظي صنعتونه او معنوي صنعتونه.

لفظي صنعتونه دا دي:

لفظي صنعتونه هغه دي چې په هغو کې د وينا ښکلا په کلمو پورې اړه ولري. که دغو کلمو ته د معنا په خوندي ساتنه بدلون ورکړو، د وينا ښکلا له منځه ځي. د لفظي صنعتونو شمېر زيات دی، د ځينو نومونه يې دا دي: تجنيس او د هغه بېلا بېل ډولونه، قلب، ذوالقوافي، اشتقاق، ترصيع، سياق الاعداد، المربع، تکرار، تضمين، معما، منقوط، غير منقوط، سجع او داسې نور.

څو مشهور لفظي صنعتونه له مثالونو سره دا دي:

۱ـ تجنيس:

په لغت کې هم جنس کولو ته وايي او په اصطلاح کې هغه ادبي صنعت دی چې د شعر

په یو بیت یا نیم بیتي کې دوې یا زیاتې داسې کلمې راشي چې په لیک او لوست کې ټولې سره یو شی او یا یو څه سره ورته او په معنا کې سره بېلې وي.

تجنیس دا لاندې ډولونه لري:

(۱) تام تجنیس (۲) ناقص تجنیس (۳) زاید تجنیس

(٤) مرکب تجنیس، خطي تجنیس، مرفوع تجنیس او نور.

دلته د تام تجنیس یو مثال راوړو:

فــراق پــه مــا خــوري د زړګــي ویــنې:

آشــنــا مــې نــشــتــه الله مــې ویــنــي

(پیرمحمد کاکړ)

په پورته بیت کې((وینې)) کلمه په دواړو نیم بیتو کې راغلې ده. په لومړي نیم بیتي کې ((وینې)) د دري د (خون) په معنا او په دویم کې ((ویني)) د لیدلو په معنا دی چې تام تجنیس بلل کېږي.

۱ـ قلب:

په لغت کې سرچپه کولو ته وایي، د بدیع د علم په اصطلاح په یوه وینا کې د دوو یا زیاتو داسې کلمو راوړل وي چې توري یې په نوعه او عدد کې سره یو او په ترتیب کې سره اوښتي وي. قلب په څلور ډوله دی: قلب کل، قلب بعض، قلب مستوي، قلب منجنح.

دلته د (قلب کل) یو مثال راوړو:

زلــفــې پــه مــخ کــړه خــم پــه خم

کــېــنــه و مــا تــه مــخ پــه مخ

کــېــنــه و مــا تــه مــخ پــه مخ

زلــفــې پــه مــخ کــړه خــم پــه خم

په پورته مثال کې ګورو چې (خم) په (خم) او (مخ) په (مخ) کلمې سرچپه شوي دي او د کلمې دواړه توري سره اوښتي دي، نو ځکه یې (قلب کل) بولي.

۲_ المربع:

هغه نظم یا شعر ته وایي چې یو شاعر یوه رباعي داسې راوړي چې عمودي او افقي یو ډول ولوستل شي.

د یـار لـه غمـه پـه زړه افـګار یـم
لـه غمـه څـه وایـم دردمنـد یـم خـوار یـم
پـه زړه دردمنـد یـم هـر ګـوره بیمـار یـم
افـګار یـم خـوار یـم بیمـار یـم زار یـم

پورتنی شعر عمودي او افقي یو شان لوستل کېږي.

۳_ تضمین:

د سند او مثال په توګه شاعر د خپل کلام د تقویې لپاره د مضمون د تام ارتباط په صورت کې د بل چا د نظم یوه ټوټه، نیم بیتی، بیت، یا څوبیتونه په خپل شعر یا نظم کې را وړلو ته تضمین وایي. دا لاندې ډولونه لري: ابداع یا رفوتضمین، استعانه، مصرع تضمین، له تصرف سره تضمین، بې تصرفه تضمین. دلته د ابداع یا د رفوتضمین یو مثال راوړو:

((دا په مخ یې د خط لیکه دو تا راغله))
کـه کعبې لـره مشکینه قبـا راغله

پورته بیت د بیدل هشنغري دی، مګر لومړۍ مسره یې د حمید را اخیستې ده. د حمید د شعر ټول بیت په دې ډول دی:

دا په مخ یې د خط لیکه دوتـا راغله
ګـویـا مـخ لـره دې تـوره بـلا راغله

بېدل ورڅخه لومړۍ مسره تضمین کړې ده.

۴_ ترصیع:

ترصیع عربي کلمه ده، په لغت کې د جواهرو ایښودلو ته وایي، په ادبي اصطلاح کې هغه صنعت دی چې شاعر خپل یو بیت په څو برخو وېشي، هره برخه د بلې برخې په مقابل کې

داسې راوړي چې په وزن کې سره برابروي، لکه د رحمان بابا دا لاندې بیت:

په حالت د عاشقانو نظر بويه

په زیارت د شهیدانو ګذر بويه

په دې بیت کې (حالت ـ زیارت) (عاشقانو ـ شهیدانو) او (نظر ـ ګذر) يو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۵ـ ذوالقوافي:

هغه شعر دی چې له دوو څخه زیاتې قافیې ولري او که د قافیو ترمنځ ردیفونه هم ولري، نو بیا یې ذوالقوافي مع الحواجب بولي، لکه په دې لاندې بیت کې:

چا د شرف ورکې د لیلا نه جلباب لرې کړ

چا د ژوند سفر کې د حیا نه شباب لرې کړ

په پورته بیت کې ((ور ـ سفر))، ((لیلا ـ حیاء)) ((جلباب ـ شباب)) د قافیې کلمې دي او (لرې کړ ـ لرې کړ) یې د ردیف په توګه راغلی دی.

دمتن لنډيز:

بدیع په لغت کې نوي تازه او حیرانوونکي څیز ته وايي او په ادبي اصطلاح کې هغه علم دی چې د وینا او کلام له ښکلا او هغو صنايعو څخه بحث کوي چې نظم یا نثر ته ښکلا ورکوي.

ادبي صنعتونه په دوه ډوله دي: لفظي صنايع او معنوي صنايع.

لفظي صنايع: هغه دي چې په هغو کې د وینا ښکلا په کلمو پورې اړه ولري، که هغو ته د معنا په خوندي ساتنه بدلون ورکړو، د وینا ښکلا له منځه ځي. د لفظي صنايعو شمېر ډېر دی، ځینې مهم یې دادي: تجنيس او د هغه ډولونه، قلب، ذوالقوافي، سیاق الاعداد تضمین، معما، سجع او نور.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په ډېر غور او دقت سره ولولي.

۲ـ یو یو زده کوونکی دې د ټولګیوالو په وړاندې د متن یوه یوه برخه په لوړ غږ ولولي، ښوونکی دې د اړتیا پر مهال ورسره مرسته وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، د یوې ډلې زده کوونکي دې له متن څخه یو بیت پر تخته ولیکي او د بلې ډلې زده کوونکی دې پکې هغه موجود ادبي صنعتونه وښيي او لازم توضیحات دې ورکړي.

٤ـ په لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- ادبي فنون څه ته وايي؟
- ادبي فنون څو څانګې لري؟
- بدیع په لغت او اصطلاح کې څه ته وايي؟
- بدیع علم له کومو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي؟
- لفظي صنعتونه تعریف کړئ؟
- د څو مشهورو لفظي صنعتونو نومونه واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د دریو لفظي صنعتونو لپاره یو یو نوی مثال او نمونه پیدا او په راتلونکي درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د بديع علم ـ دويمه برخه معنوي صنعتونه

ـ معنوي صنعتونه څه ته وايي؟

ـ کوم علم له معنوي صنعتونو څخه بحث کوي؟

بديع په لغت کې نوي، تازه او حيرانوونکي څيز ته وايي او په ادبي اصطلاح کې بديع علم د ادبي فنونو يوه ډېره مهمه څانګه ده چې د وينا او کلام له لفظي او معنوي شکلاوو څخه بحث کوي. مخکې مو په يوه لوست کې لفظي صنعتونه در وپېژندل، په دې لوست کې معنوي ادبي صنعتونه چې د بديع د علم يوه مهمه برخه ده، درپېژنو.

بدیع علم د ادبي فنونو له درېو څانګو (بیان، معاني، بدیع) څخه یوه ډېره اړینه او اساسي برخه ده چې د هغې په وسیله د وینا یا کلام ښکلا معلومېږي. د بدیع علم له دوو ډلو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي:

لفظي صنعتونه او معنوي صنعتونه.

لفظي صنعتونه مو د مخه په یوه لوست کې وپېژندل. په دې لوست کې معنوي صنعتونه درپېژندل کېږي.

معنوي صنعتونه هغه ادبي صنعتونه دي چې په هغو کې د وینا یا کلام ښکلا په معنا پورې اړه لري. که کلمې ته د معنا په ساتنه بدلون ورکړو، بیا هم ښکلا پر خپل ځای پاتې کېږي.

د معنوي صنعتونو شمېر زیات دی، د ځینو نومونه یې دادي:

تضاد یا طباق، ایهام، لف و نشر، عکس و تبدیل، عارفانه تجاهل ، التفات، جمع، تفریق، مراعات النظیر، ارسال المثل، تعجب، متحمل الضدین، مبالغه، حسن تعلیل، تنسیق الصفات، استدلال، مخاطبه، هجو، رجوع او داسې نور.

ځینې ډېر مشهور معنوي صنعتونه د مثالونو په ترڅ کې درپېژنو:

۱ـ طباق:

په یوه کلام یا شعر کې چې متقابل الفاظ، لکه: رڼا او تیاره، شپه او ورځ، ژړا او خندا، مرګ او ژوند، خوشالي او خپګان، تور او سپین او داسې نور یو ځای سره راوړل شي، د طباق صنعت ورته وایي: د مثال په ډول، د عبدالقادر خان خټک دا لاندې بیت وګورئ:

چې یې تلمه په خندا خندا دیدار ته
اوس یې درومم په ژړا ژړا مزار ته

یا

زه په سرو سترګو ژړا کړم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې

په پورته شعرونو کې د خندا او ژړا کلمو په ذکر سره طباق موجود دی. طباق په درې ډولونو: اسمي، فعلي، ایجابي او سلبي طباق باندې وېشل شوی دی.

۲_ مراعات النظیر:

که چېرې په یوه جمله یا د شعر د بیت په یوه مسره کې د کوم شي یادونه وشي او په وروسته جمله یا نیم بیتي کې د هغه یاد شوي شي نور مناسبات او ملایمات وویل شي، نو دغه ډول ښایست ته مراعات النظیر ویل کېږي، لکه د خوږ دل شاعر په دې بیت کې:

د زړه شمعه مې د عشق له غوړو ډکه
ژر پرې لګه د محبوب د دیدن اوره

یا لکه علي خان چې وایي:

د ښایست مرغه د خط په پرو والوت
د عاشق په زړه یوه نرمه هوا راغله

کله چې شاعر په لومړي نیم بیتي کې د شمعې یادونه کړې، نو د هغې مناسباتو او ملایماتو، یعنې اور او غوړو ته هم اشاره کوي، نو په یوه بیت کې د داسې متناسبو الفاظو، چې یو له بل سره تناسب ولري، راوړلو ته د مراعات النظیر ادبي صنعت وایي.
همدارنګه علي خان په پورته بیت کې د مارغه کلمه راوړې ده، نو له هغې سره یې مناسبت: پر، الوت، نرمه هوا چې له الوتلو سره پیدا کېږي، ټول ذکر کړي دي، نو مراعات النظیر صنعت بلل کېږي.

۳_ لف او نشر:

که یو شاعر په یوه بیت یا مسره کې ځینې مطالب د اجمال په صورت راوړي او په بله مسره یا بیت کې د هغې هر یو متعلق څه بله معنا راوړي، لف او نشر یې بولي. یا په بله وینا:

که یو شاعر یو ځل څو شیان په کلام کې ذکر کړي او د هغې تعبیر بیا په ترتیب یا وړاندې وروسته بڼه باندې وکړي، لف او نشر یې بولي، لکه دا لاندې بیت:

مخ که دې گلشن دی یا څراغ دی یا سورگل
زه بـانـدې بـورا یـم، یـا پتنگ یـم یـا بلبل

دلته وینو چې شاعر په لومړي نیم بیت کې د (گلشن، څراغ او سورگل) یادونه کړې ده او په دویم نیم بیتي کې یې د هغوی مطابق (بورا، پتنگ او بلبل) یاد کړي دي چې یو له بل سره مناسبت لري. لف او نشر په مرتب او غیر مرتب لف او نشر باندې وېشل کېږي.

د مرتب لف و نشر بېلگه دا ده:

دا څه یار دا څه جانان دا څه اغیار دی
دا څه گل دا څه بلبل دا څه زغن دی

په پورته بیت کې په لومړي نیم بیتي کې یې یار، جانان او اغیار یاد کړي او د هغوی تعبیر په دویم نیم بیتي کې په ترتیب سره: گل، بلبل او زغن باندې شوی دی چې دغه ښایست ته مرتب لف و نشر ویل کېږي.

۴_ عکس او تبدیل:

کله چې شاعر د لومړۍ مسرې کلمې په دویمې مسرې کې راوړي او د معنا تضاد ورڅخه رامنځته شي، د عکس او تبدیل ادبي صنعت ورته ویل کېږي، لکه: په دې لاندې بیتونو کې:

مـا پـه سـل کـرتـه یـاد کـړې تـه رانغـلې
زه بـه سـل کـرتـه درشـم کـه تـا یـاد کـړم
سـخي کـه لـک ورکـا وده تـه کـک وي
بـخیـل کـه کـک ورکـا وده تـه لـک وي

د پورته بیتونو په لومړي بیت کې د اولې مسرې کلمې په دویمې مسرې کې سره اوښتي

دي او د معنا تضاد يې را منځته کړی دی. سل کرته یا دول، یو کرت نه ورتلل او سل کرته تګ، یو کرت یا دول د صنعت په لحاظ عکس و تبدیل دی.

همدارنګه په دویم مثال کې د سخي لک ورکول، ککګڼل او د بخیل کک ورکول، لکګڼل سره تضاد لري او له بلې خوا د بیت د لومړۍ مسرې کلمې په دویمې مسرې کې سره اوښتي او د عکس و تبدیل صنعت ورځخه جوړ شوی دی.

۵_ حسن تعلیل:

د یوه وصف لپاره د یوه غیر حقیقي، مګر لطیف او مناسب سبب چې شاعر د یوه صنعت لپاره داسې علت پیدا کړي چې په اصل حقیقت کې یې سبب نه وي، مګر د لطافت او حسن له کبله یې دغه صنعت ته نسبت کېدای شي، لکه حمید مومند چې وایي:

چې نظر یې د ګلرخ ساقي پر مخ شو
د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شه

یا:

وغروه سترګې زلفې لرې د رخسار کړه
ستا لیدو ته رېږدي لمر په پاڼو کې د ګلو

که دې پورته بیت ته وګورو، نو د هغه محبوب لیدنه چې د شرابو جام هم په لاس کې ولري، د نرګس پر ګل دومره اغېز کوي چې خپل جام یې له لاسه پرېوځي او نسکورېږي.

په دویم بیت کې شاعر د یار مخ لیدل د لمر د رېږدېدلو او خوځېدلو علت ګڼلی دی، که څه هم په حقیقت دغه علت نشي کېدلی، خو ډېر ښه لطافت لري.

۶_ رجوع:

رجوع په لغت کې بېرته راګرځېدلو ته وایي او په ادبي اصطلاح هغه ادبي صنعت دی چې یو ځوک یو مطلب یو ځل ښرګند کړي او بیا په وروستی جمله یا نیم بیتي کې د یوه

خاص غرض لپاره خپله کړې خبره باطله کړي او له خپل مطلب څخه وگرځي، لکه:
خوشحال خان خټک چې وايي:

که ښه وايم و چا ته هم يې بد نيسي په زړه کې
يا بخت دی د مغلو يا زما څه عقل کم دی
نه بخت دی د مغلو نه زما څه عقل کم دی
دا کُل واړه پيري ده چې مې کار درهم برهم دی

که دا پورته دوه بيتونه وگورو، وينو چې خوشحال خان خټک يو ځل خپلې کم بختۍ او کم عقلۍ ته اشاره کوي او وروسته بيا له خپل مطلب څخه گرځي او د هر څه اصلي لامل او علت زړښت او ضعيفي بولي.

۷_ عارفانه تجاهل:

کله چې د يوه نزاکت او لطافت لپاره شاعر خپل ځان په يوه شي ناخبره واچوي، په داسې حال کې چې ښه پرې خبر او ورمعلوم وي، په شعر او ادب کې دې ته د عارفانه تجاهل ادبي صنعت ويل کېږي.

لکه علي خان چې وايي:

دا د دلبر مخ دی چې له شاله نيم ليده شي
يا زيړوتی نمر دی چې ليده شی نيم له غره

يا لکه دا بيت:

دا يې خط دی چې پر مخ دی گرځېدلی
کــه زنـگـيـان دي پــه حــرم کــوي طــواف

په پورته بيت کې معشوقې خپل ښکلی مخ په ښکلي ژېړ شال کې پټ کړی دی، خولږه ښکلې برخه ورڅخه په يوه گوښه کې ښکاري چې د ژېړ شال عکس ورباندې پرېوتی دی، نو شاعر ځان ناخبره غورځوي اووايي چې زه نه پوهېږم چې دا د مازيگر لمر دی او که زما د محبوب ښکلی مخ.

۸ـ تلمیح:

تلمح په لغت کې په مالگه کولو ته وايي او په ادبي اصطلاح کې هغه ادبي صنعت دی چې شاعر په خپل شعر کې یوې تاریخي پېښې او حکایت ته اشاره کړې وي.

لکه:

مګر وژاړه فرهاد بیا سیل د زرکو
چې په سرو سترګو راځي له کوهستانه

یا:

د زړه تخت دې ځکه ونیو و دیوانو
چې دې ګوته د سلیمان لاړه له لاسه

یا:

که رقیب مې نږدې نه پرېږدي محبوب ته
د یوسف د کمیس بوی بس دی یعقوب ته

په لومړي بیت کې د شیرینې عاشق فرهاد، په دویم کې د سلیمان علیه السلام نګین او په دریم کې د یوسف علیه السلام او حضرت یعقوب علیه السلام واقعو ته اشاره ده.

د متن لنډیز:

د بدیع علم د ادبي فنونو یوه مهمه څانګه ده چې د وینا او کلام له لفظي او معنوي صنعتونو څخه بحث کوي. معنوي صنعتونه هغه دي چې په هغو کې د وینا یا کلام ښکلا په معنا پورې اړه لري. که کلمې ته د معنا په حفظ بدلون ورکړو، بیا هم ښکلا پر خپل ځای پاتې کېږي. د معنوي صنعتونو شمېر زیات دی. ځینې ډېر مشهور یې دادي: تضاد یا طباق، ایهام، لف او نشر، مبالغه، تنسیق الصفات، استدلال، مخاطبه، هجو، استخدام، رجوع او نور.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د متن ستونزمنې کلمې پر زده کوونکو او ډېرې ستونزمنې دې په خپله معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د متن یوه یوه برخه ولولي، ښوونکی دې د اړتیا پر مهال مرسته ورسره وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، د یوې ډلې یو زده کوونکی دې له متن څخه یو بیت پر تختې ولیکي او د بلې ډلې زده کوونکی دې په هغه کې موجود ادبي صنعت معلوم کړي او لازمې څرګندونې دې وکړي. دا لړۍ دې په دواړو ډلو تطبیق شي.

٥ـ په دې لاندې پوښتنو د لوست د زده کړې ارزونه کېږي:

- ادبي فنون څه ته وایي؟
- ادبي فنون کومې څانګې لري؟
- بدیع په لغت او ادبي اصطلاح کې څه ته وایي؟
- د بدیع علم له کومو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي؟
- معنوي صنعتونه تعریف کړئ.
- د پنځو معنوي صنعتونو نمونه واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د خپلې خوښې د معنوي ادبي صنعتونو لپاره له متن پرته نور مثالونه پیدا او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ووایي.

خیرالبیان

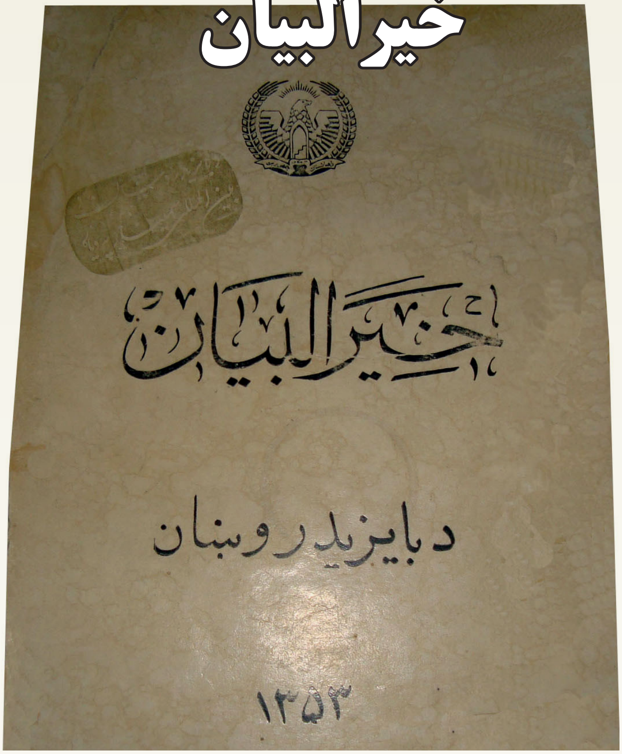

ـ تاسې د پښتو په پخوانیو نثري کتابونو کې کوم کتابونه پېژنئ؟

ـ تاسې د خیرالبیان په نوم د کوم کتاب نوم اورېدلی؟

ـ تاسې بایزید روښان پېژنئ؟

د پښتو ادب منځنۍ یا کلاسیکه دوره د پښتو ادب په تاریخ کې یوه ځلانده ادبي دوره ده چې ډېر پیاوړي ادبي غورځنګونه پکې رامنځته شوي دي. ډېر علمي او فرهنګي شخصیتونه په دغې دورې کې را ځلېدلي دي. یو له دغو نومیالیو او فرهنګیالیو شخصیتونو څخه بایزید روښان دی. روښان د پښتو، دري، عربي او هندي ژبو په نظم او نثر کې زیات شمېر آثار لیکلي دي. په پښتو آثارو کې یې یو (خیرالبیان) نومېږي. دلته یې په دې لوست کې درپېژنو.

بایزید روښان د قاضي عبدالله زوی و، په قوم اورمړ پښتون و. کورنۍ یې له وزیرستان څخه هندوستان ته تللې وه. روښان هلته په ۹۲۶ هجري قمري کال سترګې نړۍ ته پرانیستې وې. نوموړي د علومو له زده کړې وروسته یوه د طریقت او عرفان لاره رامنځته کړه. ډېر مریدان او پلویان یې وموندل او وروسته دغه روحاني او تصوفي غورځنګ ملي او سیاسي بڼه خپله کړه. بایزید د عرفان او تصوف ترڅنګ د وخت د مغولي واکمنۍ په وړاندې ملي مبارزه پیل کړه او د دغې مبارزې په بهیر کې په (۹۸۵ هـ.ق.) کال کې وفات شو.

بایزید روښان (۹۲۶ _ ۹۸۵ هـ.ق.) زموږ د هېواد پیاوړی علمي _ فرهنګي او سیاسي شخصیت و. نوموړي د خپلې علمي، عرفاني لارې د تبلیغ او د خپلو پیروانو د لارښوونې لپاره په پښتو، دري، عربي او هندي ژبو ډېر آثار لیکلي دي چې په هغو کې یو ډېر مشهور اثر ((خیرالبیان)) نومېږي. سره له دې چې د بایزید روښان د دې اثر په هکله یا دونې د پښتو په پخوانیو منظومو او منثورو آثارو او همدارنګه د بهرنیو ختیځپوهانو په لیکنو کې شوې وې، خو په خپله دغه کتاب زموږ په لاس کې نه و. له ښه مرغه چې د دغه ارزښتناک اثر یوه قلمي نسخه بهرنیو ختیځپوهانو له ځان سره اروپا ته وړې او د جرمني د تبونګین پوهنتون د کتابتون د خطي نسخو په مجموعه کې خوندي وه. د پېښور د پښتو اکېډیمي مشر مولانا عبدالقادر دا نسخه په ډېرو کړاوونو په نوموړي کتابتون کې تر لاسه کړه، د هغې یوه کاپي یې له ځان سره پښتونخوا ته یوړه او د پښتو اکېډیمي له خوا د مولانا عبدالقادر د پېژندګلوۍ، څرګندونو او د مولانا عبدالقدوس قاسمي له سریزې او تعلیقاتو سره په (۴۳۱) مخونو کې خپره شوه. همدارنګه د همدې قلمي نسخې یوه عکسي کاپي عبدالرؤوف بېنوا ترلاسه کړې وه. د هغې له مخې په افسیټ او عکسي بڼه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا په (۱۳۵۳ لمریز) کال چاپ او خپره شوه. د خیرالبیان د تألیف کال نه دی معلوم. هغه قلمي نسخه چې په کابل او پېښور کې ورڅخه د خیرالبیان کتاب خپور شوی، ټول (۳۳۴) مخونه لري. دغه نسخه په (۱۰۶۱ هجري قمري) کال خطاطي شوې ده. د خیرالبیان دا چاپ شوې نسخه په څلورو (پښتو، دري، عربي او هندي) ژبو ده چې ډېره برخه یې پښتو،

په ځينو ځايونو کې په دري ژبه څرګندونې او په عربي ژبه د قرآن آيتونه، نبوي حديثونه، ځينې عربي مقولې او په ځينو برخو کې يې د هندي ژبې په پنجابي لهجه ځينې څرګندونې راغلې دي.

په دې وروستيو کلونو کې د هندوستان د حيدر آباد د دکن په سالار جنګ موزيم کې د خيرالبيان يوه بله بشپړه قلمي نسخه وموندل شوه. دغه نسخه په (١٠٧٩ هجري قمري) کال کې خطاطي شوې او ټول مطالب په څلور وارو ژبو په برابره اندازه پکې راغلي دي. په څلورو ژبو د خيرالبيان ليکلو په هکله په خپله پير روښان داسې وايي: ((ګوره کړې مې دی خيرالبيان په څلور ژبې موافق له قرآن، پکې دی بيان د رښتيا، دروغ، د حلال او حرام، د کړه نه کړه په هر مقام، په تا دې وي اعلان.)) د خيرالبيان پښتو برخه په مسجع او قافيه لرونکي نثر ليکل شوې ده. استاد پوهاند عبدالشکور رشاد په خپلو څېړنو کې د هغې ځينې برخې نظم بللې دي. مسجع نثر په لسمه هجری پېړی کې بايزيد روښان په پښتو کې دود کړی دی. بايزيد روښان په مسجع نثر د خيرالبيان کتاب وليکه. کله چې اخوند درويزه د بايزيد روښان مخالفت ته راپورته شو، د خيرالبيان په مقابل کې يې خپل کتاب (مخزن الاسلام) هم د بايزيد روښان په څېر په مسجع نثر وليکه. بيا نورو ليکوالو هم د دغه مسجع نثر ليکنې لار تعقيب کړه او نږدې دوه سوه کاله يې دوام موندلی دی.

خيرالبيان ټول څلوېښت بابونه لري چې بېلا بېل ديني، عرفاني او فقهي مسايل پکې تر (١٢١) لويو وړو سرليکونو لاندې راغلي دي. د دې کتاب د ځينو مطالبو سر ليکونه دادي:

د لمانځه د فرايضو، واجباتو او سنتونو بيان، د غسل بيان، د تيمم بيان، د اوداسه بيان، د نجاست د مکروهاتو، اوامرو او نواهيو بيانونه، د روژې، زکات او حج بيانونه، د نفس، ژوند، مرګ، عذاب، دګور، ايمان، ذکر خفي، همدارنګه د روښاني تصوفي عرفاني لارې د اتو مقامونو، لکه: شريعت، طريقت، حقيقت، معرفت، وصلت، وحدت او سکونت په هکله بحثونه پکې راغلي دي.

د خیرالبیان زیات ارزښت او اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتو ژبې لومړنی زوړ بشپړ تر لاسه شوی کتاب دی چې په لسمه هجري پېړۍ کې لیکل شوی دی. د زمانې له پېښو او توپانونو خوندي پاتې دی. اوس موږ د دې کتاب قلمي او چاپي نسخې په لاس کې لرو او په پښتو ژبه یې د مطالبو له لوستلو ګټه اخلو. بله دا چې دا کتاب موږ ته د روښان تصوفي او عرفاني لاره راپېژني. موږ د دغه نومیالي علمي او فرهنګي شخصیت له افکارو او نظریاتو سره آشنا کوي او راته د نوموړي علمي او ادبي مقام راجوتوي.

دلته د خیرالبیان د متن پیلامې یوه بېلګه لولو:

بسم الله الرحمن الرحیم

((په نامه د خدای چې بخشاینده دی مهربان. معنا: په نامه د خدای ﷻ چې په خدایۍ دی عیان، آغاز د کتاب او

بایزیده! زما ډېر ستر صفت وکښه. خوښي مې پیدا شي چې زما ډېر ستر صفت وایي آدمیان. ګوره! زما تسبیح وایي چې زما په زمکه دي (یا) په آسمان. نشته هیڅ بیرون چې زما تسبیح وایي، ته باور وکړه په دا بیان)).

(۲)

((نبي ویلي دي علیه السلام:

مرګ به ورشي و سړي ته ناګهان، نشته د سړي په دنیا کې تل د تله مقام یا هسې ګڼې چې لویه عزیزي په نښته ده، د قهر په راتلل ده، د تېغ په وهل ده چې وژني آدمیان. ګوره دا هسې چار ده حرام)).

د متن لنډيز:

خيرالبيان د بايزيد روښان له مشهورو آثارو څخه دی چې د خپلې عرفاني او تصوفي لارې د تبليغ او د خپلو مريدانو او پيروانو د لارښوونې لپاره يې ليکلی دی. د دې کتاب قلمي نسخې تر لاسه شوې او د هغو له مخې په کابل او پېښور کې چاپ شوی دی. د دې کتاب ارزښت او اهميت په دې کې دی چې د پښتو لومړنی بشپړ پخوانی تر لاسه شوی کتاب دی چې په لسمه هجري پېړۍ کې ليکل شوی، د زمانې له حوادثو خوندي پاتې او تر موږ رارسېدلی دی. دا کتاب موږ د روښان پيرله افکارو او نظرياتو سره آشنا کوي او د نوموړي علمي، عرفاني او ادبي مقام موږ ته راښيي.

فعاليتونه

۱ـ ښوونکی دې متن ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې زده کوونکو ته توضيح او د بايزيد روښان د پېژندنې په اړه دې لازمې څرگندونې وکړي.

۲ ـ زده کوونکي دې وگومارل شي چې يو ځل متن په پوره غور او دقت په چوپه خوله ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن يوه يوه برخه د ټولگيوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتيا پر مهال د سمون لپاره مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي او دې ته دې وگومارل شي چې يوه ډله په متن کې ((پښتو)) کلمې، بله ډله ((عربي)) کلمې او درېيمه ډله ((دري)) کلمې په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې په نښه کړې کلمې پر تختې په جلا ډول وليکي.

۵_ دوه دوه زده کوونکي دې په نوبت سره د تختې مخې ته ورشي، يو تن دې يوه کلمه معنا کړي او بل دې هغه په مناسبه جمله کې وکاروي. دا لړۍ دې په ټولګي کې تر پايه تعقيب شي.

٦_ زده کوونکي دې په نوبت سره په ټولګي کې د متن مفهوم په خپلو الفاظو ووايي. ښوونکی دې د اړتيا پر مهال له هغوی سره مرسته وکړي.

٧_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست ارزونه وشي:

- خير البيان چا ليکلی دی؟
- خيرالبيان څه ډول کتاب دی؟
- په خيرالبيان کې له پښتو پرته په نورو کومو ژبو کې مطالب راغلي دي؟
- خيرالبيان په کومو ځايونو کې چا چاپ کړی دی؟
- د خيرالبيان د متن مفهوم په خپلو الفاظو ووايئاست؟
- په خيرالبيان کې کوم مسايل راغلي دي؟
- خيرالبيان په کوم ډول نثر ليکل شوی دی؟
- بايزيد روښان څوک و؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د پښتو د نظم يا نثر کوم پخوانی کتاب تر لاسه او د هغه په هکله دې لنډ معلومات وليکي. د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي.

عبدالرحمان پژواک

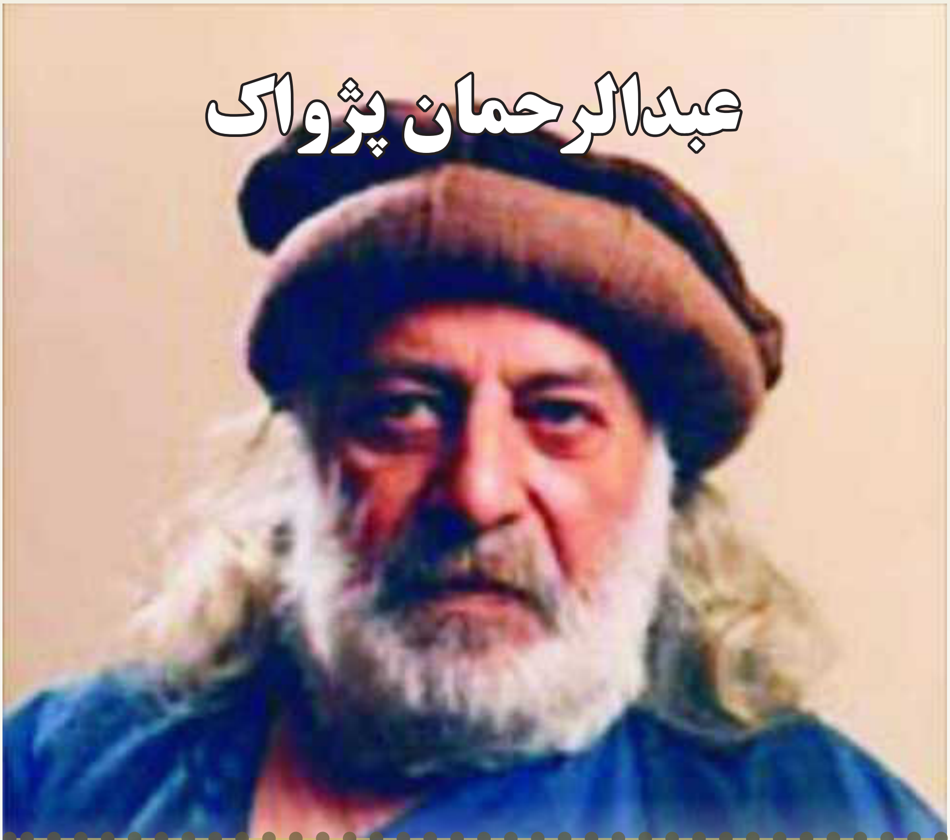

ـ په معاصرو شاعرانو او لیکوالو کې څوک پېژنئ؟

ـ داسې شخصیتونه درمعلوم دي چې په پښتو او دري دواړو ژبو یې ادبي آثار لیکلي دي؟

زموږ د هېواد په معاصره دوره کې ځینې داسې لیکوال شته چې شخصیت یې ګڼ اړخونه لري. د علم او فرهنګ په ډګر کې وتلې او منلې څېرې دي. منظوم او منثور ادبي آثار یې لیکلي دي او هم یې کلونه د هېواد په سیاسي چارو کې فعاله ونډه لرلې ده. په دغسې شخصیتونو کې یو هم عبدالرحمان پژواک و. نوموړي په پښتو او دري ژبو کې په لسګونه منظوم او منثور آثار لیکلي دي. دلته یې په دې لوست کې درپېژنو.

عبدالرحمان پژواک د قاضي عبدالله زوی، د ننگرهار ولایت د سره رود د ولسوالۍ اوسېدونکی و. پژواک په (۱۲۹۷) لمریز کال، هغه مهال چې پلار یې د غزني په ولایت کې د قضاء دنده درلوده، په دغه ښار کې سترګې نړۍ ته وغړولې. کله چې را لوی شو، لومړنۍ مروجې زده کړې یې په خپله علم پاله کورنۍ کې وکړې، بیا د ننگرهار د سره رود د مطلع دانش په ښوونځي کې شامل شو. څه موده یې د خوږ یانیو په ښوونځي او د کابل ښار د اندرابیو په ښوونځي کې زده کړې وکړې. ثانوي زده کړې یې په (۱۳۱٤ لمریز) کال د کابل په حبیبې ښوونځي کې پای ته ورسولې. د لوړو زده کړو لپاره د کابل په طب پوهنځي کې شامل شو. دوه کاله یې دغلته د روغتیایي علومو زده کړه وکړه. د پلار له وفات نه وروسته دې ته اړ شو چې لوړې زده کړې نیمګړې پرېږدي او ماموریت ته مخه کړي. د استاد پژواک لومړی ماموریت په (۱۳۱٦) لمریز کال د کابل ادبي انجمن د تاریخ په څانګه کې د انګلیسي ژبې د ژباړونکي په توګه پیل شو. کله چې پښتو ټولنه جوړه شوه، په هغه کې یې خپله دنده تر سره کوله او په (۱۳۲۰ لمریز) کال د دغې لوړې علمي او فرهنګي اداري مشر شو.

سربېره پر دغې دندې یې د مطبوعاتو د مستقل ریاست د خپرونو د دویمې څانګې د مدیر، د مطبوعاتو د لوی مدیر او د باختر آژانس د لوی مدیر په توګه سترې فرهنګي دندې هم تر سره کړي دي.

عبدالرحمان پژواک د هغه لوړ علمي، سیاسي استعداد، وړتیا او ذوق له مخې چې له سیاسي مسایلو سره یې درلود، په (۱۳۲۵) لمریز کال د بهرنیو چارو په وزارت کې د اطلاعاتو لوی مدیر شو. وروسته په لندن کې د افغانستان د سفارت دوهم سکرتر او مطبوعاتي آتشه شو. وروسته په واشنګټن کې د افغانستان د لوی سفارت مطبوعاتي استازی، سفیر او بلاخره دوه لسیزې په ملګرو ملتونو کې د افغانستان دایمي استازی او بیا د څه وخت له پاره د ملګرو ملتونو د عمومي غونډې مشري هم ور ترغاړه شوه. په هندوستان کې یې

د افغانستان د لوی سفارت دنده هم تر سره کړې ده. عبدالرحمان پژواک کلونه کلونه خپل هېواد ته په سیاسي ډګر کې د یادونې او ستاینې وړ خدمتونه وکړل. نوموړی که په سیاسي ډګر کې په خدمت هم بوخت و، له ادب او فرهنګ سره یې خپله مینه پالله او په دغه موده کې یې هم ډېر آثار لیکلي دي. په هېواد کی د (۱۳۵۷) لمریز کال له پېښو وروسته، استاد پژواک رسمي دولتي دنده پرېښوده او څه موده وروسته له هېواد نه ووت.

په (۱۳۷۰ لمریز) کال چې ناروغ او بوډا شوی و، پېښور ته ولاړ او په (۱۳۷٤ لمریز کال کې د جوزا په ۱۸ همله مړ شو، جنازه یې هېواد ته راوړل شوه او په خپل پلرني ټاټوبي، د ننګرهار په سره رود کې خاورو ته وسپارل شو.

عبدالرحمن پژواک سربېره پردې چې د هېواد نومیالی سیاسي شخصیت و، د پښتو او دري ژبو پیاوړی لیکوال او شاعر هم و. د هېواد او نړۍ په مطبوعاتو کې په زیات شمېر خپرو شوو مقالو سربېره یې شاوخوا شل لیکلي او ژباړلي منظوم او منثور آثار په پښتو او دري ژبو چاپ شوي او ځینې ناچاپ آثار هم لري. دلته یې د ځینو چاپ شوو آثارو نومونه اخلو:

کلمه داره روپۍ (پښتو منظومه ډرامه)، افسانه های مردم کابل (لنډې کیسې)، افغانستان کهن، عروج بارکزیها، پیشوا، باغبان (د ټاګور د اثر ژباړه)، زن از نگاه محمدﷺ، حدیث خون، بانوی بلخ، میهن من او نور.

د عبدالرحمان پژواک پښتو شعرونه له دري شعرونو سره یو ځای په بېلو بېلو مجموعو کې چاپ شوي دي. همدارنګه یې کیسې او ډرامې هم لیکلي دي. کلمه داره روپۍ د پژواک لیکلې پښتو ډرامه ده چې په آزاد شعر یې لیکلې او په (۱۳۳۷ لمریز) کال پښتو ټولنې چاپ کړې ده.

دلته يې د پښتو شعر يوه بېلګه لولو:

هم هغسې په خنداکې هنر نشته
په ژړا کې هم له سره اثر نشته
که دې غاړه لکه غر ونيسې هسکه
په نيلي تېغ د افق کې جوهر نشته
د ژوندون نه به کوم خوب پرېشانه، نه وي
دا دنيا ده ناراحته بستر نشته
دا چې خاورې شوم د مينې لار کې ښه دی
خو د چا زما په خاورې ګذر نشته
دا خبر به څوك زما نه يار ته يوسي
چې بېلتون کې مې له ځانه خبر نشته
زه پړژواك يم په پېچومو کې لوی شوی
دا چې چوپ يم دلته غر او کمر نشته

د متن لنډيز:

عبدالرحمان پژواك د پښتو او دري ژبو پياوړی ليکوال، شاعر او د هېواد نوميالی سياستوال و. نوموړی په (١٢٩٧) لمريز کال کې زېږېدلی او په (١٣٧٤) لمريز کال کې د هجرت په چاپېريال پېښور کې وفات شو. جنازه يې هېواد ته راوړل شوې او د ننګرهار په سره رود کې خاورو ته سپارل شوی دی. عبدالرحمان پژواك په پښتو او دري ژبو د نظم او نثر ډېر علمي، ادبي، او سياسي کتابونه ليکلي او کلونه کلونه يې د هېواد په سياسي ډګر کې په بهرنيو هېوادونو کې د افغانستان د لوی سفير او نژدې دوې لسيزی په ملګرو ملتونو کې د افغانستان دايمي استازی و. نوموړي له دغې لارې هېواد ته ستر سياسي او ملي خدمتونه کړي دي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهیم دې له ښوونکي څخه وپوښتي. ښوونکی دې هغوی ته ځوابونه ووايي.

۲ ــ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن لړه لړه برخه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا پر مهال له هغوی سره په سمون کې مرسته وکړي.

۳ ــ زده کوونکي دې په ټولګي کې د پژواک د علمي، ادبي او سیاسي شخصیت په اړه خبرې وکړي.

٤ــ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې په متن کې ((مفرد نومونه)) او بله ډله دې ((جمع نومونه)) په نښه کړي. د ډلو استازي دې هغه جلا جلا پر تختې ولیکي.

> مفرد نوم: هغه نوم دې چې یو څیز نوموي، لکه: غر، څمکه، ګل او څنګل.
> جمع نوم: هغه نوم دی چې له یوه څخه ډېر څیزونه یا شیان نوموي، لکه: غرونه، ګلونه، ځنګلونه او نور.

٥ــ زده کوونکي دې تختې ته وروبلل شي چې هغه مفرد او جمع نومونه یو یو په مناسبو جملو کې وکاروي.

٦ ــ زده کوونکي دې په نوبت د ټولګي مخې ته ورشي او د لوست عمومي مفهوم دې په خپلو الفاظو کې ټولګیوالو ته ووايي.

۷ـ ښوونکی دې د عبدالرحمان پژواک د شعر دا لاندې بيتونه پر تخته وليکي، زده کوونکو ته دې لارښوونه وکړي چې د هغو مفهوم، تشريح او توضيح په خپلو کتابچو کې وليکي:

د ژوند نه به کوم خوب پرېشانه نه وي
دا دنيا ده ناراحته بستر نشته
دا خبر به څوک زما نه يار ته يوسي
چې بېلتون کې مې له ځانه خبر نشته

۸ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- عبدالرحمن پژواک د چا زوی او په کوم کال چېرې زېږېدلی و؟
- عبدالرحمن پژواک کومې فرهنګي دندې تر سره کړې دي؟
- پژواک کومې سياسي دندې سرته رسولې دي؟
- پژواک په کوم کال مړ او چېرې خاورو ته وسپارل شو؟
- پژواک کوم کتابونه ليکلي يا ژباړلي دي؟
- (کلمه داره روبی) د پژواک څه ډول اثر دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د کوم بل پښتون فرهنګي يا سياسي شخصيت په هکله لنډ معلومات وليکي او د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي.

مېرمن حميده

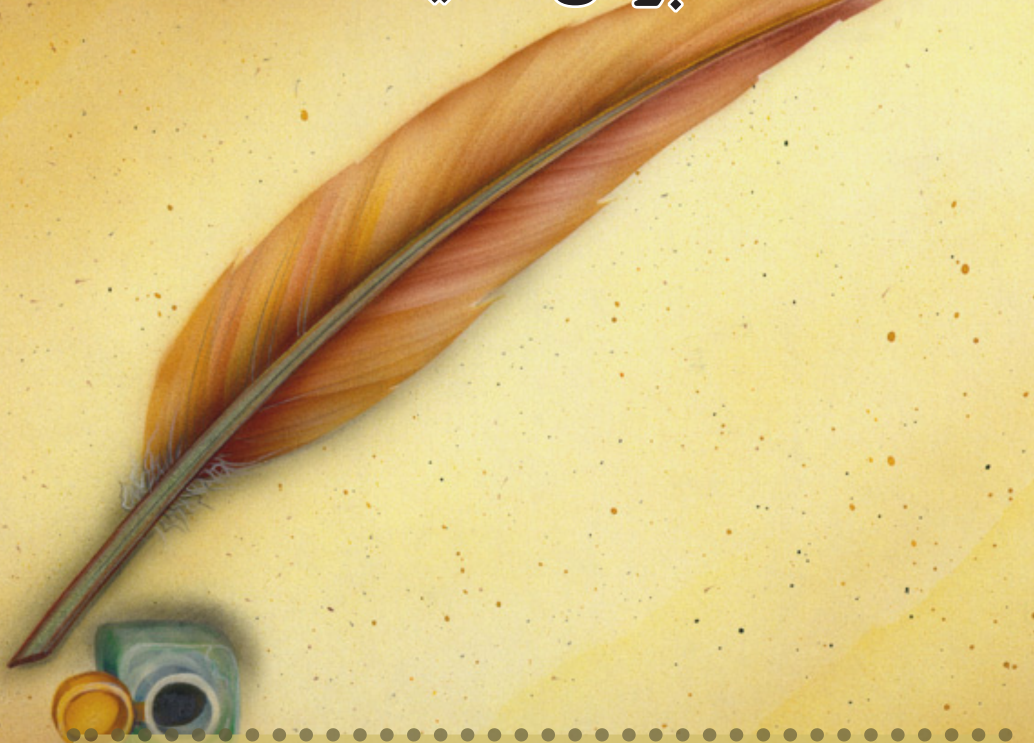

ـ د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې څوک پېژنئ؟

ـ د کومې پښتنې ښځينه شاعرې شعرونه او آثار مولوستي دي؟

د پښتو په معاصرې ادبي دورې کې موږ په خپل ادبي فرهنگي بهير کې ډېرې پياوړې ليکوالې اوشاعرانې لرو. دغو ليکوالو او شاعرانو د خپلو منظومو او منثورو ادبي آثارو په پنځولو او ليکلو د پښتو ادب د ودې او پرمختيا لپاره ارزښتمن کارونه کړي دي.

په دغو نوميالیو ادبي او فرهنگي مېرمنو کې يوه هم نوميالۍ شاعره او ليکواله مېرمن حميده وه چې په دې لوست کې يې درپېژنو.

مېرمن حميده چې يوه اديبه، عالمه او فاضله مېرمن وه، د ارواښاد حضرت شاه چې د

تیر ګړیو پاچاصاحب په نوم مشهور و، لور وه. په (۱۲۹۷ لمریز) کال یې د کونړ ولایت د شینکوړک د سیمې په یوې عالمې او روحاني کورنۍ کې سترګې نړۍ ته غړولې وې.

حمیدې خپلې مروجې زده کړې د خپلې کورنۍ له مشرانو او استادانو څخه تر سره کړې وې، له علم او ادب سره د زیاتې مینې او علاقې او د خپلې کورنۍ د علمي او فرهنګي چاپېریال له امله یې د ادبي او دیني علومو مطالعې ته دوام ورکړ. حمیده د علم او ادب لوړو پوړیو ته ورسېده، له کمال او فضیلت څخه برخمنه شوه.

مېرمن حمیدې له کوچنیوالي څخه په شعر ویلو پیل کړی و. ورور یې سید شمس الدین مجروح پیاوړی علمي او فرهنګي شخصیت و. هغه د دې مېرمنې په روزنه کې پوره ونډه لرله. حمیدې به لیکنې کولې او له شعر او ادب سره یې مینه د زړه په وینه پالله. له هماغه لومړیو وختونو څخه یې شعرونه د هېواد په خپرونو کې خپرېدل.

په شعرونو او نثري لیکنو کې یې د سپېڅلې اسلامي عقیدې، افغاني پت، عزت، غیرت او هېوادپالنې ملي روحیه څرګندېږي. همدارنګه یې اخلاقي مسایل او د افغاني مېرمنو حقونه او ټولنیزې ستونزې په ډېره ژوره توګه د شعر او ادب په خوږه او رنګینه ژبه په زړه پورې بڼه بیان کړې دي.

نوموړې د خپل ماما له زوی عبدالغفورخان سره چې یو نظامي منصبدار و، واده کړی و او د ګډ ژوند ثمره یې څو اولادونه دي.

دغې نومیالۍ مېرمنې، سره له دې چې په ځوانۍ کې د زړه په ناروغۍ اخته وه او له دې امله یې له کړاوه ډک ژوند درلود، خو بیا هم د علم، ادب ډېره لېواله او مینه واله وه. هغې د هغه وخت د مشهورو پښتو لیکوالو: ګل پاچا الفت، قیام الدین خادم، پوهاند رښتین او نورو ادبي آثار مطالعه کول او خپلو منظومو او منثورو لیکنو ته یې په پوره ذوق دوام ورکاوه. همدغه یې د ژوند لویه بوختیاوه.

دغې نومیالۍ مېرمنې د وریښمې ناورغۍ له امله د (۱۳۳۹ لمریز) کال د وږي میاشتې په (۱۵مه) نېټه له ژونده سترګې پټې کړې. د کونړ په شینکوړک کلي کې خاورو ته سپارل شوې ده.

د مېرمن حمیدې د نظم او نثر کوم ځانګړی کتاب نه دی چاپ شوی، خو ډېر شعرونه

او ليکنې يې د هېواد په مطبوعاتو، په ځانګړې توګه د ننګرهار په ورځپاڼه او کابل مجله کې خوندي دي چې هغه مور ته د نومورې د لوړې شاعرۍ اوليکوالۍ څرګندويي کوي.
د شعر بېلګه:

اې زما کمه نصيبه!

ماويل زړه به مې خالي شي لږ له غمه
دواړه سترګې به مې وچې شي له نمه
د ښادمنو په ټولګي به شمه ياده
زمانه به را سره ځي په لار سمه
هميشه به مې خندا وي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړېږم لکه شمه
په مراد به مې د زړه هره آرزووي
بېګانه به يم دنيا له لويه غمه
نور د صبر په نغمه په زړه لللو کړم
زمانې نه مې د سود نشي څه تمه
شپه د هجر شوه اوږده د خدای دپاره
ښکلې مخ دې راښکاره که صبحدمه
په نسيم د اوسيلو به دې راوېښ کړم
ای زما په خوب بيده نصيبه کمه!

د متن لنډيز:

مېرمن حميده د پښتو ژبې معاصره ليکواله او شاعره وه. نومورې په (۱۲۹۷) لمريز کال د کونړ ولايت په يوه عالمه، فاضله روحاني کورنۍ کې زېږېدلې او را لويه شوې وه. زده کړې يې د خپلې کورنۍ له استادانو څخه وکړې او د خپل ځانګړي ذوق او علاقې له مخې يې د ديني او ادبي علومو مطالعې ته دوام ورکړی و. شاعري او ليکوالي يې د ځوانۍ له لومړيو څخه پيل کړې او د پوخوالي پوړ ته يې رسولې او په ادبي کړيو کې له لوړ نوم او شهرت څخه برخمنه شوې وه. په (۱۳۳۹) لمريز کال په کابل کې وفات شوې ده. د شعرونو يا نثرونو ځانګړي کتابونه يې نه دي چاپ شوي، خو د وخت په موقوتو خپرونو (مجلو او اخبارونو)، په ځانګړې توګه ننګرهار ورځپاڼه او کابل مجله کې يې ډېر شعرونه چاپ شوي دي چې د نومورې د غوره شاعرۍ او ليکوالۍ څرګندويي کوي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکي دې زده کوونکو ته ستونزمنې کلمې، مفاهيم پر هغو او يا په خپله معنا او پر تخته وليکي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي چې هغه معنا کړي او لغتونه په مناسبو جملو کې وکاروي.

٤ـ ښوونکی دې زده کوونکي يو يو د ټولګي مخې ته راوبولي چې د متن مفهوم په خپلو الفاظو نورو ټولګيوالو ته ووايي.

٥ـ زده کوونکي دې وګومارل شي چې يو ځل بيا متن له ځان سره په غور او دقت ولولي او په هغه کې صفتونه په نښه کړي.

٦ـ زده کوونکي دې په متن کې په نښه کړي صفتونه ښوونکي ته ووايي. ښوونکی دې د هغو يو توحيد شوی لست پر تختې وليکي.

صفت:

صفت يا ستاينوم په خپلواک ډول څه نه نوموي، خو د يوه حالت څرنګوالی ښيي.
يعني صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنګوالی روښانوي، لکه: روغ، ناروغ، ښه، بد، ښکلی، بدرنګ، پياوړی، کمزوری اونور.

٧ـ زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي چې هغه صفتونه په مناسبو جملو کې وکاروي.

٨ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن يو يو پراګراف د نورو ټولګيوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتيا په وخت کې ورسره مرسته وکړي.

٩ـ ښوونکی دې د مېرمن حميدې د شعر دا درې بيتونه پر تختې وليکي او له زده کوونکو دې وغواړي چې د هغو عمومي مفهوم په خپلو کتابچو کې وليکي:

ما ويل زړه به مې خالي شي لږ له غمه
دواړه سترګې به مې وچې شي له نمه
د ښاد منو په ټولګي به شمه ياده
زمانه به راسره ځي په لار سمه
هميشه به مې خندا وي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړيږم لکه شمه

۱۰_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- مېرمن حمیده د چا لور، په کوم کال چېرې زېږېدلې وه؟
- مېرمن حمیدې خپلې زده کړې چېرې او له چانه کړې وې؟
- مېرمن حمېدې د خپل مهال د کومو لیکوالو او شاعرانو آثار مطالعه کول؟
- د مېرمن حمیدې د نظم او نثر بېلګې چېرې خپرې شوې دي؟
- د مېرمن حمیدې د شعرونو ټولګه چاپ شوې ده؟
- مېرمن حمیده په کوم کال زېږېدلې او په کوم کال مړه شوې ده؟
- مېرمن حمیده څه ډول مېرمن وه؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه د کومې بلې اوسنۍ یا پخوانۍ پښتو شاعرې یا لیکوالې لنډ ژوندلیک ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د ریا د دیـنـدارۍ نـه مـې تـوبـه ده
مسلمان زړه ازارۍ نـه مـې توبه ده
یو نیالګی د مینې ږدې بل یې بېخ کاږي
د دې پټې بېخ کنۍ نـه مـې توبه ده
((مېرمن سایره))

امير حمزه شينواری

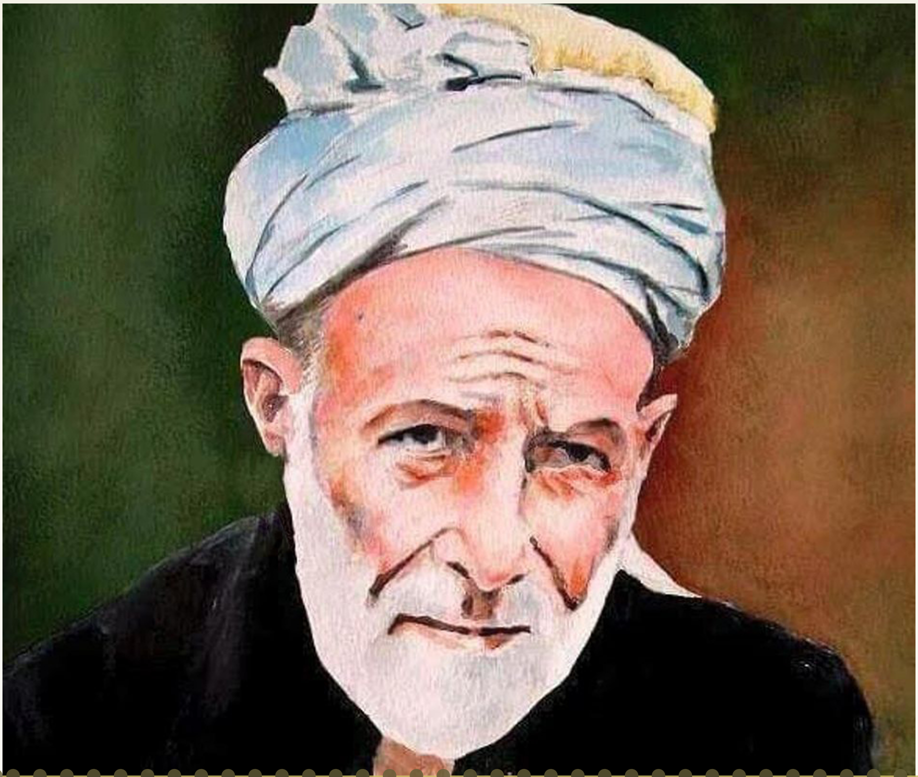

ـ د پښتو په اوسنيو شاعرانو او ليکوالو کې ځوک پېژنئ؟

ـ د کومو اوسنيو شاعرانو د نظم او نثر کتابونه مولوستي دي؟

د پښتو ادب په معاصرې ادبي دورې کې ډېر پياوړي علمي او فرهنګي شخصيتونه لرو. هغوی د منظومو او منثورو علمي او ادبي کتابونو په ليکلو علم او فرهنګ ته زيات خدمتونه کړي دي. د غو فرهنګي شخصيتونو د پښتو معاصر ادب په وده او پرمختګ کې ارزښتمنه ونډه لرلې ده.

يو له دغو نوميالیو اديبانو، علمي او فرهنګي شخصيتونو څخه امير حمزه شينواری دی چې په دې لوست کې يې درپېژنو.

امیر حمزه خان شینواری د ملک باز میرخان زوی، پر (۱۹۰۷) میلادي کال د پښتونخوا د خیبر د لواړګي په سیمې کې یې سترګې نړۍ ته پرانیستې وې. د پنځو کلونو په عمر یې د لواړګي په مدرسه کې د دودیزو علومو په زده کړه پیل وکړ. بیا وروسته یې د پېښور په اسلامیه کالج کې د عصري او دیني علومو زده کړه پیل کړه او تر لسم ټولګي یې هلته خپلو زده کړو ته دوام ورکړ. په لسم ټولګي کې یې زده کړې نیمګړې پرېښودې، رسمي ماموریت یې پیل کړ. څه موده یې د پېښور د پاسپورټ په دفتر کې دنده درلوده. بیا له هغه ځایه د ریلوې (اورګاډي) ادارې ته لاړ. څو کاله یې هلته دنده تر سره کړه. د ماموریت په ټوله موده کې یې خپلو علمي او ادبي مطالعاتو ته دوام ورکړ او د پیاوړي علمي، فرهنګي شخصیت خاوند شو. له شعر او شاعرۍ سره یې له کوچینوالي نه ډېره مینه لرله. په لومړیو کې یې په اردو ژبه شعرونه ویل او د ده د خپلې وینا له مخې، د ښوونځي له پنځم ټولګي څخه یې د شعر په ویلو پیل کړی دی. نوموړي به په ډېره مینه خپل دغه ذوق پاله. کله چې پر (۱۹۳۰ میلادي) کال یې پلار مړ شو، د لواړګي له سیمې څخه پېښور ښار ته لاړ. په همدغو وختونو کې یې له عرفان او تصوف سره ډېره مینه پیدا شوه. د پېښور د نومیالي روحاني شخصیت سید ستارشاه پاچا ارادتمند شو. د خپل پیر په سپارښتنه او لارښوونه یې پښتو شاعري او لیکوالي پیل کړه. ډېر ژر د خپل لوړ ادبي ذوق او پیاوړي استعداد په برکت د پښتونخوا په ادبي ټولنو او فرهنګي کړیو کې د لوړ نوم او شهرت خاوند شو. نوموړي خپل فرهنګي خدمتونه د پښتونخوا د نوښار له پښتو ادبي جرګې څخه پیل کړل. وروسته، کله چې په پېښور کې ((پښتو بزم ادب)) ادبي ټولنه جوړه شوه، حمزه شینواری یې مرستیال او بیا د همدې ټولنې مشر شو. په همدې وختونو کې یې د (رڼا) په نامه یوه ادبي مجله هم خپروله او ترڅنګ یې د رحمان ادبي جرګې غړیتوب هم درلود. کله چې پر (۱۹۵۰ میلادي) کال په پېښور کې ((اولسي ادبي جرګه)) جوړه شوه، ((بزم ادب)) ادبي ټولنه هم ورسره یو ځای شوه، حمزه شینواری د دې ادبي جرګې په مشرانو کې و. نوموړي له دغې لارې د ځوانو لیکوالو په روزنه کې ارزښتمنه ونډه تر سره کړه. حمزه شینواری په شعر کې د لوړ استعداد او وړتیا له مخې په ادبي ټولنو کې د ((پښتو غزل بابا)) په لقب ویاړل شوی دی. حمزه شینواری په علمي

او ادبي نثر ليکنې کې هم د پياوړي استعداد خاوند و. ډېرې نثري علمي ادبي ليکنې، لنډې کيسې، ډرامې، طنزونه، تکلونه، سفرنامې، ادبي راپورتاژونه او د منثور ادب نور ډېر ډولونه يې ليکلي دي. د حمزه شينواري د منظوم ادب بېلا بېل ژانرونه هم د وخت په راډيويي او چاپي خپرونو (مجلو او اخبارونو) کې خپاره شوي دي. د پښتو لومړنی فلم د ده د ليکلې کيسې ((ليلی او مجنون)) له مخې پر (۱۹٤۱ ميلادي) د هندوستان په ممبيي کې جوړ او ننداري ته وړاندې شو.

حمزه شينواري له سلګونو علمي او ادبي مقالو سربېره په نظم او نثر کې په لسګونو ليکلي او چاپ شوي آثار لري چې د ځينو نومونه يې دا دي:

په منظومو کتابونو کې د بېلګې په توګه: غزونې، يون، پريونې، پسرلی په آئينه کې، بهير، ژوند او يون د خپبرورډمې او نور چې دا ټول اوس په کابل کې د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت له خوا په درو ټوکو کې ((د اميرحمزه شينواري کليات)) په نوم چاپ شوی دی. په نثري کتابونو کې يې د تجليات محمديه، د حجاز کاروان (سفرنامه)، نوی پښتون (سفرنامه)، نوې چپې (ناول)، انساني آنا او پوهه، د خوشحال خټک يو شعر، ژورفکرونه (تکلونه) اونور يادولی شو.

حمزه شينواری د پښتو د معاصر ادب په وده او پرمختيا کې د ستاينې وړ ونډه لرلې ده. نوموړي د ادب په ډېرو څانګو، په ځانګړې توګه شاعری کې د لوړ نوم او شهرت څښتن دی. پښتو غزل يې لوړ پوړ ته رسولی دی، له همدې امله ((د پښتو غزل بابا)) په درانه لقب وياړل شوی او نمانځل شوی دی.

دغه پياوړی عالم، شاعر او ليکوال د (۱۳۷۲) لمريز کال د سلواغې مياشتې په ۲۹مه نېټه د ۸۷ کلونو په عمر وفات او د پښتونخوا په لواړګي کې خاورو ته وسپارل شو.

د شعر بېلګه:

غــزل

یـــاره چـــې آســمـــان تـــه دې بـاـڼـه ګــوري
ســتـرګـې دې زمــا پـــه مـخ کــې څــه ګــوري
ښــکــلــی نــظــر ســتــا چــې بــې قـــــراره دی
زړه تـــرېـــنـــه ورک شــــوی دی کـــه زړه ګـــوري
شـــونـــډې دې خــــواږه ســتـــونـــه کــړي
ســتــرګـــې دې آشـــنـــا ولـــې تـــراخـــه ګـــوري
ســتـــرګـې دې د ســتــرګـو پـــه لار زړونـــه وړي
څـــوک د تـــورې شـپـې بـــه چـېـرتـه غـلـه ګـــوري
غـــــل د مـــحـــبـــت غـــلـــطـــېـــدای نـشـي
څـــوک چـــې پـــه مـحـفـل کـې چـاتـه نـه ګـــوري
څُـشـکـې چــې ارمـــان مــې چـیـنې سـتـرګـې کـړې
لاړ د زړه پــــه تـــل کــــې مـــې اوبـــه ګـــوري
زه ((حـــمـــزه)) پـــه زړه هـــم ورکـــتـــی نشم
څــه پـــرې کـــه آشـــنـــا مـــې پـــه لـېـمـه ګـــوري

د متن لنډیز:

حمزه شینواری د پښتو د معاصر ادب ځلانده ستوری دی. په (۱۹۰۷) میلادي کال د پښتونخوا د لواړګي په سیمه کې زیږیدلی. د دیني علومو لومړنۍ زده کړه یې د خپلې سیمې له عالمانو او بیا عصري زده کړې یې تر لسم ټولګي پورې د پېښور په اسلامیه کالج کې تر سره کړې دي. ځینې رسمي او شخصي دندې یې هم ترسره کړې، خو د خپل ذوق له مخې یې د دیني او ادبي علومو مطالعاتو ته دوام ورکړ، پیاوړی، شاعر لیکوال او د لوړو فلسفي افکارو خاوند شو. په شعر او ادب کې داسې پوړ ته ورسید چې د پښتو غزل د بابا په لقب وویاړل شو. د نظم او نثر په لسګونو کتابونه یې لیکلي او چاپ شوي دي چې په منظومو آثارو کې یې د غزونې، پرېوني، یون، بهیر، پسرل په آئینه کې، د خیبر وږمې او په منثورو آثارو کې یې د تجلیات محمدیه، د حجاز کاروان، نوی پښتون، نوې چپې، انساني انا او پوهه، د خوشحال خټک یو شعر او نور د بېلګې په توګه یادولی شو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور او دقت سره ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه کړې کلمې پر تختې ولیکي، ځینې دې د زده کوونکو په وسیله او هغه چې زده کوونکي یې په معنا او مفهوم نه پوهېږي، په خپله دې معنا او توضیح کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پاراګراف په ټولګي کې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا پر مهال ورسره مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې متن په غور او دقت ولولي. یوه ډله دې په متن کې خاص نومونه او بله دې عام نومونه په نښه کړي، د هرې

ډلې استازی دې د نورو په استازيتوب هغه جلا جلا پر تختې وليکي. ښوونکی دې د اړتيا پر مهال د خاصو او عامو نومونو د لست په بشپړولو کې له زده کوونکو سره مرسته وکړي.

خاص نوم: هغه دی چې يو ځانګړی وګړی (شخص)، شيز يا ځای نوموي، لکه احمدشاه بابا، ننګرهار، پېښور او نور.
عام نوم: چې په عام ډول شيان نوموي، لکه: ګل، غر، پوهنتون او نور.

۵ـ زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته ورويلل شي چې يو خاص يا عام نوم په مناسبه جمله کې وکاروي.

۶ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګيوالو په وړاندې د لوست مفهوم په خپلو الفاظو ووايي.

۷ـ د لوست د زده کړې ارزونه دې په دې لاندې پوښتنو وشي:

- حمزه شينواری څه ډول شخصيت و؟
- حمزه شينواری په کوم کال چېرې زېږېدلی و؟
- د حمزه شينواري د پنځو منظومو آثارو نومونه واخلئ.
- د حمزه شينواري د پنځو نثري کتابونو نومونه واخلئ.
- حمزه شينواری کله وفات او چېرې ښخ دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه په متن کې د امير حمزه شينواري د شعر مفهوم په لنډه توګه وليکي او د پښتو په راتلونکي درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

ـ تاسې پوهېږئ چې د ادب تاریخ څه ته وايي؟

ـ د ادبیاتو په تاریخ کې مو د ادبي دورو نوم اورېدلی؟

ـ د پښتو ادب لرغوني دوره څه معنا او مفهوم لري؟

د ادب یا ادبیاتو تاریخ په بېلا بېلو دورو کې د یوې ژبې د ادبیاتو د ودې او پرمختیا جریان څېړي. د هرې ژبې ادبیات په تاریخي لحاظ په څو بېلا بېلو دورو وېشل کېږي.

ادبي تاریخ لیکونکو د پښتو ژبې ادبیات په تاریخي لحاظ په درو سترو دورو وېشلي دي:

(۱) لرغوني دوره (۲) منځنۍ یا کلاسیکه دوره (۳) اوسنۍ یا معاصره دوره.

په دې لوست کې د پښتو ادب لرغوني دوره در پېژنو.

ادبي تاريخ د تاريخ په اوږدو کې د يوې ژبې د ادبياتو د ودې او پرمختيا څرنګوالی بيانوي.
د ادبياتو تاريخ د يوې ژبې ادبيات په بېلابېلو دورو وېشي. د ادبياتو د تاريخ هره دوره خپلې ځانګړنې لري چې د هغو له مخې يوه دوره له بلې جلا کېږي. د پښتو د ادبي تاريخ ليکونکو د پښتو ژبې ادبيات په درو سترو دورو بېل کړي دي:

لومړۍ دورې ته يې د پښتو ادبياتو لرغونې دورې نوم ورکړی دی. دويمې دورې ته منځنۍ يا کلاسيکه دوره وايي او درېيمه دوره يې معاصره يا اوسنۍ ادبي دوره نومولې ده. د پښتو ادب منځنۍ او معاصره دورې به په راتلونکو ټولګيو کې ولولئ. دلته د پښتو ادب لرغونې دوره درپېژندل کېږي.

موږ د پښتو ادبياتو ډېر لرغوني آثار په لاس کې نه لرو. هغه څه چې په لاس کې يې لرو، له اسلام څخه په راوروسته زماني پورې اړه لري. څرنګه چې د يوې ژبې د ادبي تاريخ دورې د موجودو آثارو له مخې ټاکل کېږي، نو ځکه موږ د پښتو ادب تاريخ لومړنۍ يا لرغونې دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه را پيل شوې ګڼو. دا چې له دويمې هجري پېړۍ څخه تر (۱۰۰۰) هجري کال پورې موږ ته د لږ شمېر شاعرانو او ليکوالو د نظم او نثر آثار په لاس راغلي دي، نو ځکه د ادبي تاريخ ليکونکو دغه د اوو يا اتو پېړيو ادبيات ټول په يوې دورې کې شامل کړي دي.

د پښتو ادب لرغونې دوره د اميرکروړ سوري د تر لاسه شوي شعر څخه راپيلېږي. دغه شعر چې يوه وياړنه يا حماسي سندره ده، د دويمې هجري پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې ويل شوی دی. دا شعر موږ ته د محمد هوتک د پټې خزانې په وسيله را رسېدلی دی.

امير کروړ د امير پولاد سوري زوی و. نوموړی پر (۱۳۹هـ.ق.) کال د غور په منډېش کې پاچا او پر (۱۵٤هـ.ق.) کال د پوشنج په جګړو کې مړ شو. اميرکروړ سربېره پردې چې يو عادل پاچا او واکمن و، د پښتو ژبې شاعر هم و. د نوموړي کوم شعر چې پټې خزانې موږ ته رارسولی دی، مطلع يې داسې ده:

زه يم زمرى په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هندوسند و پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته ـ له ما اتل نسته

له امير کروړ وروسته چې د پښتو ژبې کوم بل شاعر او ليکوال موږ ته را معلوم دى، هغه ابو محمدهاشم سرواني دى. نوموړي په (۲۲۳ هـ.ق.) کال د هلمند په سروان کې زېږېدلى و. لومړنۍ زده کړې يې په خپله سيمه کې کړې او بيا عراق ته تللى و. په (۲۹٤ هـ.ق.) کال بېرته خپل هېواد ته راغلى او په (۲۹۷ هـ.ق.) کال مړ دى. د ابوهاشم يو شعر چې د خپل استاد ابن خلا د عربي شعر يې پښتو ته را ژباړلى دى، موږ ته را پاتې دى. د شعر مطلع داسې ده:

ژبه هم ښه وينا کاندې چې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

په پټه خزانه کې راغلي چې ابو محمد هاشم ابن زيد السرواني د ((سالو وږمه)) په نامه په پښتو نثر کې يو کتاب هم ليکلى و. خو دا د پښتو نثر لومړنى کتاب تر اوسه نه دى ترلاسه شوى.

په دريمه هجري پېړۍ کې موږ د بيټ نيکه په نامه يو بل عارف او پښتون شاعر پېژنو. د نوموړي يو عرفاني شعر او د ژوند لنډ حالات موږ ته د سليمان ماکو د ((تذکرة الاولياء)) نومي کتاب په وسيله را رسېدلي دي. د شعر لومړي بيتونه يې دادي:

لويه خدايه لويه خدايه ستا په مينه په هر ځايه
غر ولاړ دى درناوي کې تولـه ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې ز موږ کېږدۍ دي پکې پلنې

دا وګړي دېر کړي خدايه
لويه خدايه ـ لويه خدايه

تذکرة الاولیاء او پټه خزانه موږ ته په همدغه درېمه او څلورمه هجري پېړۍ کې د شيخ اسمعيل او خربښون په نامه دوه نور شاعران هم راپېژني. په پورتنيو کتابونو کې د دغو شاعرانو د شعرونو بېلګې هم خوندي دي. په همدغې زمانه کې د نصر لودي او شيخ رضي لودي په نامه دوه نور پښتانه شاعران هم تېر شوي دي.

په پنځمه هجري پېړۍ کې موږ د شيخ اسعد سوري په نامه يو پياوړی شاعر پېژنو. نوموړی د خپل معاصر واکمن اميرمحمد سوري ويرنه ويلې ده چې مطلع يې داده.

د فلک لـه چـارو څـه وکـړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

تر دې وروسته د ښکارندوی غوري په نامه يو شاعر را معلوم دی چې په شپږمه هجري پېړۍ کې يې د واکمن شهاب الدين غوري په ستاينه کې يوه قصيده ويلې ده. د قصيدې مطلع داسې ده:

د پسرلي ښکلونکي بيا کـړل سينګارونه
بـيـا يـې ولـونـل پـه غـرونـو کـې لالـونـه

د ادبياتو د تاريخ په دغه دوره کې د ملک يار غر شين په نامه شاعر هم لرو چې د سلطان شهاب الدين غوري معاصر دی. د نوموړي يو شعر را پاتې دی چې په هندوستان کې يې د غوريانو د سوبو په مهال افغاني غازيان هڅولي دي. د دغه شعر لومړی کړۍ داسې ده:

ښښتن مو مل دی اوس مو يرغل دی هېواد د بل دی
غازيانو ګورئ ښښتن مو مل دی

تايمني هم د همدغې زمانې شاعر دی چې يو شعر يې د شهاب الدين غوري په ستاينه کې ويلی او موږ ته را رسېدلی دی. د شعر لومړی بيت داسی دی:

نـن زه غـرېـږم پـه صـفـت د سلطان
چې دی بـادار غـازي ملک د جهان

د سليمان ماکو په نامه يو پښتون ليکوال پېژنو چې د اوومې هجري پېړۍ په لومړيو

کې له (۶۱۲هـ.ق.) کال را وروسته یې د ((تذکرة الاولیا)) په نامه په پښتو نثر کې یو کتاب لیکلی دی. د دې کتاب د سر څو پاڼې ترلاسه شوې دي. په هغو پاڼو کې یې د پښتو څلور تنه پخواني شاعران راپېژندلي او د هغې د شعر بېلګې یې هم خوندي کړي دي. د پښتو دغه پخواني شاعران دا دي: بیټ نیکه، شیخ اسمعیل، ملک یار غر شین او قطب الدین بختیار کاکی دی. سلیمان ماکو د اوومې هجري پېړۍ په لومړیو کې د کندهار په ارغسان کې اوسېده. د بارک خان سابزی ماکو زوی و.

پر افغانستان باندې د چنګېز د یرغل په زمانه کې د بابا هوتک او د هغه زوی ملک یارهوتک په نامه دوه نور پښتانه شاعران لرو. د دوی د شعرونو یوه یوه بېلګه موږ ته راپاتې ده. د بابا هوتک د حماسي سندرې مطلع چې پښتانه یې پکې د یرغلګرو په وړاندې مقاومت ته هڅولي دي، دا ده:

پر سور غر بل راته نن اور دی وګړیه جوړ راته پیغور دی
په کلي کور باندې مغل راغی هم په غزني هم په کابل راغی

شیخ متي هم د همدغې زمانې شاعر دی. نوموړی په (۶۸۸هـ.ق.) کال د کلات د ترنک د سیند په غاړه وفات شوی او د کلات پر غونډۍ ښخ دی. د شیخ متي یوه عرفاني سندره موږ ته د پټې خزانې په وسیله را رسېدلې ده. د شعر مطلع یې دا ده:

په لویو غرو هم په دښتو کې په لوی سهار په نیمو شپو کې
په غاړه غږ او په شپېلکو کې یا د ویر ژلیو په شپېلو کې
ټول ستا د یاد ناري سورې دي
دا ستاد مینې ننداري دي

په اتمه هجري پېړۍ کې د اکبر زمینداوري په نامه خوږ ژبی شاعر لرو. وایي چې دغه شاعر د شعرونو لوی دیوان درلود، خوله بدمرغه چې د زمانې توفاني سېلیو له ځان سره وړی دی. د اکبر یو مثنوي او څو غزلې خوندي دي. د یوې غزلې لومړی بیت یې دا دی:

د خپل ځان له حیرانیه څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پښول کړم

خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دواړه د نهمې هجري پېړۍ شاعران دي چې په هندوستان کې اوسېدل. زرغون نورزی هم د همدغې زمانې شاعر دی چې د کندهار اوسیدونکی و. د نوموړي یوه ساقي نامه راپاتې ده چې څو لومړي بیتونه یې دا دي:

ساقي پاڅه پیاله را کړه　　مرور یار مې پخلا کړه
اوبه تویې په لمبو کړه　　اور مې مړ په دې اوبو کړه
پسرلی سو غونچه ګل کا　　زلفې تاوې د سُنبل کا

د نهمې هجري پېړۍ په وروستیو او د لسمې پېړۍ په لومړیو کې درې پیاوړې ښځینه شاعرانې هم پېژنو. لومړۍ زرغونه کاکړه ده چې د ملادین محمد کاکړ لور او د کندهار د پنجوایي اوسېدونکې وه. نوموړې پیاوړې شاعره او ښه خطاطه وه. په (۹۰۳هـ.ق.) کال یې د شیخ سعدي شیرازي ((بوستان)) پښتو ته ژباړلی دی. د یوه حکایت څو بیتونه یې دا دي:

اورېدلې مې قصه ده　　چې له شاتو هم خوږه ده
د اختر په ورځ سهار　　بایزید چې و رویدار

بله شاعر رابعه نومېدله چې د مغلي واکمن ظهیرالدین بابر معاصره وه. د شعرونو دیوان یې درلود، خو اوس ورک دی. دا لاندې څلوریزه یې پټې خزانې خوندي کړې او تر موږ یې را رسولې ده:

آدم یې ځمکې وته راستون کا　　په اور د غم یې سوی لړمون کا
دوزخ یې روغ کا پر مخ د ځمکې　　نوم یې د هغه دلته بېلتون کا

بي بي نېکبخته هم د دغې زمانې شاعره ده. پر (۹۶۹هـ.ق.) کال يې د ((ارشاد الفقراء)) په نامه يو کتاب په پښتو ژبه ليکلی چې محمد هوتک يې په پټه خزانه کې نمونې خوندي کړې دي. يوه بېلگه يې دا ده:

په زړه ښاد شې ای مؤمنه!	په ظاهر په باطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټينگ شه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خود بينه

دوست محمد کاکړ هم د لسمې هجري پېړۍ د لومړۍ نيمايي شاعر دی چې پر (۹۲٦هـ.ق.) کال يې د ((غرغښت نامې)) په نوم په نظم يو کتاب ليکلی دی. شيخ بوستان بړېڅ هم د همدغې زمانې شاعر دی. د ((بستان الاولياء)) په نامه يې پښتو کتاب ليکلی دی.

په لرغوني دورې کې سربېره له پورتنيو شاعرانو او ليکوالو څخه چې موږ يې د ژوند او آثارو په باب لنډې لنډې څرگندونې وکړې، محمد هوتک په خپل اثر ((پټه خزانه)) کې د ځينو نورو ليکوالو او د هغو د آثارو نومونه اخيستي دي، لکه د شيخ کټه ((لرغوني پښتانه))، د محمد بن علي البستي تاريخ سوري او نور، خو دا چې په خپله دغه آثار او د هغو د ليکوالو په باب معلومات نه دي ترلاسه شوي، نو ځکه يې په اړه څه نه وايو.

د پښتو لرغوني دوره چې د دويمې هجري پېړۍ له لومړۍ نيمايي څخه پيل او تر (۱۰۰۰) هجري قمري پورې را رسېږي، په عمومي ډول د دې دورې ځانگړنې په لنډه توگه داسې ښودلی شو:

۱ـ په لومړۍ دورې کې موږ د ډېرو لږو شاعرانو او ليکوالو د منظومو او منثورو آثارو ډېرې لږې بېلگې په لاس کې لرو.

۲ـ که د دغې دورې آثار د کميت په لحاظ لږ دي، خو په کيفي لحاظ يې ځينې آثار ډېر لوړ ارزيابي کېدای شي، لکه: د غوري دورې قصيدې، د شيخ متي مناجات، د اکبر زميندواري شعرونه او نور.

۳ـ په دغې دوره کې ادبي آثارو د شکل او موضوع له مخې وده او پرمختيا موندلې

ده. قصیده، غزل، څلوریزه، مثنوي او نور شعري فورمونه پښتو ادب ته راغلي دي. دیني، اخلاقي، عشقي، حماسي او عرفاني مسایل په شعر او ادب کې بیان شوي دي.

٤ـ په دغې دوره کې ژباړه دود شوې، د ابوهاشم سرواني ژباړلی شعر او د زرغونې کاکړې پښتو بوستان یې غوره بېلګې دي.

٥ـ د دربارونو له خوا پښتانه شاعران او لیکوالان روزل شوي، غوره بېلګې یې د سوریانو، غوریانو او لودیانو په دربارونو کې پښتو پالنه ده.

٦ـ د دغې دورې زیاتره د نظم او نثر آثار موږ ته د ((تذکرة الاولیاء)) او ((پټې خزانې)) په وسیله را رسېدلي دي.

٧ـ د دې دورې په آثارو کې که له یوې خوا د پښتو زاړه لغات او ترکیبونه راغلي، له بلې خوا پرې د دري او عربي ژبې اغېزه هم څه ناڅه ښکاري.

د متن لنډیز:

لرغونې دوره د پښتو ادبیاتو د تاریخ لومړۍ دوره ده. دغه دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیل او تر (١٠٠٠) هجري قمري پورې رسېږي. د دې دورې ډېر لږ آثار د زماني له توفانونو څخه پاتې او تر موږ را رسېدلي دي. د دې دورې په نومیالیو شاعرانو او لیکوالو کې د امیر کروړسوري، بیټ نیکه، شیخ اسمعیل، شیخ خرښبون، شیخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، شیخ تیمن کاکړ، شیخ متي، نصرلودي، شیخ رضي لودي، بابا هوتک، سلیمان ماکو، اکبر زمینداوري، زرغون خان، رابعه، بي بي نیکبخته، زرغونه کاکړه، دوست محمد کاکړ او نور دي.

د دې دورې د زیاترو شاعرانو د ژوند په باب معلومات او د آثارو بېلګې موږ ته د سلیمان ماکو د پښتو اثر ((تذکرة الاولیاء)) او د محمد هوتک د ((پټې خزانې)) په وسیله را رسېدلي دي.

۱ـ زده کوونکي دې په غور سره متن ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.
۲ـ ښوونکي دې ستونزمنې کلمې پر زده کوونکو معنا او که هغوی یې نشي حل کولای، په خپله دې توضیح کړي.
۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پراګراف ولولي. ښوونکی دې د اړتیا پر مهال ورسره مرسته وکړي.
٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او ورته ودې ویل شي چې متن یو ځل بیا په غور ولولي. یوه ډله دې په متن کې د اشخاصو نومونه او بله ډله دې د کتابونو نومونه ولیکي. د هرې ډلې استازی دې هغه پر تختې ولیکي. ښوونکی دې د هغه لست په بشپړولو کې مرسته وکړي او د ځینو شاعرانو، لیکوالو او کتابونو په اړه دې لازمې څرګندونې وکړي.

۵ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي مخې ته راوبلل شي چې د پښتو ادب د لرغونې دورې ځانګړنې په خپلو الفاظو کې نورو زده کوونکو ته ووایي.
٦ـ ښوونکی دې د بیت نیکه د مناجات دا لاندې بند پر تخته ولیکي او له زده کوونکو دې وغواړي چې د هغه مفهوم او معنا په خپلو کتابچو کې ولیکي.

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوی کې تولـه ژوي په زاری کې
دلته دي د غرو لمنې زمـوږ کېږدی په کې پلنې

دا وګړي ډېر کړي خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

دلـتـه لـړ زمـــوږ اور بـل دی   ووړ کورګی دی ووړ بورجل دی
مینه ستا کې مـوږ مېشته یو   بـل د چـا پـه مـلـه تـلـه نـه یو
هسك او مځکه نغښته ستا ده   د مــــړو وده لـــه تــــا ده

دا وګــړي ډېـر کــړي خدایه
لـویـه خـدایـه لـویـه خدایه

۷ـ ښوونکی دې په دې لاندې پوښتنو د لوست ارزونه وکړي:

- د پښتو ادب تاریخ په څو دورو وېشل شوی دی. نومونه یې واخلئ.
- لرغونې دوره له کومې پېړۍ څخه پیل او تر کومه وخته رارسېږي؟
- د پنځو لرغونو شاعرانو نومونه واخلئ.
- د دریو ښځینه پښتو شاعرانو نومونه واخلئ.
- د څو لرغونو کتابونو نومونه واخلئ.
- د دې دورې د شاعرانو په شعرونو کې مو د چا شعر خوښ شو؟
- که د کوم شاعر د شعر بیت مو زده شوی وي، ویې وایئ.
- د لرغونې دورې د ادبیاتو څو ځانګړنې ووایئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه په متن کې د راغلي یوه شاعر په هکله معلومات ولیکي او د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د لويو جرگو تاريخچه

ـ ويلى شئ چې جرگه څه ته وايي؟

ـ تاسې په کور و کلي کې ليدلي چې د يوې ستونزې د حل لپاره مشران را ټول شي او د هغه په باب پرېکړه وکړي؟

جرگه هغې غونډې ته وايي چې د قبيلوي، قومي، ولسي او ملي مسايلو د حل او څېړلو لپاره جوړېږي. جرگه ځانگړي اصول او مقررات لري. جرگه په دوه ډوله ده. يوې ته يې کليوالي جرگه او بلې ته يې لويه جرگه وايي. په دې لوست کې جرگه، د هغې اصول او مقررات او د جرگو ډولونه در پېژنو او د لويې جرگې د تاريخچې په هکله معلومات درکوو.

د جرگې د کلمې معنا او مفهوم په هغې غونډې اطلاق کېږي چې د پرېکړې او فیصلې صلاحیت لري او حکم یې د منلو وړ وي.

په عام ډول د جرگې اصطلاح د هغې غونډې لپاره کارول کېږي چې د ځانگړو قومي، ولسي او ملي مسایلو د حل او څېړلو لپاره جوړېږي.

افغاني ولسي جرگې خپل ځانگړي اصول، قوانین او کړنلاره لري. په هره سیمه کې د جرگو مرکو خلك معلوم، منل شوي او پېژندل شوي وي. دغو خلکو ته په ولسي اصطلاح جرگه مار، مرکچیان یا مشران ویل کېږي. جرگه خاص مشر نه لري، مشران او د نظر خاوندان د یوې پېښې د حل لپاره سره راغونډېږي. کله چې راغونډ شي، معمولاً په دایروي بڼه کښېني. د پورته او ښکته امتیاز پکې نه وي، پر موضوع باندې بحث په آزاده بڼه دوام مومي. هر څوك په خپل وار پر اړونده موضوع باندې خبرې او تبصره کوي. په جرگه کې هر څوك له ټولنیز پوړ یا دریځ (موقف) او امتیاز څخه پرته خپل نظر څرگندوي.

جرگه زموږ په ولسي او ملي عنعناتو کې ډېر لوړ ځای او ستر اهمیت لري. په تاریخي لحاظ په افغاني ټولنه کې له ډېرې لرغونتیا څخه برخمنه ده. له تاریخي څېړنو څخه جوتېږي چې لرغونو آریایانو به خپلې زیاتره ټولنیزې کوچنۍ او سترې مسئلې د جرگو مرکو له لارې هوارولې.

آریایانو په عمومي توگه دوه ډوله جرگې درلودې چې یوې ته یې ((سیمتي)) او بلې ته ((سبها)) ویله. په لومړۍ کې به د قبیلې سپین ږیري او مشران راغونډېدل او دویمې یې کلیواله بڼه درلوده. یا په بله وینا، ((سیمتي)) په اوسني مفهوم د مشرانو جرگې رول درلود او د قبیلې سترې مسئلې، لکه: د مشر ټاکل، له خپل ټاټوبي څخه دفاع او داسې نورې به یې حل کولې او ((سبها)) د یوې وړې کلیوالې جرگه گۍ یا مرکې دنده درلوده چې په کوچنیو کورنیو او کلیوالي مسایلو به یې غور کاوه. همدغه جرگې مرکې افغانانو تر ننه د یوه غوره میراث په توگه ژوندۍ ساتلي او په ملي عنعناتو کې یې ډېر ستر ارزښت او اهمیت لري.

په عام مفهوم، اوس زموږ په هېواد کې جرګې په دوو بنو جوړېږي: یو په کلیواله او سیمه ییزه سطحه د کورنیو، خپلونو، قبیلو او قومونو ترمنځ د راولاړو شوو شخړو او مسایلو د هوارولو لپاره چې دې ډول جرګې ته ((کلیوالي)) یا ((سیمه ییزې)) جرګې وایي.

بل په ملي سطحه د یوه ستر ملي مقصد او مرام لپاره جوړې شوې جرګې دي چې هغوته د ((لویې جرګې)) نوم ورکړل شوی دی.

لویې جرګې زموږ د هېواد په تاریخ کې له ډېر ستر ارزښت او اهمیت څخه برخمنې دي. دغه ډول جرګې زموږ د هېواد په تاریخ کې په ملي کچه هېواد ته د ورپېښو ستونزو او کړکېچونو، لکه: د مشرتابه ټاکلو، د بهرنیو یرغلونو په وړاندې د پاڅونونو او نورو سترو ملي مسایلو د حل وفصل لپاره جوړې شوې دي. هرې یوې جرګې په خپل وخت او ځای ډېرې ارزښتناکې اغېزې او پایلې (نتیجې) لرلي او ملت یې په ډېرو حساسو او نازکو حالاتو کې له سترو بحرانونو څخه ژغورلی دی.د دغو لویو جرګو په لړ کې د بېلګې په توګه د میروس خان نیکه د وخت درې لویې جرګې یادولی شو. لومړۍ جرګه پر (۱۱۰۵هـ.ق.) کال د کوکران په کلي کې جوړه شوې وه، دویمه په (۱۱۱۹هـ.ق.) کال په مانجه کې او درېمه په همدغه کال په کندهار کې جوړه شوې وه. دغو جرګو ملت د بهرنیو په وړاندې پاڅون ته چمتو او میرویس نیکه یې د ملي مشر په توګه ټاکلی دی. د شېر سرخ د مزار لویې جرګې په (۱۷۴۷م.) کال کې احمدشاه بابا د ملي مشر او واکمن په توګه وټاکه. همدارنګه پر افغانستان د انګرېزانو له یرغل څخه وروسته په (۱۸۴۱م.) کال کې د ملي مجاهدینو لویې جرګې ملت پاڅون ته چمتو او د پاڅون مشرتوب یې وټاکه. همدارنګه د امیر شېرعلی خان د واکمنۍ په لویې جرګې کې پاچا نوې کابینه (صدراعظم او وزیران) وټاکل. د امیر حبیب الله خان د وخت لویې جرګې په لومړنۍ نړیوالې جګړې کې یې د افغانستان بې طرفي تصویب کړه او وروسته د امیر امان الله خان، د واکمنۍ پر مهال څلور لویې جرګې جوړې شوې دي: په لومړۍ لویه جرګه (۱۹۲۰م.) کال کې هېواد او خلک د خپلواکۍ ساتنې لپاره چمتو کړای شول. په دویمه

لویه جرګه کې په (۱۹۲۳م.) کال د هېواد لومړنی اساسي قانون تسوید شو. په درېیمه جرګه کې په (۱۹۲٤م.) کال د کورني اړدوړ د آرامولو لپاره تدبیرونه ونیول شول او په څلورمه لویه جرګه کې په (۱۳۰۷) لمریز کال اروپا ته د امان الله خان د سفر پایلې وځېړل شوې. د نادرخان د واکمنۍ پر مهال لویې جرګې په (۱۳۰۹) لمریز کال د هېواد اساسي قانون تسوید کړ، د محمد ظاهرشاه د واکمنۍ پر مهال په (۱۹٤۱م.) کال لویې جرګې په دویمې نړیوالې جګړې کې د هېواد د برخې نه اخیستلو پرېکړه وکړه، د (۱۳٤۳) لمریز کال لویې جرګې د هېواد نوی اساسي قانون تسوید کړ او همدارنګه تر اوسه پورې نورې لویې جرګې هم جوړې شوې چې هرې یوې پر خپل وخت ځانګړی ارزښت او اهمیت لرلی دی.

نو د پایلې په توګه د ویلو ده چې لویې جرګې د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوه ډېره مهمه او اغېزناکه وسیله ده، زموږ پر ملت او ټولنې ډېرې ژورې ټولنیزې، رواني او روحاني اغېزې لري. همدې جرګو د پېړیو په پوړیو کې د ډېرو سترو کړکېچونو پرمهال هېواد ژغورلی او له ستونزمنو حالاتو سره د مقابلې لپاره یې چمتو کړی، نو موږ باید د دغې عنعنې درناوی وکړو او ژوندۍ یې وساتو.

د متن لنډیز:

د جرګې اصطلاح د هغې غونډې لپاره کارول کېږي چې د ځانګړو، قبیلوي، قومي، ولسي او ملي مسایلو د حل او څېړلو لپاره جوړېږي. افغاني جرګې ځانګړي اصول او مقررات لري، په ولس کې د جرګې کسان معلوم دي، هغوی راغونډېږي، پر ستونزه باندې آزادانه بحث کوي او خپله پرېکړه اعلانوي. جرګې دوه ډوله دي: یوې ته یې کلیوالي او بلې ته لویې جرګې وایي. لویوجرګو زموږ د هېواد د معاصر تاریخ په وروستیو درو پېړیو کې په ډېرو حساسو او نازکو حالاتو کې ارزښتمن رول تر سره کړی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن له ځان سره په چوپه خوله ولولي. ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په نوبت سره په نښه کړې ستونزمنې کلمې ووايي. ښوونکی دې هغه پر تختې وليکي. ځينې دې په خپله پر زده کوونکو معنا کړي او هغه چې زده کوونکي يې نشي معنا کولای، په خپله دې معنا کړي او د متن په هکله دې لازمې توضيحي خبرې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د نورو ټولګيوالو په وړاندې د متن يوه يوه برخه ولولي. ښوونکی دې د اړتيا پرمهال لازمه مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته وروبلل شي چې د متن عمومي معنا او مفهوم په خپلو الفاظو ووايي.

۵ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي: يوه ډله دې وګومارل شي چې په متن کې صفتونه په نښه کړي او بله ډله دې قيدونه. بيا دې د هر ډلې استازی د ټولګيوالو په مخ کې خپل په نښه کړي قيدونه او صفتونه ولولي. ښوونکی دې هغه پرتخته وليکي.

قيدونه: هغه کلمې يا ژبني توکي دي چې په جمله کې د فعل حالت څرګندوي، يا د فعل د پېښېدلو څرنګوالی ښيي، لکه: ښوونځي ته ژر لاړ شه. په دې جمله کې ژر قيد دی.

صفتونه: هغه کلمې دي چې د نومونو حالت او څرنګوالی ښيي. يعنې دا چې صفت د نوم معنا څرګنده او روښانوي، لکه: روغ، ناروغ، ښکلی، بدرنګ، بد، ښه، سپين، تور او نور.

۶ـ د يوې ډلې زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي چې پر تختې ليکل شوي قيدونه او د بلې ډلې زده کوونکي دې ليکل شوي صفتونه په مناسبو جملو کې استعمال کړي.

۷ـ زده کوونکي دې د يوې موضوع د حل لپاره د جرگې په دود را ټول او جرگه دې تمثيل کړي.

۸ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې د کچې ارزونه وشي:

- جرگه څه شی ده؟
- څو ډوله جرگې پېژنئ؟
- زموږ په لرغوني هېواد (آريانا) کې څو ډوله جرگې موجودې دي، نومونه يې واخلئ؟
- لومړنۍ لويه جرگه چې په تاريخ کې موږ ته معلومه ده، د کوم واکمن په وخت کې جوړه شوې وه؟
- احمد شاه بابا د کومې لويې جرگې له خوا د افغانستان د واکمن په توگه وټاکل شو؟
- د اعليحضرت امان الله خان په وخت کې څو لويې جرگې جوړې شوې او هغه کومې وې؟
- د کوم واکمن په وخت کې لويې جرگې په دويمه نړيواله جگړه کې د افغانستان بې طرفي تصويب کړه؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توگه د لوست مفهوم په خپلو الفاظو وليکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه د نورو ټولگيوالو په وړاندې ولولي.

په پښتو ادب کې لنډه کیسه

ـ تاسې کیسه پېژنئ؟

ـ کله مو داسې کیسه لوستې یا اورېدلې چې د ژوند رښتیني واقعیتونه پکې ډېر ښه بیان شوي وي؟

انسان په فطري ډول د کیسې اورولو او اورېدلو ذوق لري. دغه د کیسې اورولو او اوریدلو هیله او غوښتنه هغه ځانګړنه ده چې د انسان په خټه کې اخښل شوې ده. له همدې امله ده چې د بشري تاریخ په اوږدو کې د کیسو بېلابېل ډولونه رامنځته شوي دي. د کیسې په ډولونو کې یو مهم ډول لنډه کیسه ده چې په دې لوست کې یې در پېژنو او په پښتو ادب کې یې پر تاریخي بهیر بحث کوو.

د لنډې کیسې یوه ډېره عامه پېژندنه داسې ده چې: ((لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتو پورې ختم شي.)) ځینې لیکوال بیا وایي چې لنډوالی د لنډې کیسې لپاره یوازینی شرط نه دی، بلکې د دې ترڅنګ ځینې نورې ځانګړتیاوې هم لري او هغه دا چې: منظمه او مشخصه طرحه لري. یو اصلي کرکټر په کې وي، لنډه وي، بې ضرورته خبرې پکې نه ځایېږي او ټولې برخې یوه له بلې سره متقابلې اړیکې لري او یوه اغېزه ښندي.

لنډه کیسه د اوسني پر مختللي عصر زېږنده او پیداوار ده. څومره چې بشري ټولنې له یوې ورځې څخه بلې ته په ذهني او مادي لحاظ د پرمختګ پړاوونه وهلي دي، په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیات شوي دي. پروني انسان چې ډېر وزګار وختونه او فرصتونه یې لرل، نو شپې شپې به یې د مینې او محبت په روماني کیسو او دجنګونو او ننګونو په حماسي کیسو سبا کولې او یا به یې د ښاپېریانو او دیوانو خیالي او موهومي اوږدې اوږدی کیسې لوستلې او اورېدلې له دغو کیسو څخه به یې خوندونه، پندونه او انتباه اخیستله او هم به یې د کیسې اورېدنې تنده پرې خړوبوله.

خو د اوسنۍ زمانې انسان د ژوندانه په بهیر کې د ډېرو بوختیاوو له امله دا کار نشي کولای، نو څرنګه چې د کیسو یا پېښو اورېدنه او ځان خبرونه، لوستنه او ځان پرې پوهونه د انسان د ذهن فطري غوښتنه ده، له همدې امله د وخت په تېرېدو او د حالاتو په بدلېدو هغو اوږدو اوږدو کیسو او د استانونو د اوسنۍ لنډې کیسې بڼه خپله کړه. څرنګه چې اوس لنډه کیسه د خلکو ډېره خوښېږي، یو ډېر ستر لامل یې د وخت د ضایع کېدو مخنیوی او سپما ده.

دغه ډول کیسې لوستونکی یا اورېدونکی په لږ وخت کې لوستلای یا اورېدلای شي او ورڅخه دخوند، پند او انتباه دنده په ډېره آسانه او اغېزناکه توګه تر سره کېدلای شي.

په اوسني معاصر مفهوم د لنډې کیسې لیکنې پیلامه د نولسمې پېړۍ په لومړیو دوو لسیزو کې په اروپا کې پیل شوې او بیا نورې نړۍ ته د یوې اغېزناکې لیکنۍ لارې په توګه خپره شوې ده.

لنډه کیسه پښتو ادب ته د لیکنې د یوه ډول په توګه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې راغلې ده. لومړنی پښتون لیکوال چې د لنډې کیسې پرلیکنه یې خپل قلمي ځواک آزمویلی، سید راحت زاخیلی دی چې په ۱۹۱۷ میلادي کال یې د ((کونډه نجلۍ)) په نوم لومړنۍ پښتو لنډه کیسه لیکلې او چاپ کړې ده.

په پښتونخواکې له سید راحت زاخیلي څخه وروسته، ځینو نورو لیکوالو هم د نثري ادب دې ډول ته مخه کړې او غوره لنډې کیسې یې لیکلي دي چې په هغو کې د میا آزادګل په ۱۹۲۶م. کال کې لیکلې کیسه ((د مرې پیغام)) د بد رښو د سر بلند خان د ((نواب صاحب آشنايي)) یادولای شو. لنډې کیسې په همدغو وختونو کې لیکل شوې او خپرې شوې دي. همدارنګه په دغې دورې کې د سید رسول رسا، حمزه شینواري. ایس ای رحمان کاکاخېل، مفلس دراني، ادیب سرحدي او نورو نومونه دیادونې وړ دي چې د پښتونخوا په افغان، پښتون، اسلم او نورو مجلو او اخبارونو کې یې ډېرې غوره او معیاري لنډې کیسې چاپ شوې دي. په را وروسته کلونو کې د لنډې کیسې لیکنې په پښتونخوا کې ډېره وده او پرمختیا موندلې، په خپرونو کې د لنډې کیسې په خپرېدو سربېره لیکوالو د لنډو کیسو ډېرې ټولګې هم چاپ کړې دي. په افغانستان کې د پښتونخوا په پرتله د لنډې کیسې لیکنه وروسته دود شوې ده. لومړنی پښتون لیکوال چې په افغانستان کې یې لنډه کیسه لیکلې، پوهاند عبدالحی حبیبي دی. نوموړي لومړنۍ پښتو لنډه کیسه د ((توریالی پښتنه)) په نوم لیکلې او پر ۱۳۱۵ لمریز کال په طلوع افغان کې خپره شوې ده.

وروسته بیا ځینو نور ولیکوالو هم د لنډو کیسو په لیکنه خپل قلمي ځواک آزمویلی چې په هغو کې د استاد ګل پاچا الفت، سراج الدین سعید، قیام الدین خادم، عبدالقدوس پرهېز، غلام محی الدین زرملوال، عبدالرؤوف بېنوا او د نورو نومونه د یادونې وړ دی. د هغه وخت په موقوته خپرونو کې د دغو لیکوالو د لنډو کیسو غوره بېلګې چاپ شوي دي.

زموږ په هېواد کې له ۱۳۲۰ لمریز کال راهیسې د لنډې کیسې لیکنې په برخه کې بنسټیز کار پیل شوی، ډېر پیاوړي لیکوال رامنځته شوي او په خپرونو کې په چاپ شویو لنډو کیسو سربېره یې د لنډو کیسو ټولګې هم چاپ کړي دي. د میراجان سیال ((د پښتونخوا افسانې)) او د موسٰی شفیق ((عبقریان)) نومونه د یادونې وړ دي چې د لنډو کیسو ډېرې غوره بېلګې لري. د روانې پېړۍ په پنځمې لسیزې کې د لنډې کیسې لیکنې ډېره وده او پرمختیا موندلې ده او پیاوړي لیکلوال په کې رامنځته شوي دي.

د لنډو کیسو په چاپ شوو ټولګو کې د ((سره غالۍ))، ((شاړې کوڅې))، ((ګیلې))، ((تانده غوټۍ))، ((موسکا))، ((د څپو په وزرونو))، ((سبا به بیا کله‌ې بارېږي))، ((تیارې لارې رڼې کرښې))، د ((ارمانونو ځولۍ)) او نورې د بېلګو په توګو یادولای شو.

اوس په پښتو نخوا او افغانستان کې د لنډې کیسې لیکنې ډېره وده او پرمختیا موندلې او دا بهیر ښه ګړندی روان دی، ډېر لیکوال رامیدان ته شوي او په سلګونو ټولګې چې د لنډو کیسو ډېرې غوره بېلګې په کې خوندي دي، چاپ شوي. اوس لنډه کیسه د لیکنې پیاوړي لیکوال او د لوستنې ډېر مینه وال لري.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه د اوسني معاصر نثري ادب یو په زړه پورې ادبي ډول (ژانر) دی.

هغې کیسې ته لنډه کیسه وایي چې لنډه وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختمه شي. نورې ډېرې ځانګړنې هم لري.

لنډه کیسه په اوسني مفهوم په لوېدیځ کې د نولسمې پېړۍ پر لومړیو کې پیدا شوې او بیا له هغه ځایه د نړۍ نورو ژبو ته تللې ده.

پښتو ادب ته د شلمې پېړۍ په لومړیو دوو لسیزو کې راغلې او لومړنی پښتون لیکوال چې په دې ډګر کې یې خپل قلمي ځواک آزمویلی، سید راحت زاخیلی دی.

نوموړی د پښتونخوا په پېښور کې پر (۱۹۱۷م.) کال د کوندېې نجلی په نامه لومړنی پښتو لنډه کیسه ولیکله او هغه مهال خپره شوه. په افغانستان کې لومړنی لیکوال چې پښتو لنډه کیسه یې لیکلې ارواښاد پوهاند عبدالحی حبیبي دی. د ((توریالی پښتنه)) په نامه یې لومړنی پښتو لنډه کیسه و لیکله او پر (۱۳۱۵) لمریز کال یې له کندهار نه په خپرېدونکي اخبار طلوع افغان کې خپره کړه. وروسته بیا لنډې کیسې لیکنې په پښتونخوا او افغانستان کې ښه وده او پرمختیا موندلې ده، ډېر لیکوال یې را پیدا شوي او ډېرې لنډې کیسې یې د وخت په خپرونو (اخبارونو او مجلو) او ځانګړو ټولګو کې چاپ شوي او دا بهیر اوس په پښتو ادب کې ښه ګړندی روان دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهیم دې په نښه او له ښوونکي څخه دې دهغو ځوابونه وغواړي.

۲ـ ښوونکی دې لومړی ستونزمنې کلمې په خپله د زده کوونکو په وسیله معنا کړي او که هغوی یې نشي معنا کولای، په خپله دې هغه معنا کړي او د ځینو مفاهیمو په اړه دې لازمې څرګندونې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یوه یوه برخه ولولي، دا لړۍ دې په ټولګي کې تر پایه تعقیب شي. د اړتیا پر مهال دې ښوونکی د متن په سمې لوستنې کې له زده کوونکو سره مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله په متن کې د راغلو کتابونو نومونه او بله ډله دې د اشخاصو يا ليکوالو نومونه په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې هغه خپل په نښه کړي د کتابونو يا اشخاصو نومونه پر تختې وليکي. ښوونکی دې تر ممکنې اندازې د کتابونو او ليکوالو په هکله زده کوونکو ته ځرګندونې وکړي.

٥ـ ښوونکی دې د لنډې کيسې يوه بېلګه زده کوونکو ته ولولي، بيا دې هغوی وګوماري چې د يوې کيسې د ليکلو هڅه وکړي.
٦ـ ښوونکی دې د هغوی ليکلې کيسې وګوري او په اصلاح او سمون کې دې له زده کوونکو سره مرسته او لازمې لارښوونې وکړي.

٧ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست زده کړې ارزونه وشي:
- لنډه کيسه څه ډول کيسه ده؟
- لنډه کيسه ولې رامنځته شوه؟
- لنډه کيسه لومړی کله او چېرې رامنځته شوې ده ؟
- د پښتو د لنډې کيسې د پنځو ليکوالو نومونه واخلئ؟
- د پښتو د لنډو کيسو د پنځو ټولګو (مجموعو) نومونه واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې کومه چاپ شوې پښتو لنډه کيسه پيدا او د کورنۍ دندې په توګه دې د هغې لنډيز په خپلو الفاظو وليکي او د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

ادبي ليكونه

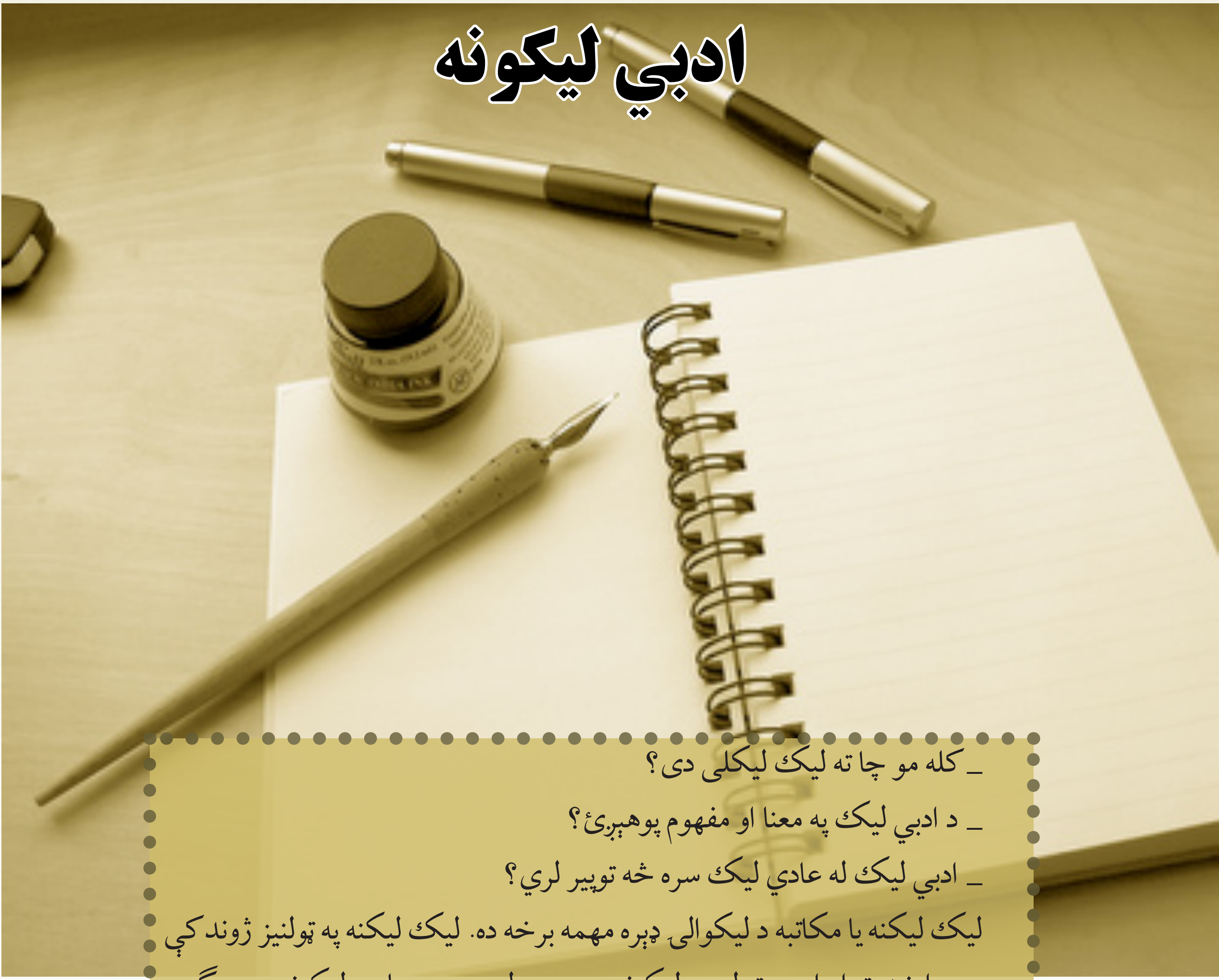

ـ كله مو چا ته ليك ليكلى دى؟

ـ د ادبي ليك په معنا او مفهوم پوهېږئ؟

ـ ادبي ليك له عادي ليك سره څه توپير لري؟

ليك ليكنه يا مكاتبه د ليكوالۍ ډېره مهمه برخه ده. ليك ليكنه په ټولنيز ژوند کې ډېر ستر ارزښت او اهميت لري. ليكونه په دوه ډوله دي: يو عادي ليكونه چې وګړي يې په خپلو منځو کې د پوهونې، خبروني او مقابل لوري ته د خپل پيغام رسوني لپاره لېږي. بل ډول ادبي ليكونه دي چې اديبان يې په ادبي ژبه ليكي، خپل پيغام پکې په خوږه ادبي هنري ژبه رانغاړي او مقابل لوري ته يې ورلېږي. په دې لوست کې دغه ډول ادبي ليكونه او د هغو ډولونه درپېژنو.

د ادبي ليکونو په هکله له څه ويلو د مخه دا ضروري ده چې لومړی په عامه توګه ليک
در وپېژندل شي.

ليك يا خط د وضعه شوو رسمونو يوه ټولګه او مجموعه ده. دا رسمونه وګړي په ټولنه
کې په قراردادي او اتفاقي ډول د يوې ژبې د غږونو، وينا او افکارو د ليکلو او ثبتولو لپاره
کاروي. ليك ليکنه يا مکاتبه د ليکوالۍ له ډېرو مهمو ډولونو څخه ده. د ليکنې دا ډول په
ټولنه کې ډېر ارزښت او اهميت لري.

ليکونه په دوه ډوله دي: يو يې عادي ليکونه دي چې په شخصي او رسمي ليکونو وېشل
کېږي او بل يې ادبي ليکونه دي چې دلته يې درپېژنو.

د ادبي ليکونو د پېژندنې په لړ کې ويل کېږي: دا هغه ليکونه دي چې ليکوال پکې
ټولنيز، سياسي، تاريخي، اخلاقي، انتقادي، انتباهي اونور ډول ډول مسايل په ډېره ښکلې
ادبي ژبه مقابل لوري ته وړاندې کوي.

له عادي ليکونو څخه د ادبي ليکونو ډېر ستر توپير دا دی چې په دې ډول ليکونو کې د
ليکنې ژبه ادبي وي، هنري رنګ او بڼه لري. په ادبی ليکونو کې ادبي ژبه کارول شوې وي.
په دې ليکونو کې د روحي حالت او عواطفو له بيا نولو څخه نيولې، تر هر ډول علمي،
ادبي، تاريخي او نورو هر راز مسايلو پورې مطرح کېږي. دا د ادبي ليک د ليکوال په ژبني
هنر، ذوق، ژور درک، ذهانت او د ظرافت په اندازې پورې اړه لري چې ښکلي او په زړه
پورې ليکونه تخليق کړي. ليکوال چې هر څه ليکي او مقابل لوري ته يې لېږدول غواړي،
ژبه يې ادبي، هنري او د تخيل رنګ پرې ډېر غالب وي. د شعر په څېر له استعارو، کنايو،
تشبيهاتو او نورو ډول ډول ادبي صنعتونو څخه پکې کار اخلي. ژبه يې خوږه، رنګينه او
دومره په زړه پورې وي چې د لوستونکي ادبي تنده ماتوي او له لوستنې څخه يې ډېر خوند
اخلي.

ادبي لیکونه دوه ډولونه لري:

۱ـ هغه ادبي لیکونه دي چې په عامه توګه د ادیبانو (لیکوالو او شاعرانو ترمنځ تبادله کېږي. موږ یې په پښتو ادب کې ډېرې بېلګې لرو. ښه او غوره یې د ارواښاد پوهاند رښتین ((ادبي لیکونه)) او د مولانا عبدالقادر ((خطونه)) نومي آثارو چاپ شوې ټولګې او همدارنګه په نورو چاپي خپرونو (مجلواو اخبارونو) کې چاپ شوي ادبي لیکونه دي چې معلومو لیکوالو، هنروالو، سیاستوالو او ادبپوهانو خپلو دوستانو او ارادتمندانو ته لیکلي دي. لیکوال او مخاطبین یې دواړه معلوم دي.

۲ـ هغه ادبي لیکونه دي چې ټاکلي مخاطبین نه لري او د یوه فرضي مخاطب په نوم لیکل کېږي. د دې ډول ادبي لیکونو قالب لیکوال ته د خپلو افکارو د څرګندولو یوه بهانه ده چې ددغه ډول لیک په وسیله خلکو ته خپل اندونه او نظریات په خوږه او رنګینه ادبي ژبه بیانوي. ددې ډول لیکونو د لیکنې لاره داسې ده چې لیکوال له څو کلمو یادوو درو لنډو جملو وروسته چې خپل فرضي مخاطب ته یې وړاندې کوي، هغه موضوع چې په پام کې یې لري، تعقیبوي او تر پایه یې بیانوي. په پښتو ادب کې د دې ډول ادبي لیکونو ډېرې غوره بیلګې د عبدالرؤوف بېنوا ((د زړه خواله))، د روغ لېوني ((بي بي نوره)) او د اجمل ختټک ((کچکول)) نومي چاپ شوو اثرونو کې خوندي دي.

ادبي لیکونه د پښتو منثور ادب یو ډېر په زړه پورې ادبي ډول دی، ډېر لیکوال اود لوستلو مینه وال لري. مقصد او موخه یې د ټولنې د اصطلاح او سمون لپاره د خلکو ویښول او د دې ډول لیکونو په وسیله خلکو ته آسانه خپل پیغام رسول دي. دغه ډول لیکنې د ودې او د پرمختیا په حال کې دي او لیکوال پکې خپلې پراخې تجربې کوي. د لیکنې دا ډول لیکوالو ته دا واک او ځواک ورکوي چې خپلې هیلې، ارمانونه او پیغامونه په خوږه رنګینه ادبي ژبه را ونغاړي، خپلو مخاطبینو ته یې وړاندې کړي او هغوی ته په ښه او ژر پوهېدنه کې ډېر اغېزناک واقع شي.

د متن لنډیز:

لیکونه په عامه توګه په دوه ډوله دي: عادي لیکونه او ادبي لیکونه. ادبي لیکونه هغه لیکونه دي چې لیکوال پکې ټولنیز، تاریخي، سیاسي، اخلاقي، انتباهي، عاطفي او نور ډول ډول مسایل په ډېره ښکلې ادبي ژبه نورو ته وړاندې کوي. هغه مهمه ځانګړنه چې ادبي لیکونه له نورو عادي لیکونو څخه رابېلوي، ادبي او هنري ارزښتونه دي.

ادبي لیکونه دوه ډوله دي: یو هغه ادبي لیکونه دي چې ادیبان (لیکوال او شاعران) یې په خپلو منځو کې یو بل ته لیکي، ژبه یې ادبي، خوندوره، په زړه پورې او په ادبي صنایعو پسوللې وي.

بل هغه ادبي لیکونه دي چې ادیب یې د یوه فرضي مخاطب په نوم لیکي، ژبه یې ادبی او ډول ډول مسایل پکې خپل فرضي مخاطب ته لیکي، خو هدف یې نوره ټولنه او خلك وي. د لیکونو دواړو ډولونو په پښتو ژبه او ادب کې مناسبه وده او پرمختیا موندلې ده.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهیم دې په نښه او له خپل ښوونکي څخه دې د هغو ځواب وغواړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو ستونزمنې کلمې په خپله د زده کوونکو په وسیله ځواب او که هغو یې نشي ځوابولای، په خپله دې هغه معنا او لازمي څرګندونې دې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په ترتیب او نوبت سره د متن یوه یوه برخه ولولي. ښوونکی دې د اړتیا پر مهال په سمون کې ورسره مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې وګومارل شي چې یو ځل بیا ټول متن په غور او دقت سره ولولي او په

هغه کې آدات یا ویکي په نښه کړي.

۵ـ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه کړو ویکو (اداتو) څخه توحیدي لیست ترتیب او هغه دې پر تختې ولیکي. زده کوونکي دې هغه په خپلو کتابچو کې ولیکي.

ادات: هغه نا خپلواکه کلمې دي چې په ځانګړې توګه کومه معنا او مفهوم نه لري، خو کله چې له نورو خپلواکو کلمو سره په جملو کې یو ځای شي، نو بیا معنا ورکوي. ادات د جملو په جوړښت کې اساسي ونډه لري او له هغو پرته جملې نه جوړېږي. ادات دا لاندې ډولونه لري:

(۱) ارتباطي ادات؛ لکه: هسې، که څه هم او داسې نور.

(۲) د عطف ادات؛ لکه: او، که، یا اونور.

(۳) د اضافت ادات، لکه: (د) د احمد قلم.

(٤) تشبیهي ادات، لکه: غوندې، په څېر، په دود، په توګه او نور.

٦ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- لیک څه شی دی؟
- لیک په څو ډوله دی؟
- عادي لیک او ادبي لیک څه توپیر لري؟
- د ادبي لیکونو د دوو چاپ شوو مجموعو نومونه واخلئ.
- د ادبي لیکونو د دوو لیکوالو نومونه واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه په خپله د یوه ادبي لیک بېلګه ولیکي او یا دې د کوم بل لیکوال ادبي لیک ولیکي او په راتلونکی پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د ادبي ليک بېلګه

ښاغلی فاضل ړښتين صاحب!

خدای دې روغ جوړ لره!

موږ له ډېر وخت نه په دعاګانو آموخته شوي يو او په مکتوبونو کې هم راڅخه اول ځل دعا خولې ته راځي. دا زموږ زوړ عادت دی، مګر دومره ښه ده چې زه دغه شان دعاګانې هغه چا ته کوم چې د هغوی صحت او حيات د پښتو له پاره مفيد وي او يو کار پرې جوړ وي.

له دې خوا خير خيريت دی او تر اوسه ژوندي پاتې يو، مګر ډېر غاښونه راته چيچل کېږي. کومه اجتماعي فايده چې زموږ په نظر کې ده، هغه لاس ته نه راځي اوخلک ويده دي. مګر هغه کسان چې زموږ خبرې د ځان لپاره ښې نه ګڼي، وېښ دي او په زړه کې يې راته اچوي. کاشکې د دغه نفرت او حسادت په غرض کې د څه اجتماعي مفاد اميد هم وای.

په هر صورت، موږ اوس ماليخوليا مجبور کړي يو چې څه په زړه کې لرو، هغه ښکاره کړو او خپل هغه مسؤوليت چې د نن ورځې تفتيشونه يې پوښتنه کوي او زموږ په ژوند يې څوک پاڼه نه اړوي، تر يوه حده رفع کړو. مګر ګورو چې دا کار تر کله کولای شو. هغه څه چې يو رياست يې مقابله نه شي کولای، يو مديريت به يې څنګه وکړي. زه اوس له ډېرو مشکلاتو سره مواجه يم او که ړښتيا ووايم، نو د نورو مطبوعاتو په تناسب لږ غونډې افراطي شوي يو.

خير دی، دا قصه به پرېږدو او تا ته به عرض وکړو چې ((اتحاد مشرقي)) خو ستاسې ملګرو په قلمي مرسته يو څه قدر ژوندی شوی و. يو زه خو هيڅ نشم کولای او نه زما له لاسه څه کېږي. که په دې وختو کې د ښاغلي خادم صاحب مرسته له موږ سره نه وای، نو اخبار خو به د پخوانيو مهمو ليکوالو له آثارو بېخي محروم شوی و، څکه چې ستا له خوا هيڅ رانغله، د تېرو ورځو لپاره خو ته قوي څواب لرې چې يو ډېر مهم کار در په غاړه و. اوس چې په خير کابل ته راغلې، ولې دې اتحاد مشرقي هېر کړی دی؟

ړښتين صاحب! په مشرقي کې د ډېرو خلکو مينه او محبت ستاسې په نسبت وينم او ستا غوره مضامينو او آثارو ته دلته تلوسه او تنده موجوده ده. ((اتحاد مشرقي)) ستا له قلمي ملګرتيا ډېره استفاده کړې ده او همېشه مو ستاسې لور ته انتظار او سترګې وي، نو موږ مه هېروه او د دې ځای علاقمندان خوشحاله ساته.

ګل پاچا الفت

جلال آباد

(۱۳۲٦ هـ.ش. کال)

يادداښت: دا ادبي ليک ارواښاد استاد ګل پاچا الفت هغه مهال له جلال آباد (ننګرهار) څخه د صديق الله ړښتين په نوم کابل ته لېږلی و چې دی د اتحاد مشرقي مسؤول مدير او هغه د پښتو ټولنې مشر و.

سیند

(ادبي هنري نثر)

_ تاسې څو ډوله نثرونه پېژنئ؟

_ د ادبي نثر نوم مو اورېدلی؟

_ کوم ادبي نثر مو لوستی دی؟

_ ادبي نثر له عادي نثر سره څه توپير لري؟

اوسني نثرونه د بڼې له مخې په دوو سترو ډولونو وېشل کېږي: ساده يا عادي نثرونه او ادبي يا هنري نثرونه.

هنري ادبي نثرونه خپلې ځانګړنې لري. د همدغو ځانګړنو په لرلو سره له ساده نثرونو څخه بېلېږي. په دغو ځانګړنو کې تر ټولو ستره او مهمه ځانګړنه هنري او ادبي ارزښت دی. هنري ادبي نثرونه ډېر ډولونه لري چې ډېر مشهور يې لنډه کيسه، ناول او ادبي ټوټه اونور دي. دلته مو په دې لوست کې د ارواښاد استاد الفت له غوره نثرونه څخه د ((سیند)) په نوم يوه ادبي ټوټه را خوښه کړې ده.

د وچو ډاګونو دښتو او مېرو له څنګه لوی سیند بهېږي، مګر دغې وچې بېدیا ته اوبه نه ورکوي.
په دغسې وچکالی کې چې په اوبو باندې سر ماتېږي، سیند لکه شوم بخیل په شتاب درومي او زموږ تندې ته نه ګوري.
کله چې سیند په څپو راشي، آباد پټي هم له ځانه سره یوسي.
همدغه سیند له موږ نه هغه بل خوا بل راز روان دی او له نورو سره یې رویه بل راز ده.
هلته دغسې ورانی نه کوي، دومره بخل نه لري. دغه راز بې رحمي پکې نشته.
هلته د سیند په غاړه زرشویان له شګونه زر راباسي، ماهي ګران پکې په خرواروڼو کبان نیسي او ښکاریان یې په لوی او ستر ډنډ کې هیلی ولي. هلته له سیند نه ډېرې لویې او سترې ویالې بېلې شوې دي.
ډېر لوی لوی ډاګونه له اوبو لاندې شوې، کلي او ښارونه آباد شول، شاړې ځمکې په ثمر راغلې، د غلو او مېوو پکې څه کمی نشته.
هلته د سیند په مخکې لوی لوی بندونه جوړ شول، د برېښنا ماشینونه ودرېدل، فابریکې او کارخانې په کار ولوېدې، خلک آباد او ماړه شول.
دا سیند ولې دلته دغسې او هلته هغسې دی.
موږ ته په قهر دی او پر هغوی پېرزوینه لري. دلته ډېر توند او په خېزو روان دی، هلته غلی او آرام بهېږي. دلته کوږ ووږ، ځي او هلته مجرا بدلوي. هلته په خپله ټاکلې لاره روان دی او بې لارې نه ځي.
په رښتیا چې سیند دلته ډېر ورانی کوي او هلته د یوه نظام او قانون تابع دی چې ورانی ته یې نه پرېږدي.
زموږ ګناه د سیند پرغاړه ده!
سیند له موږ نه ډېر خه وړي دي او ډېر یې رانه وژلي دي. دا سیند خوني سیند دی او له موږ سره یې زړه دښمني ده. څو ځله یې زموږ کورونه وران کړي او آباد پټي یې رانه په وارو وارو وړي دي.

زموږ ټوله ګناه د سیند په غاړه ده!

سیند زورور دی او پر موږ باندې هر وخت ظلم او تیری کوي.

آه! موږ څومره ناپوه یوچې دغه راز فکر کوو او په خپله ګناه نه پوهېږو. موږ خپله ګناه د سیند په غاړه اچوو.

د سیند په غاړه خو موږ پراته یو، په رښتیا چې دا زموږ ګناه ده، د سیند نه ده.

سیند له چا سره د ښمني نه لري.

سیند هر تږي ته اوبه ورکوي او د هر چا خیرنې جامې پاکوي.

سیند پوخ کار غواړي او پاخه بندونه ورته په کار دي.

که زموږ کار پوخ وای او زموږ بندونه پاخه وای، زموږ ویالې نه وچېدې او زموږ پټي اوبو نه وړل.

موږ د سیند په بندوبست پوه نه شو او له سیند نه مو کار وانخیست.

دا سیند د ژوند او حیات سیند دی.

په ده کې د ورانی او ودانی دواړه قوتونه موجود دي.

سیند د هر چا ظرف او استعداد ته ګوري، هغومره اوبه ورکوي.

د منګي خاوند او د منګوټي خاوند ته سیند برابره برخه نه ورکوي او نه ورو لښتیو ته د ویالو په اندازه څه ورکولی شي.

سیند د هر چا کار ته ګوري او هغسې ورسره کوي، یعنې خام بندونه ورانوي او پاخه بند ته ځان تسلیموي.

هغه څوك چې د ژوندانه سیند په خپل سر پرېږدي او یوه معینه مجراء ورته نشي ټاکلی، له ژوند نه استفاده نشي کولی.

(ګل پاچا الفت ــ غوره نثرونه)

گل پاچا الفت:

د میرسیدجان پاچا زوی و. په (۱۲۸۷) لمریز کال د لغمان د عزیزخان کڅ په سیمې کې زېږېدلی و. د پښتو ژبې پیاوړی لیکوال، شاعر، علمي او فرهنګي شخصیت تېر شوی. کلونه کلونه یې د هېواد په علمي فرهنګي ادارو کې د علمي غړي، لیکوال، مدیر او لوی رئیس او د کابل پوهنتون د ادبیاتو، حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځیو د استاد په توګه دنده سرته رسولې ده. څو دورې یې په ملی شورا کې د ننګرهار او لغمان د خلکو د ټاکل شوي استازي او وکیل په توګه هم کار کړی دی.

پر (۱۳۵۶) لمریز کال د لیندۍ د میاشتې په (۲۶مه) نېټه په کابل کې مړ شو او د لغمان د عزیزخان کڅ په هدیره کې خاورو ته سپارل شوی دی. د ګل پاچا الفت په مطبوعاتو کې په سلګونو مقالو سربېره په لسګونو ځانګړي علمي، ادبي منظوم او منثور کتابونه هم چاپ شوي دي. د بېلګې په توګه یې غوره نثرونه، غوره شعرونه، لیکوالي، پښتو سندرې، لوړ خیالونه او ژور فکرونه او ادبي بحثونه یادوو.

د متن لنډيز:

لیکوال په دې ادبي ټوټه کې په ډېره خوږه ادبي ژبه د یوه لوی سیند یادونه کوي چې زموږ د هېواد او یوه بل ګاونډي هېواد تر منځ بهېږي، خو موږ ورڅخه د خپلې بې علمی او بې کارۍ له امله هېڅ ګټه نشو اخیستلای، ځمکې مو شاړې او سپېرې پرتې دي. کال په کال چې سیند توناني کېږي، نو زموږ خواته ډېرې ځمکې او کورونه وړي، خو په هغه بله خوا کې خلکوته د هغوی د کار او زیار په نتیجه کې ډېر ګټور واقع شوی. د اوبو او برېښنا بندونه یې پرې جوړ کړل، ځمکې یې پرې خړوبې کړې او د ودانۍ او سمسورتیا لامل ګرځېدلی دی.

وروسته بیا لیکوال همدغه سیند له انساني ژوند سره تشبیه کوي او دا وایي چې ژوند یو الهي نعمت دی، دا په خلکو پورې اړه لري چې له دغه نعمت څخه څه ډول استفاده کوي. په ښو چارو کې یې تېروي، که په بدو او ناوړو چارو کې.

فعالیتونه

۱ـ ښوونکی دې متن ولولي، اصلي معنا او مفهوم دې زده کوونکو ته ووايي. ستونزمنې کلمې دې له معنا سره پر تختې وليکي.

۲ـ زده کوونکي دې تختې ته وروبولي چې پر تختې ليکل شوې کلمې په مناسبو جملو کې وکاروي، ښوونکی دې د اړتيا پرمهال ورسره مرسته وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن يو يو پرګراف نورو ټولګيوالو ته ولولي. ښوونکی دې د اړتيا پر مهال ورسره مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په درو ډلو وويشل شي، يوه ډله دې په متن کې د عربي کلمې، بله دې دري کلمې او دريمه ډله دې سوچه پښتو کلمې په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې د خپلې ډلې په نښه کړې کلمې پر تختې وليکي.

۵ـ ښوونکی دې زده کوونکي په نوبت سره تختې ته ور وبولي چې هغه په نښه کړې عربي، دري او پښتو کلمې معنا کړي. ښوونکی دې د اړتيا پر مهال ورسره مرسته وکړي. زده کوونکي دې هغه په خپلو کتابچو کې وليکي.

٦ـ زده کوونکي دې وګومارل شي چې متن يو ځل بيا په ډېر غور ولولي او په هغه کې راغلي ادات دې په نښه کړي. يو يو دې خپل په نښه کړي ادات ووايي، ښوونکی دې له هغو څخه يو ګډ لست جوړ او پر تختې دې يې وليکي.

۷ـ زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته وروبلل شي چې د دې متن مفهوم په لنډو عبارتونو نورو ټولګيوالو ته ووايي.

۸ـ په لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- سیند ولې یوه خوا وړله او هغې بلې خوا ته یې زیان نه شو اړولی؟
- ولې د سیند یوې خوا ته ځمکې شاړې او دښتې پرتې او پر هغه بله خوا یې باغونه او سمسورې کروندې وې؟
- آیا خلک پر حقه وو چې له سیند څخه گیله وکړي چې دوی ته زیان رسوي؟
- موږ څنگه کولای شو د خپل هېواد له سیندونو څخه گټه واخلو؟
- د سیندونو مهار کېدل امکان لري؟
- د سیند له اوبو څخه په کومو برخوکې کار اخیستلای شو؟
- لیکوال د انسان ژوند له سیند سره تشبیه کړی دی، د شباهت وجه یې څه ده؟
- له ژوند څخه باید څه ډول گټه واخلو؟
- که څوک د ژوندانه بهیر د سیند د اوبو په څېر په خپل سر پرېږدي، څه ډول پایلې به ولري؟
- له دې لوست څخه مو څه پند او انتباه واخیستله؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توگه د کوم لیکوال دغه ډول د ادبي نثر بېلگه او یا دې په خپله یو ادبي نثر ولیکي او هغه دې د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې نورو ټولگیوالو ته ولولي.

محاوره

(د انګلیسي ژبې د زده کړې د کورسونو په هکله خبرې اترې)

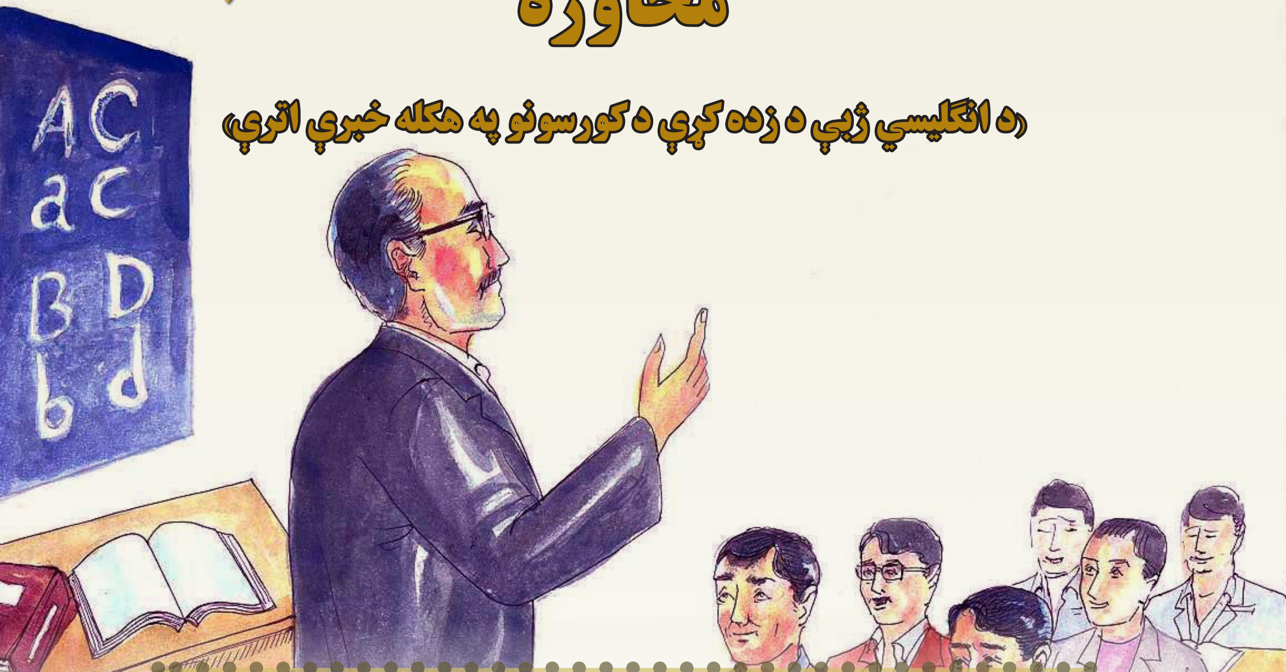

ـ تاسې له پښتو او دري پرته په نورو کومو ژبو پوهېږئ؟

ـ په کومه بهرنۍ ژبې خبرې اترې او لیکل کولای شئ؟

ـ د بهرنیو ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

وایي، که څوک په یوه ژبه وپوهېږي، یو تن دی، که په دوو وپوهېږي، دوه تنه او که په درو وپوهېږي، دري تنه دي. همدغسې چې یو څوک هر څومره په ډېرو ژبو وپوهېږي په هماغه اندازه یې د پوهې کچه لوړه او شخصیت یې په علمي او ټولنیز لحاظ له اهمیت څخه برخمن کېږي.

په دې لوست کې مو درته د ژبې د زده کړې او په کورسونو کې د شمولیت په اړه یوه محاوره ترتیب کړې ده. دا په پښتو ژبه کې ستاسې د خبرواترو کولو ځواك هم پیاوړی کوي او هم د نوو کلماتو له زده کړې سره سره په کورسونو کې د شمولیت خبرې اترې در زده کوي.

جمال: او هو میونده، اوس خو ښوونځي ته د تګ وخت هم نه دی، چېرته روان یې چې کتابونه دې په لاس کې دي؟

میوند: جماله، ستړی مه شې!

جمال: خوار مه شې.

میوند: دا د ښوونځي کتابونه نه دي، د انګلیسي ژبې د زده کړې کورس ته ورځم، انګلیسي زده کوم.

جمال: زه خووایم چې ښنګه دې داسې بې وخته کتابونه در سره اخیستي او روان یې.

میوند: کورسونه خو د ښوونځي په وخت کې نه وي، سهار او مازدیګر وي، ته هم کولای شې کورس ووایې.

جمال: پرېږده بابا، د ښوونځي کتابونه دې چېرته سم یاد کړل چې اوس لا نورې ژبې زده کوې.

میوند: و ساده ګله! خو په ښوونځي کې هم راته نورې ژبې وایي، دا هم د ښوونځي مضمونونه دي کنه.

جمال: خو بس دی، همالته ښوونځي کې یې زده کوو کنه، نور ورته څه حاجت دی.

میوند: ستا خبره سمه ده، په ښوونځي کې یې هم لولو، خو که په کورس کې یې زده کړو، نو ښه به مو زده شي، بیا به د ښوونځي تر پایه پورې د ژبو په زده کړه کې ستونزه ونه لرو.

جمال: میونده! ستا هم ډېرې یادې دي، سر ورپسې مه خوږ وه!

میوند: نه، نه جمال جانه! دا خبره به نه کوې، د هرې بهرنۍ ژبې زده کول ډېره ګټه لري.

جمال: ښه چې زده یې کړو، نو څه ګټه لري؟

میوند: ګټه خو یې داده چې یو خو به دې یوه بهرنۍ ژبه زده کړې وي، د هماغې ژبې له ویونکي سره به پرې خبرې کوې او هم به په هماغه ژبه کې مطالعه کوې.

جمال: نو انګلیسي خو د ټولې دنیا د خلکو ژبه نه ده کنه؟

میوند: ستا خبره سمه ده، انګلیسي د ټولې دنیا د خلکو ژبه نه ده، خو نن سبا په ټوله دنیا کې ډېر خلک په انګلیسي پوهېږي.

جمال: نو انګلیسي دومره اهمیت پیدا کړی چې د ټولې دنیا ډېر خلک پرې پوهېږي.

میوند: هو بالکل همدغسې ده، انګلیسي نن سبا د علم ژبه ده، په انګلیسی ژبه کې د ټولو علومو په اړه پوهانو کتابونه لیکلي دي، نو هر څوک چې په هره برخه کې معلوماتو ته اړتیا ولري، په انګلیسي کتابونو کې یې پیدا کولای شي.

جمال: لکه څه ډول معلومات، ته خو لږ معلومات راکړه.

میوند: ښه راته غوږ شه: لکه د ساینس، کمپیوټر، جغرافیې، تاریخ، ارواپوهنې، انجینرۍ، طب، ژورنالیزم، ادبیات، ... . څه به درته ووایم خلک وایي چې د هرڅه په اړه په انګلیسي ژبه کې معلومات شته.

جمال: یاره میونده رښتیا دې وویل، چې دومره معلومات په انګلیسي ژبه کې شته، دا خو په رښتیا چې یا دول یې ضروري خبره ده.

میوند: جمال جانه! د انګلیسي او نورو بهرنیو ژبو زده کول بله داګټه هم لري چې له هماغه ژبو څخه د هر ډول علومو کتابونه خلک خپلو ژبو ته را ژباړلای شي.

جمال: یعنې چې که موږ انګلیسي زده کړو، خپلې پښتو ژبې ته به ډېر کتابونه را ترجمه کړو.

میوند: بالکل چې له دې کار سره به زموږ په ژبه کې خلکو ته علمي معلومات ډېر شي اوله بل لوري به مو خپلې ژبې او خلکو ته خدمت کړی وي.

جمال: په رښتیا چې د نورو ژبو زده کول ډېر ګټور کار دی.

میوند: جماله! بله خبره داده چې نن سبا خو د دنیا په پوهنتونونو کې زده کړې هم په انګلیسي ژبه دي. که انګلیسي مو زده وي، هلته به مو ډېرې ستونزې حل وي.

جمال: میونده: ما اوریدلي چې نن سبا کمپیوټر او نور تخنیکي وسایل ټول په انګلیسي ژبه دي، نو که په کوم دفتر کې کار کوو، حتماً مو باید کمپیوټر زده وي او ورسره انګلیسي ژبه چې په کمپیوټر باندې ویوهېږو.

میوند: بالکل همدغسې ده، ما همدغه خبرې په پام کې ونیولې. زه ورغلم چې په کورس

کي ځان شامل کړم.

جمال: زه هم غواړم د انگلیسي ژبې کورس ووایم، خو ښه نه پوهېږم چې څنگه ځان شامل کړم.

میوند: د ا خو آسانه خبره ده، د کورس ادارې ته به ورشو، د کورس مدیر به دې شامل کړي.

جمال: بس همدومره خبره ده؟

میوند: نه، کورس به درنه د درس ویلو په مقابل کې یوه اندازه پیسې واخلي، نوم به دې په حاضري کې ولیکي او شامل به شې له خیره.

جمال: ښه سمه ده، پیسې هم را سره تیارې په جیب کې شته، خو زه او ته به په یوه ټولگي کې درس وایو.

میوند: نه نه، جماله، ته له ما سره په یوه ټولگي کې درس نه شې ویلای.

جمال: ولې؟ ته نه غواړې چې زه له تا سره په یوه ټولگي کې درس واویم؟

میوند: نه، نه دا خبره نه ده، ته باید په کورس کې انگلیسي له لومړي ټولگي نه شروع کړې چې سمه دې زده شي. ما خو مخکې شروع کړې ده.

جمال: خو سمه ده، له اول ټولگي نه یې شروع کوم، تا به هم همدغسې کړي وي کنه....

میوند: هو ما هم له لومړي ټولگي نه پیل کړه، زه اوس په دویم کتاب یا دویم ټولگي کې یم، نو ځکه مې تاته وویل چې ته له ما سره په یوه ټولگي کې درس نه شې ویلای.

جمال: ښه ښه اوس وپوهېدم، یعنې چې ته مخکې یې.

میوند: هو بالکل همدغسې ده، زما پنځمه شپږمه میاشت ده، په دې کورس کې.

جمال: سمه ده، هېڅ خبره نه ده، زه به په لومړي ټولگي کې ځان شامل کړم.

میوند: راځه نو چې اوس د کورس ادارې ته ورشو، چې مدیر صاحب دې شامل کړي.

جمال: (په خوښۍ) درځه چې ورشو.

د متن لنډيز:

د ژبې د زده کړې مهارتونه څلور دي: اورېدل، خبرې کول، لوستل او ليکل، خبرې اترې د ژبې د زده کړې يو مهم مهارت دی چې د دې مهارت په عملي کولو سره د خبرو کولو ځواک غښتلی کېږي او د لغاتو زېرمه زياتېږي. زده کوونکو ته په کار ده چې له خپلو ټولګيوالو سره تل خبرې اترې وکړي.

په خبرو کې پر خپلو تېروتنو ونه شرمېږي او يو د بل تېروتنه اصلاح کړي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي. ستونزمن لغات دې په نښه او له ښوونکي دې د هغو معنا وپوښتي.

۲ـ ښوونکی دې هغه ستونزمنې کلمې په خپله د زده کوونکو په مرسته او که هغوی يې نشي کولای په خپله دې حل کړي. زده کوونکي دې هغه په خپلو کتابچو کې وليکي.

۳ـ يو يو زده کوونکی دې د ټولګيوالو په وړاندې د يوې بهرنۍ ژبې د اهميت او د دې په هکله چې دې به په خپله کومې بهرنۍ ژبې زده کوي، خبرې وکړي. ښوونکی دې د اړتيا پر مهال د هغوی د خبرو د سمون لپاره مرسته ورسره وکړي.

٤ـ دوه دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته وروبلل شي، يو دې د جمال او بل دې د ميوند د خبرو تمثيل وکړي. دا لړۍ دې په ټول ټولګي کې پلې کړای شي.

٥ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي مخې ته ورشي او د لوست مفهوم دې په خپلو الفاظو نورو ټولګيوالو ته ووايي.

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- د يوې بهرنۍ ژبې زده کړه څه ارزښت لري؟
- خبرې اترې د ژبې په زده کړه کې څه تاثير لري؟
- د ژبې په زده کړه کې له خبرو اترو پرته زده کوونکي ته نور څه کول په کار دي؟
- د يوې بهرنۍ ژبې له زده کړې نه موږ کومې ګټې اخيستلای شو؟
- د يوې بهرنۍ ژبې زده کړه ستاسې د معلوماتو په زياتوالي کې څرنګه او څه ډول ارزښت لري؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ دندې په توګه د بهرنۍ ژبې د زده کړې او اهميت په هکله څو کرښې مقاله وليکي او په راتلونکي درسي پښتو ساعت کې دې هغه نورو زده کوونکو ته ولولي.

چې دروغ تر خولې وباسي کله خوله ده
چې رښتيا تر خولې وباسي خوله هغه ده

× × ×

چې کردار دې له ګفتاره سره سم نه دی
تش ګفتار واړه په ځان باندې نفرين دی

((خوشحال خان خټک))

فکر او عمل

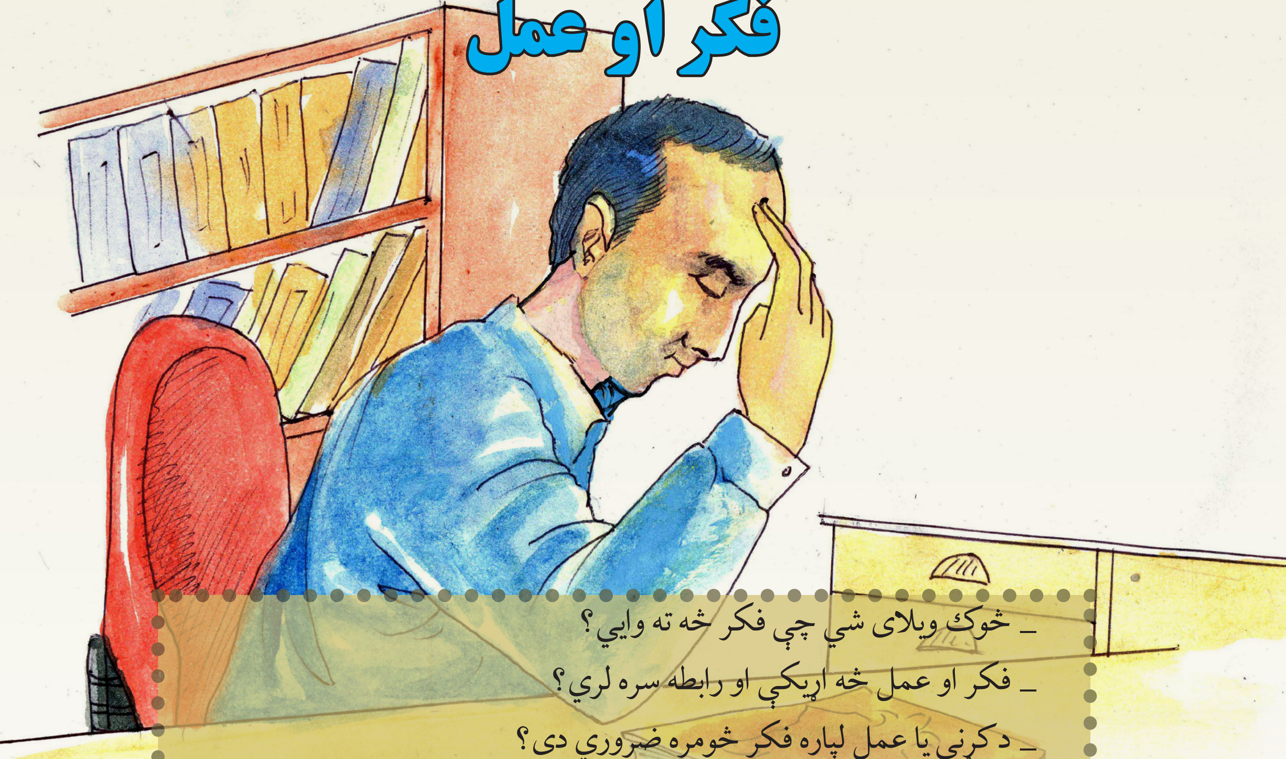

ـ څوک ویلای شي چې فکر څه ته وايي؟

ـ فکر او عمل څه اړيکې او رابطه سره لري؟

ـ د کړنې يا عمل لپاره فکر څومره ضروري دی؟

د فکر لغوي معنا ذهني بوختيا، هاند او هڅه ده. په اصطلاح کې د يوه څه د موندلو او پرې پوهېدلو لپاره د ذهني ځواک او قوت کارولو ته فکر وايي.

عمل کړنې يا د يوه کار او فعاليت سرته رسولو ته وايي.

د هرې چارې تر سره کولو لپاره لومړی پر هغې فکر کول ضروري دی او همدارنګه که فکر ته د عمل جامه وانه غوستل شي يا په عمل کې پلی نشي، ارزښت او اهميت نشي پيدا کولای.

په دې لوست کې مو د پوهاند استاد رښتين يوه ادبي ليکنه د ((فکر او عمل)) تر سرليک لاندې خوښه کړې چې په ادبي ژبه د فکر او عمل د خپل منځيو اړيکو او د دواړو د پېژندنې په هکله ډېرې د پند او خوند خبرې لري.

ځوك فكر كوي، مګر كار يې له لاسه نه كېږي.
ځينې په كاركولو كې تكړه وي، مګر د عمل په ډګر كې هېڅ نه وي.
ځينې د كار او عمل مېړني وي، مګر په سوچ او تدبير كې بې كاره وي.
چاته يوازې فكر كول ښه ښكاري او د چا په نظر كې د عمل او كار كولو صفت لويه ښېګڼه وي.
ځوك خپل ډېر قېمتي وخت په سوچ او جاج تېروي او ځينې په پټه خوله په غښتليو لېچو له كار كولو څخه ډېر خوند اخلي.
چاته ډېر سوچ او فكر كول خوند وركوي او ځوك د كار كولو په زور د ژوندانه په سيند كې لامبو وهي.
ځوك تش د هوا د باد پيمانه كوي او ځينې د حقيقت په تله كې د ژوند مرغلرې تلي.
ځوك په خبرو اترو خپل بازار ګرمول غواړي او ځوك د كار په ارزښتناكو مرغلرو د نړۍ بازار ښايسته كوي.
لنډه دا چې ځوك د فكر ملګري او ځوك د عمل مينان دي.
ليكن په واقعيت كې د انسان كامل والى په فكر او عمل دواړو پورې تړلى دى. د ژوندانه تله هله برابره او سمه درېږي چې دواړه پلې يې په تول كې يو رنګ وي. يعنې په يوه اندازه په يوه پله كې فكر او په بل كې عمل وي.
كه چا د ژوندانه دغه مقياس او كچ مېچ په لاسو ونيو، يعنې هم يې فكر وكړ او هم يې د عمل جامه ورواغوستله، نو كاميابي د هغه پښې ښكلوي.
د كاميابۍ راز په فكر او عمل دواړو كې پروت وي. ښايي چې هر ځوك په تېره بيا مشران د فكر او يا كولو او عمل تله په لاس كې ونيسي او د ژوندانه لوى او واړه كارونه پرې وتلي. د نړۍ ډېر نوميالي كسان او د ملتونو او قومونو مشران د فكر او عمل په ګاڼه يو شان ښايسته وو. دوى هم فكر كاوه او هم يې د عمل لباس پر غاړه و.
فكر او عمل دوه غبرګوني ورونه دي. دواړه په شريكه د ژوندانه هر ډول دروند پېټى پورته كولاى شي.
كه له فكر سره عمل نه وي، نو تش تېكى ګڼل كېږي او كه له عمل سره فكر نه وي، نو

د بې کاره او پخې تورې مثال لري. فکر او عمل د انسانیت د تکمیل پخې او اساسي ستنې دي. فکر او عمل د الوتلو قوي وزرونه دي، فکر او عمل د سعادت او نېکمرغۍ پاخه او کلک بنسټونه (تهدابونه) دي.

فکر او عمل د نجات او ژغورنې قوي متې دي. بې فکره عمل او کار بې نتیجې ستړیا او بې مطلبه لامبو ده او بې عمله فکر د خوب دنیا جوړول او خوشې دماغ ستړی کول دي.

که څوک غواړي د ژوندانه له خوږو څخه خوند او لذت واخلي او نېکمرغي یې په برخه شي، ښایي چې هم فکر وکړي او هم خپل فکر ته د عمل جامه ور واغوندي. دغه ده په نړۍ کې د کامیابۍ ډېره غوره او ګټوره لاره!

(پوهاند رښتین ــ د ژوند پلوشې)

پوهاند صدیق الله رښتین په (۱۲۹۸) لمریز کال کې زېږېدلی او په (۱۳۷۷) لمریز کال کې مړ دی. د پښتو ژبې پیاوړی لیکوال او ادیبوه و. کلونه یې د ((پښتو ټولنې)) د ریاست او مشرۍ چارې سرته رسولي، سربېره پردې د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي استاد و. له دغې لارې یې د وطن د اولادونو په روزنې کې ستره ونډه تر سره کړې ده. په سلګونو مقالې یې د هېواد په مطبوعاتو کې خپرې شوي او تر (۷۰) زیات علمي، ادبي او معلوماتي کتابونه یې چاپ شوي دي. د ځینو نومونه یې دا دي: د پښتو ادب تاریخ، پښتو ګرامر، ژبدود، د ژوند پلوشې، د ښکلا پلوشې، پښتو نثر هنداره او پښتني لاربنود.

د متن لنډیز:

فکر او کار یا عمل کول دواړه یو له بله لازمي او ضروري دي. پوازې فکر او سوچ کول چې عمل ورسره نه وي، څه ګټه نه لري او همدارنګه بې فکره او بې هدفه کار هسې خپل ځان ستړی کول دي، هېڅ ګټه نه لري. موږ باید فکر او عمل دواړه سره ملګري کړو، د هرې چارې د سرته رسولو لپاره لومړی ښه فکر وکړو او بیا هغه سرته ورسوو. د انسان د نېکمرغۍ او بریالیتوب راز په همدې کې نغښتی دی چې خپل هر کار په پوره فکر او تدبیر سره وکړي او هغه فکر ته د عمل جامه ورواغوندي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ښه په غور سره ولولي او په هغه کې دې هغه لغتونه او کلمې په نښه کړي چې په معنا يې نه پوهېږي.

۲ــ زده کوونکي دې په وار سره پاڅېږي او هغه ستونزمنې کلمې دې ووايي چې په نښه کړې يې دي، ښوونکی دې هغه پر زده کوونکو او يا په خپله معنا کړي.

۳ــ زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي مخې ته ورشي او د متن مفهوم دې په خپلو الفاظو نورو ټولګيوالو ته ووايي.

په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې کچه وارزول شي:

- فکر کول څه ته وايي؟
- کار او عمل څه شی دی؟
- بې فکره کار څه زيانونه لري؟
- فکر کول او بيا کار کول څه ګټه لري؟
- خپل فکر ته څنګه د عمل جامه واغوندو؟

کورنۍ دنده

ښوونکی دې دا لاندې بيت زده کوونکو ته ورکړي چې د هغې د معنا او مفهوم په هکله لږ تر لږه پنځه کرښې په کور کې وليکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي:

بې له فکره چې څوک کار کړي خوشې زيار کړي
چې بې فکره کړي کارونه ځان به خوار کړي

د پاچا خان تعلیمي لاربښوونې

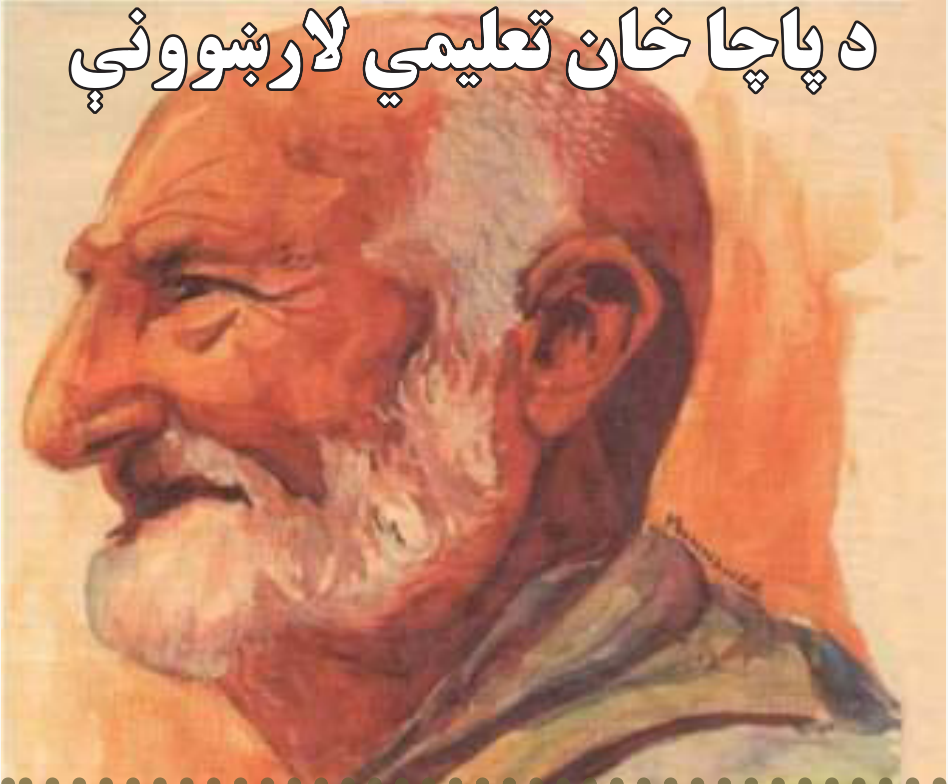

_ د عبدالغفارخان، پاچا خان او فخر افغان په نوم څوک پېژنئ؟

_ د هغه په اړه څه معلومات لرئ؟

عبدالغفار خان چې په پاچا خان مشهور او د ((فخر افغان)) په ویاړلي لقب لمانځل شوی، په پښتونخوا کې د پښتون ولس له نومیالیو ملي او سیاسي مشرانو څخه و. کلونه کلونه یې د خپل ولس د آزادی لپاره د انگریزي ښکېلاک په وړاندې مبارزه کړې ده. د زندان ستونزې او جلا وطنی یې گاللې دي.

په دې لوست کې به د نوموړي ښوونیزې روز نیزې لاربښوونې ولولو او پر هغو هلوځلو به یې بحث وکړو چې د خپل ولس د ښوونې او روزنې لپاره یې ترسره کړې دي.

عبدالغفار خان (پاچا خان) د پښتونخوا د پېښور د هشنغر د اتمانزو د سیمې د بهرام خان په کور کې هغه مهال (۱۸۹۰م.) سترګې نړۍ ته پرانیستي چې د هند پر لویه وچه او د پښتونخوا پر سیمو د انګرېزانو ښکېلاکي منګولې ښخې وې.

عبدالغفار خان د استعمار نادودې او زور زیاتی هم په خپلو سترګو لیده او د خپل ولس ځپلی حالت هم ورمعلوم و. هغه دا درک کړې وه چې ټولنه یې بیسواده او له لیک لوست نه بې برخې ده، ترڅو چې دوی د علم او پوهې په وسله سنبال نه شي، نه خپل ځان پېژندلای شي او نه خپل حقونه. هغه د دې کار لپاره د مدرسو په جوړولو پیل وکړ او لومړنۍ مدرسه یې په (۱۹۱۰م.) کال د مولوي عبدالعزیز په مرسته جوړه کړه او بیا د مدرسو جوړولو لړۍ ډېره پراخه شوه. څو کاله وروسته یې یو بل عملي اقدام ته لاس اوږد کړ، هغه دا چې: لومړی یې د خپلې لارې همفکره ملګري پیدا کړل او بیا یې په (۱۹۲۱م.) کال د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم یو ټولنیز، سیاسي، اصلاحي غورځنګ او ډله رامنځته کړه.

دې ډلې د خلکو د ویښولو او پوهولو لپاره هلې ځلې پیل کړې. لومړی یې په اتمانزو کې د ((آزاد سکول)) په نامه یو ښوونځی جوړ کړ. د هغه لپاره یې ښوونکي او زده‌کوونکي پیدا کړل. د دې ښوونځي جوړولو موخه داوه چې د ولس اولادونه پکې لیک لوست زده کړي او هغوی باسواده شي. د انجمن د تګلارې له مخې په دې ښوونځي کې دیني او عصري علوم دواړه زده کوونکو ته ښودل کېدل.

دغه وخت ښوونځي ته د استادانو له پیدا کولو څخه د زده کوونکو پیدا کول ډېر ستونزمن وو، ځکه چې د انګرېزانو د تبلیغ په وسیله په عصري ښوونځیو کې له زده‌کړې نه خلکو ډېره کرکه کوله، نو د انجمن اصلاح الافاغنه مشرانو خپل زامن په هغه کې شامل کړل. د عبدالغفارخان زامن عبدالغني خان او ولي خان د دې ښوونځیو له لومړنیو زده کوونکو څخه دي.

پاچا خان په خپلو خاطراتو ((زما ژوند او مبارزه)) کې لیکي چې: ((انګرېزانو زموږ له ښوونځیو څخه کرکه کوله چې موږ به نوي ښوونکي مقرر کړل، نو هڅه به یې کوله چې هغوی تهدید او وویروي. که چېرې به د دوی تهدید بې اغېزې و، نو بیا به یې هغوی د ښو

تنخواوو په ورکولو باندې له موړ نه لرې کول.

انګرېزانو د پښتنو دغه علمي او تعليمي حرکت ډېر خطرناک ګاڼه، نو ځکه يې لومړی پاچا خان وګوا ښه او بيا يې د ښوونځي ځينې ښوونکي او په خپله پاچاخان بنديان کړل.

دغه علمي تعليمي حرکت ډېر ژر وده او پرمختيا وکړه. د پښتونخوا په ډېرو سيمو کې د هلکانو او نجونو ښوونځي جوړ شول. د ليک لوست زده کړه د عبدالغفارخان تر مشرۍ لاندې د همدې غور ځنګ په برکت عامه شوه. پاچاخان ليکلي دي چې د خلکو له ليک لوست سره مينه زياته شوه. ډلې ډلې خلک راتلل او ويل به يې چې زموږ په کلي کې ښوونځی جوړ کړئ.

د ښوونيزو روزنيزو چارو په لړ کې د پاچاخان بل مهم کار دا و چې د مخه په پښتني ټولنه کې د کتاب او اخبار لوستلو عموميت نه درلود، نو يې خلکو ته د اخبار او کتاب د مطالعې سپارښتنه کوله. د ((پښتون)) په نامه يې يوه مجله هم خپره کړه، دا مجله چې تر اوسه خپرېږي، د خلکو په ذهني بيدارۍ او پوهاوي کې يې ډېره ستره ونډه لرلې ده.

د غفارخان په تعليمي کارونو کې يو دا هم و چې خلک به يې د کار او کسب د زده کړې لپاره هڅول. د سوداګرۍ او د کرنې ځينې چارې، لکه باغواني او نورې چارې چې دا وخت خلکو ته د شرم وړ کارونه ښکارېدل. د دې ترڅنګ چې خلکو ته يې د هغو ګټې ښودلې، په خپله به يې دا ډول کسبونه تر سره کول چې نور ورته مخه کړي. هغه و چې په ولس کې خلکو د ده په پيروۍ بېلا بېل کسبونه او کارونه پيل کړل او چې د هغو په ګټه او ښېګڼه پوه شول، نو عموميت يې پيدا کړ. پاچاخان خلکو ته د هغو ناوړه دودونو د پرېښودلو په اړه لارښوونه کوله چې مالي او ټولنيز زيانونه لري، لکه ولور، په ودونو او مړو کې بې ځايه لګښتونه. خلکو ته به يې ورښودل چې د ښځو حقونو ته درناوی وکړي او هغه ومني. د دې چارو ښېګڼې به يې په خپله عملاً خلکو ته ورښودلې. نوموړي به ويل: ((خدای خو نر او ښځه د دنيا د آبادۍ دوه ملګري پيدا کړي دي او د بشريت د ګاډۍ دا دوه پايې دي. دا ګاډۍ په يوه پايه نشي چلېدی)).

تر دغه وخته په پښتني ټولنه کې د نجونو زده کړه یوه لویه ستونزه وه. نجونو اجازه نه درلوده چې د زده کړې لپاره ښوونځي ته ولاړې شي. پاچاخان په خپلو خاطراتو کې لیکي: ((اول ما خپله لور په ښوونځي کې داخله کړه او په دې کار باندې زما خپلوان، دوستان او زما خسرګنۍ هم له ما نه خفه شول. وروسته بیا لویو لویو خانانو خپلې لورګانې په ښوونځیو کې داخلې کړې او په دې توګه وروورو د نجونو په زده کړه بندیز کم شو))

پر (۱۹۲۹م.) کال چې د انجمن اصلاح افاغنه نوم په ((خدايي خدمتګار تحریک)) بدل شو، د پاچاخان تر مشرۍ لاندې دغه تحریک خپلو علمي، تعلیمي، ټولنیزو او اصلاحي چارو تر سره کولو ته دوام ورکړ. دغه نومیالي مشر به تل خلکو ته ویل چې: ((د خدای خدمت ته ملا وتړئ)). هغه به دا څرګندوله: معلومه ده چې خدای جل جلاله د بنده خدمت ته اړ نه دی، خو د خدای جل جلاله د مخلوق خدمت د خدای په لاره کې خدمت دی. فخر افغان بابا دغه خدمت ته له هر څه نه لومړیتوب ورکاوه. خپل ټول ژوند یې د خلکو د پوهونې او ټولنې د سمون لپاره په همدغو اصلاحي او ښوونیزو روزنیزو خدمتونو کې تېر کړ. کلونه کلونه یې د زندان او جلا وطنۍ ستونزې وګاللې، د خپل ولس د رښتیني خدمتګارۍ ویاړ یې په برخه شو.

د متن لنډیز:

پاچاخان (عبدالغفارخان) په پښتونخوا کې د پښتون ولس یو نومیالی مشر و. داسې مهال زیږېدلی و چې په پښتونخوا باندې د انګرېزي ښکېلاک (استعمار) منګولې ښخې او پر خلکو یې ډول ډول زور زیاتی کاوه. پاچاخان چې رالوی شو، د لوړ ملي احساس او بیداره شعور څښتن و. غوښتل یې چې خپل قوم او ولس د ښکېلاک له ظلم او زوره

خلاص او خپلواکي ترلاسه کړي. هغه دا درک کړې وه چې په قوم کې يې بېسوادي خپره ده او تر څو د علم او پوهې په وسله سنبال نه شي، نه خپل ځان پېژندلای شي او نه خپل حقونه. نو لومړی يې د مدرسو په جوړولو پيل وکړ. ځينې مدرسې يې جوړې کړې او پښتانه يې علم او پوهې ته وهڅول، بيا يې د نورو ملګرو په مرسته د انجمن اصلاح افاغنه په نوم يو ټولنيز اصلاحي او سياسي غورځنګ رامنځته کړ. د دغه غورځنګ له لارې يې لومړی په خپله سيمه اتمانزو او بيا په نوره پښتونخوا کې عصري ښوونځي جوړ کړل او په خپل قوم کې يې ښوونه او روزنه عامه کړه. د دې ترڅنګ يې خلک مطالعې، کتاب او اخبار لوستلو ته هڅول، د پښتون په نامه يې په پښتو ژبه د يوې مجلې خپرول پيل کړل. د نجونو د زده کړې لپاره يې ښوونځي جوړکړل. خلکو ته يې د سوداګرۍ او نورو کسبونو د زده کړې لارښوونې او سپارښتنې کولې او هغوی ته يې عملاً د دې چارو ښېګڼې ښودلې. دغسې يې د خپل ولس د ښوونې او روزنې لپاره نه ستړې کېدونکې هلې ځلې وکړې، ځکه يې نو د خلکو او ولس د رښتينې خدمتګارۍ وياړ په برخه شوی او د ((فخرافغان)) په درانه لقب يې نمانځلی دی.

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لوست متن په پټه خوله له ځان سره ولولي او ستونزمنې کلمې پکې په نښه کړي.

۲ــ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه شوې کلمې له تکرار پرته د لست په ډول پر تختې وليکي. کلمې دې په زده کوونکو معنا کړي، هغه لغتونه چې هغوی يې معنا کولای نشي، ښوونکی دې د هغو معنا پر تخته وليکي.

۳ــ زده کوونکي دې په وار سره د متن يوه يوه برخه ولولي، ښوونکی دې د اړتيا پر مهال

په سمه لوستنه کې ورسره مرسته وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د ټولګیوالو په وړاندې د متن مفهوم په خپلو الفاظو ووایي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره تختې ته ولاړ شي او له معنا شوو لغتونو څخه دې یو یو په مناسبه جمله کې وکاروي.

٦ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې کچه وارزول شي:

- د پاچاخان اصلي نوم څه و؟
- د فخر افغان او یا پاچا خان لقبونه چا ورکړي دي؟
- پاچا خان څه ډول شخصیت و؟
- انګرېزانو ولې هغه بندي کړ؟
- پاچاخان ولې د خپل ولس د ښوونې او روزنې مسئلې ته ډېره پاملرنه وکړه؟
- هغه د ولس د اولادونو د ښوونې او روزنې لپاره لومړی څه وکړل؟
- د کار کسب زده کولو ته یې خلک څه ډول هڅول؟
- پاچاخان د کوم ټولنیز او سیاسي غورځنګ بنسټ ایښی و؟
- پاچاخان د نجونو د زده کړې په برخه کې څه وکړل؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې د یوه علمي، فرهنګي یا یوه ټولنیز شخصیت د پېژندنې په اړه څو کرښې لیکنه وکړي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

متلــونه

ـ متلونه د څه لپاره ویل کېږي؟

ـ یو متل ووایئ، مقصد او د کارونې ځای یې په ګوته کړئ.

متلونه د هرې ژبې په ولسي یا شفاهي ادبیاتو کې ارزښتمنه برخه جوړوي. متلونه په ژبه کې هغه پخې، خوږې خبرې یا لنډې ویناوې دي چې د ټولنیزو تجربو په لړ کې را منځته شوي وي. په دغو لنډو لنډو جملو کې ډېر لوی مفهوم بیان شوی او د یوې تجربې نتیجه پکې نغښتې وي.

په دې لوست کې د ولسي ادب دا مهم ډول در پېژنو:

متلونه د ولسي ادب ستره او بډایه برخه ده. هغه پخې، خوږې او په تول پوره خبرې دي چې د یوې ژبې د ویونکو د ټولنیز ولسي ژوند له تجربو څخه زیږېدلې دي.

متلونه په عامه توګه ډېرې لنډې، خوږې خبرې دي. هر متل د استعمال لپاره خپل ځای لري. که بې مورده وکارول شي، اغېزه نه لري.

د یوې ژبې ویونکي، متلونه د خبرو اترو په ترڅ کې د خپلو خبرو د باوري کولو لپاره وايي. دغه پخې ویناوې د ویناوال د ادعا لپاره ډېر کلک ثبوت ګڼل کېږي. متل د خبرې رښتینوالی داسې ثابتوي چې بیا څوک ورڅخه انکار نشي کولای. د متلونو په ترڅ کې یو ولس د خپل ژوند تجربې له یوه نسل څخه بل ته لېږدوي.

د ژبې د جوړښت له مخې د متل متن، نظم وي که نثر، ډېر خوږ او معیاري وي.

متلونه د شکل له مخې په دوو ډولونو وېشل کېږي:

منظوم متلونه _ منثور متلونه

۱_ منظوم متلونه:

دا متلونه په نظم وي، معمولاً وزن او قافیه لري. دوه مسرۍ یا نیم بیتي وي، کله کله لومړۍ مسره یا نیم بیتی او کله بیا دویمه مسره تر لومړۍ اوږده وي.

د متلونو په دې ډول کې پر وزن او قافیې سربېره، تشبیه، استعارې، مجاز او کنایې هم کارول شوې وي. دا متلونه د خبرو په ترڅ کې په ډېر خواږه آهنګ او لهجه ویل کېږي.

منظوم متلونه د منثورو متلونو په پرتله ښه اوژر زده کېږي. یا څرنګه چې په نظم دي، تر ډېره وخته په ذهن او حافظه کې پاتې کېږي. داسې ښکاري چې د متلونو د عمر د اوږدېدلو او له یوه نه بل ته په اسانه او اغېزناکه توګه د لېږدېدلو لپاره دا کار شوی دی. د ځینو مشهورو شاعرانو د شعر ځیني بیتونه هم چې د ولس د خلکو ژبو ته پرېوتي، ډېر ویل شوي او لرو ډېر بدلون پکې راغلی، په متلونو اوښتي دي.

د منظومو متلونو ځو بېلګې:

- خپله لاسه ـ ګله لاسه
- په ژوندون مې قدر غواړه ـ چې مړ شم مه مې ژاړه
- ښه خوی به دې سلطان کړي ـ بد خوی به دې په ځان پورې حیران کړي
- پوره ـ ورک دې کړل دوه کوره
- د ځوانۍ یوه نشه وي ـ داسې نه چې همېشه وي
- آس لره ـ په لاس لره
- څه ور پناه ـ څه غر پناه
- چې تګ دې په غره دی ـ ناستی دې په څه دی
- چې په تمه د سپرو شي ـ هغه پاتې په مېرو شي
- خپله ژبه هم کلا ده ـ هم بلا
- بد به دې په زړه لرم ـ سلام به دې په خوله لرم
- اوږه دې په اوږه ـ منت دې پر څه

۲ـ منثور متلونه:

منثور متلونه په نثر دي. د دې متلونو شمېر په هره ژبه کې له منظومو متلونو زیات وي. د متلونو دا ډول هم خپل ځانګړی آهنګ لري. په نثري متلونو کې ډېره خوږه ادبي ژبه کارول شوې او په یو څو کلمو کې ډېر لوی مفهوم پروت وي. دا خوږه او له حکمت نه ډکه خبره یا یوه ډېره لنډه جمله وي چې د ژبې ویونکي یې د خپلو خبرو په ترڅ کې د خپلې وینا د ټینګښت یا د خپلې ادعا د ثبوت لپاره وایي.

هر منثور متل د جوړښت له مخې یوه لنډه، خو بشپړه جمله وي. دا لنډه جمله به د ګرامر له مخې مبتدا او خبر دواړه لري.

منثور متلونه بېلابېل ډولونه لري چې ځینې یې کیسه ییز متلونه او نور عادي متلونه دي.

کيسه ييز متلونه هغه دي چې تر شا يې يوه کيسه يا پېښه پرته وي او دغه ويل شوی متل د هغه نچوړ يا نتيجه وي، لکه: ((چې خوب کوي، مېښه يې نر کټی زېږوي.))

عادي متلونه هغه دي چې د ټولنيز ژوند يوه تجربه پکې بيان شوې وي. دلته د دې ډول نثري متلونو څو بېلګې راوړو:

- د ښې غوښې ښه ښوروا وي.
- لاس چې مات شي، غاړې ته لوېږي.
- ځمکه هغه سوځي، چې اور پرې بلېږي.
- دنيا نولس ده، چا هم نه ده شل کړې.
- که غر لوړ دی، پر سر يې لار ده.
- له خپل ګليم سره پښې غځوه.
- مال خپل ساته، ګاونډی غل مه نيسه.
- ياد به دې زه کړم ـ ښاد به دې خدای کړي.
- له بارانه تښتېدم، د ناوې لاندې مې شپه شوه.
- تيږه پر خپل ځای درنه وي.
- کوږ بار تر منزله نه رسېږي.
- نېکي وکړه، په اوبو کې يې واچوه.
- چې سر دې نه خوږېږي، داغ پرې مه ږده.
- د ډېرو امسا، د يوه سرې ګېډی.
- انګورو ته يې لاس نه رسېږي، وايي تروه دي.
- آزمويلی، بيا مه آزمويه.
- ړوند يو ځل خپله امسا ورکوي.
- پر يوه ښېږه دوه مخونه خوږېږي.

د متن لنډيز:

متلونه هغه پخې، خوږې او په تول تللې خبرې دي چې د ولس د ژوند له تجربو څخه را زېږېدلې او له يوه نسل څخه بل ته لېږدېدلې دي. متلونه خلك په خبرو اترو كې د خپلې ادعا د ثبوت لپاره وايي، خو هر متل د كارولو لپاره خپل ځاى لري، كه بې ځايه استعمال شي، اغېزه نه لري. متلونه هم په نظم كې وي او هم په نثر كې. هغه چې په نظم كې دي، وزن او قافيه لري او هغه چې په نثر كې دي، متن يې ډېر خوږ، ژبه يې ادبي او معياري وي. د جوړښت له مخې يوه لنډه، خو پوره جمله وي، د مبتدا او خبر دواړو برخې پكې وي.

فعاليتونه

۱ــ زده كوونكي دې په وار سره د متن يوه يوه برخه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي. ښوونكى دې د اړتيا پر وخت له هغوى سره د سمې لوستنې لپاره مرسته وكړي.

۲ــ زده كوونكي دې وګومارل شي چې متن په پټه خوله ولولي. ستونزمنې كلمې يا لغات دې په نښه كړي. يو يو دې خپل په نښه كړي لغات ووايي. ښوونكى دې له تكرار پرته د هغو مجموعي لست پر تختې وليكي. ځينې لغات دې په خپله پر زده كوونكو معنا كړي او هغه چې نه يې شي معنا كولاى، ښوونكى دې د هغو معنا پر تختې وليكي.

۳ــ دوه دوه زده كوونكي دې د ټولګي مخې ته ورشي. يو دې د يوه متل متن ولولي، بل دې د هغه د استعمال ځاى په ګوته كړي. ښوونكى دې د اړتيا پر مهال د متل پر ځاى د استعمال مورد زده كوونكو ته وښيي.

٤ـ زده کوونکي دې يو يو په خپله خوښه پورته شي، که په متن کې له راغلو متلونو پرته يې کوم بل پښتو متل زده وي، هغه دې نورو ټولګيوالو ته ووايي.

٥ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې کچه وارزول شي:

- متل څه شی دی؟
- متل ولې خلک په خبرو کې استعمالوي؟
- متلونه په څو ډوله دي، نومونه يې واخلئ؟
- د منظوم او منثور متل ترمنځ څه توپير دی؟
- دوه منظوم متلونه ووایاست.
- دوه منثور متلونه ووایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه په کور کې په دې لوست کې له راغلو متلونو پرته نور پنځه پنځه متلونه وليکي. د ښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

کـر د ګلو کـړه چـې سيمه دې ګـلـزار شي
اغـزي مه کـره په پښو کې به دې خار شي
کـوهـی مـه کـنـه د بـل سـرې پـه لار کې
چيرې ستا بـه د کوهي پـه غـاړه لار شي
عبدالرحمٰن بابا

محاوره

د هېواد د لرغونو او تاریخي ځایونو په هکله خبرې اترې

_ تاسې ته د هېواد کومه لرغونې او تاریخي ودانۍ معلومه ده؟

لرغونو او تاریخي ودانیو ته آبدات وایي. دغه ودانۍ ستر تاریخي ارزښت او اهمیت لري. دغه ډول ودانۍ یا ځایونه د یوه هېواد د خلکو ګډ فرهنګي میراث ګڼل کېږي. د ټول هېواد په وګړو پورې اړه لري. دولت او ولس باید د هغو ساتنې ته پوره پاملرنه وکړي.

په دې لوست کې مو تاسې زده کوونکو ته د هېواد د ځینو تاریخي ودانیو او ځایونو په اړه خبرې اترې راوړې چې هم به مو له دغو تاریخي ځایونو سره آشنا کړي او هم به مو په پښتو ژبه د خبرو اترو کولو ځواک پیاوړی کړي.

احمد: فیروزه: څو ورځې وړاندې مې یو کتاب ولوست.

فیروز: ښه، د څه شي کتاب و، څه یې په کې لیکلې وو؟

احمد: معلوماتي کتاب و. د بلخ د نهه ګونبزي جومات په اړه په کې معلومات وو.

فیروز: ښه نو اوس ماته هم د همدغه جومات په باب لږ معلومات راکړه.

احمد: ولې نه، په دواړو سترګو، دغه نهه ګونبزي جومات د ((مسجد حج پیاده)) په نامه هم یادیږي

فیروز: څومره ښه، خیر (دوه) نومونه لري، نو؟

احمد: هو دا جومات د بلخ ښار په جنوبي برخه کې له ښاره درې کیلومتره لرې پروت دی.

فیروز: یعنې د مزارشریف له ښاره درې کیلومتره لرې دی؟

احمد: هو، بالکل همدغسې دی. خو دا ډېر مشهور جومات دی.

فیروز: احمده، دا جومات نو ولې دومره مشهور دی؟

احمد: ځکه چې په افغانستان کې اوس تر ټولو څرګند لرغونی جومات همدا دی.

فیروز: خدای خبر دا جومات به څه وخت جوړ شوی وي چې دومره لرغونی دی.

احمد: فیروز جانه! د جوړېدو تاریخ یې دریمې هجري پېړۍ ته رسیږي.

فیروز: دریمې هجري پېړۍ، یعنې څوسوه کاله وړاندې جوړ شوی.

احمد: خدای مې دې غاړه نه بند وي، شاوخوا دولس سوه معاله پخوا جوړ شوی دي.

فیروز: هو، هو دا خو په رښتیا چې ډېر پخوانی جومات دی.

احمد: فیروزه! پوهیږې چې دا به څومره لوی جومات وي؟

فیروز: یاره چې دومره تاریخي دی، نو ښه لوی به هم وي.

احمد: نه، نه دومره لوی نه دی، لس متره اوږدوالی لري.

فیروز: نو په همدغه لس متره اوږدوالي دومره مشهور دی؟

احمد: نه، نه! دا جومات په دوو سببونو ډېر مشهور دي.

فیروز: یو خو دا چې ډېر پخوانی دی، بله یې کومه وجه ده؟
احمد: بله وجه یې د جومات زینتي اړخ دی او دننه ډېر ښایسته جوړ شوی دی.
فیروز: احمده انډیواله خیر یوسې چې د دغه جومات په اړه دې معلومات راکړل.
احمد: ته هم ژوندی اوسې.

(۲)

وږمه: ملالۍ! تاسو د بابر بڼ نوم اورېدلی دی؟
ملالۍ: اورېدل یې څه کوې چې یو وخت مې له ماما سره په کابل کې دغه باغ ته تللې هم وم.
وږمه: ته پوهېږې چې دغه باغ به څه وخت او چا جوړ کړی وي؟
ملالۍ: نه وږمې! نه پوهېږم چې چا به جوړ کړی وي؟
وږمه: غوږ شه چې زه یې درته ووایم.
ملالۍ: بس زه درته غوږ یم، وایه راته.
وږمه: یو پاچا په پخوانیو زمانو کې ظهیرالدین محمد بابر نومېده.
ملالۍ: ښه یعنې چې دا بڼ همدغه ظهیرالدین محمد بابر جوړ کړی.
وږمه: هو، بالکل همدغه پاچا جوړ کړی دی او دا باغ د کابل ښار له بالاحصار نه مخ قبلې خنډې ته د گذرگاه په سیمه کې جوړ شوی دی.
ملالۍ: وږمې، زه چې ورغلې وم، د دغه باغ شاوخوا دېوال ټول له ختو نه جوړ شوی و.
وږمه: هو، بالکل اوس هم هماغسې دی، ښایسته پخخې دي.
ملالۍ: وږمې دا باغ څه وخت جوړ شوی دی؟
وږمه: دقیقه نېټه خو یې راته نه د ه معلومه، خو وایي چې تقریباً پنځه شپږ سوه کاله مخکې به جوړ شوی وي.
ملالۍ: ولا چې دا خو هم ډېر مخکې جوړ شوی دی.

وږمه: هو په منځ کې يې د بابر مزار، د اوبو حوض، جومات، د روانو اوبو ويالې او ښکلې ښکلې ونې دي.

ملالی: هو کنه، د هرې جمعې په ورځ او په نورو ورځو کې هم ورته ډېر خلک مېلې ته راځي.

(۳)

زرمينه: زه به تاسو ته په کندهار ولايت کې د ميرويس نيکه د زيارت په اړه معلومات درکړم.

نسيمه: بالکل سمه ده، ميرويس نيکه ډېر مشهور ملي مشر تېر شوی دی.

زرمينه: د کندهار ولايت اوسېدونکی و او زيارت يې هم په کندهار کې دی.

نسيمه: ښه زرمينې! د ميرويس نيکه زيارت د کندهار په کوم ځای کې دی؟

زرمينه: زيارت يې د ارغنداب سيند ته نژدې د کندهار هرات د لوی واټ پر غاړه د کوکران په سيمې کې دی.

نسيمه: ميرويس بابا د همدغه ځای اوسېدونکی وګڼه.

زرمينه: نه، د دغه ځای اوسيدونکی نه و، خو څه د پاسه درې سوه کاله مخکې ميرويس نيکه په همدغه ځای کې د فارسيانو له حاکميت څخه خپله خپلواکي اعلان کړه.

نسيمه: ښه، ښه اوس يی نو د زيارت په اړه وغږيږه.

زرمينه: هو، زيارت يې په يو نسبتاً وړوکی بڼ کې جوړ شوی چې شاوخوا يې د صبر او خرما ونې دي او په ښايسته ډول جوړ شوی دی.

نسيمه: دا زيارت به هم دوه درې سوه کاله مخکې جوړ شوی وي کنه؟

زرمنيه: نه دومره پخوانی نه دی، د زيارت ودانی يې د نادرخان د پاچا هی او واکمنی په دوران کې جوړه شوې ده.

نسيمه: يعنې تقريباً سل کاله مخکې جوړ شوی دی.

زرمينه: هو، د زيارت ودانې يې تقريباً د احمدشاه بابا له زيارت سره ورته والی لري.

نسيمه: آفرين زرمينې، ښه معلومات دې راکړل.

د متن لنډيز:

احمد په یوه کتاب کې د بلخ د یوه لرغوني جومات (نهه گونبزي مسجد) په هکله معلومات لوستي، د هغه په هکله خپل ملگري فيروز ته معلومات ورکوي چې دا جومات د بلخ په ولسوالۍ کې واقع او شاوخوا دولس سوه کاله لرغونتيا لري. د دې مسجد د جوړښت او ښکلا ستاينه کوي.

وروسته بيا ورمه او ملالۍ د هېواد د يوه تاريخي باغ چې د ((بابر بڼ)) په نامه يادېږي او په کابل ښار کې واقع دی، په هکله خبرې اترې کوي او يو بل ته معلومات ورکوي.

زرمينه او نسيمه د ميرويس نيکه د مقبرې په هکله له يو بل سره خبرې اترې کوي او وايي چې دغه لرغونې ودانۍ د کندهار د ارغنداب د سيند پر غاړه واقع ده. ودانۍ يې د نادرخان د واکمنۍ په وخت کې جوړه شوې ده. زموږ په هېواد کې دغسې باغونه ډېر دي چې ترميم او ساتنې ته اړتيا لري.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې ځينې ستونزمنې کلمې په خپله د زده کوونکو په وسيله او ځينې چې هغوی يې نشي حل کولای، زده کوونکو ته معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې وگومارل شي چې دوه دوه په خپلو منځو کې د فيروز او احمد همدارنگه د ورمې او ملالۍ نقشونه ترسره کړي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د ټولگي مخې ته راشي او په متن کې د يوه تاريخي بڼ يا ودانۍ په اړه معلومات يا د متن د هغې برخې مفهوم نورو ټولگيوالو ته ووايي.

۵ـ ښوونکی دې دا لاندې جملې چې په نحوي لحاظ ګډوډې دي، پر تختې ولیکي، ځینې زده کوونکي دې ور وبولې چې د هغو سمه بڼه پر تختې ولیکي:

- مسجد به بلخ کښی دی نهه ګونبزې
- بڼ د بابر دی په کابل کې
- د هېواد دا دی تاریخی بڼ
- دی جوړ پاچا بابر کړی
- د نیکه میرویس په کندهار کې ده مقبره

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې پر لوست د پوهېدنې کچه وارزول شي:

- نهه ګونبزې مسجد د هېواد په کوم ولایت کې واقع دی؟
- دغه جومات څومره پخوانی دی؟
- د بابر بڼ چېرته واقع دی؟
- بابر باغ کوم پاچا جوړ کړی دی؟
- د میرویس نیکه مقبره چېرې واقع ده؟
- د میرویس نیکه د مقبرې اوسنی ودانۍ د چا په وخت کې جوړه شوې ده؟
- د بل کوم تاریخي بڼ نوم واخلئ؟
- بله کومه لرغونې ودانۍ پېژنئ، نوم یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې یا د هېواد کومې بلې سیمې د تاریخي ودانۍ یا ځای په هکله څو کرښې معلومات ولیکي او په راتلونکي پښتو ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ووایي.

محاوره

په هېواد کې د عصري او رسمي ښوونې او روزنې تاريخي بهیر په هکله (خبرې اترې)

ـ د عصري ښوونې او روزنې په معنا او مفهوم پوهېږئ؟

ـ ویلای شئ چې په هېواد کې لومړنی عصري او رسمي ښوونځی کله رامنځته شوی دی؟

هسې خو زموږ په هېواد کې عنعنوي ښوونه او روزنه ډېر لرغونی تاريخ لري او ریښه يې په آریانا کې ډېرو وړاندینیو زمانو ته رسېږي. له اسلام څخه دمخه زمانو کې په بېلو بېلو دورو کې د مختلفو عقیدو، واکمنو سیاسي او ټولنیزو نظامونو تر برلاسي او حاکمیت لاندې په عنعنوي توګه ښوونه او روزنه تر سره کېدله. له اسلام وروسته هم زموږ په هېواد کې د اسلامي علومو، دیني، ادبي او نورو ټولنیزو علومو زده کړه په عنعنوي توګه په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېدله. د لومړي ځل لپاره د امیر شیرعلي خان د دویمې پلا واکمنۍ په وختونو کې په معاصره بڼه ښوونه او روزنه په رسمي ښوونځیو کې پیل شوه او تر ننه يې په بېلابېلو بڼو پراختیا او دوام موندلی دی. په دې لوست کې مو تاسو ته د معاصرې او رسمي ښوونې او روزنې د تاريخي بهیر په هکله یو لړ معلومات راغونډ کړي چې هم ستاسې د پوهې او معلوماتو پانګه زیاتوي او هم درسره د پښتو ژبې د خبرو اترو د پیاوړتیا په چارو کې مرسته کوي.

توريالی: بریالیه! زموږ په هېواد کې به رسمي ښوونځي کله رامنځته شوي وي؟

بریالی: ډېره ښه پوښتنه دې وکړه، له ماسره هم له ډېر وخت نه دا پوښتنه شته، خو نه پوهېږم چې له چا نه پوښتنه وکړم.

توريالی: زموږ او ستاسې د ټولګيوال (زمري) ورور (زلمی) د ښوونې او روزنې پوهنځی لوستی دی، که له هغه نه پوښتنه وکړو، ګوندې که څه معلومات راکړي.

(دواړه د زمري دوی کور ته ورځي، له سترې مه شي وروسته ورسره خپله پوښتنه داسې مطرح کوي)

توريالی: زلمی صاحب! زموږ په هېواد کې لومړنی رسمي ښوونځی کله جوړ شوی دی؟

زلمی: ښه پوښتنه مو وکړه. زموږ په هېواد کې د عصري ښوونځيو له را منځته کېدو څخه کابو (۱۳۰) کاله تېرېږي.

توريالی: دا د کوم پاچا د واکمنۍ وخت و؟

زلمی: د امیر شیرعلي خان دويمه پلا پاچاهي وه. (۱۸۶۸ _ ۱۸۷۹م. کلونه)

بریالی: دا څه ډول ښوونځی و او چېرته جوړ شو؟

زلمی: دا لومړنی ښوونځی يو حربي ښوونځی و. د کابل په شېرپور کې جوړ شوی و.

زمری: په دې ښوونځي کې څه ډول زده کړې کېدلې؟

زلمی: وروره، په دې ښوونځي کې زده کوونکو پوځي يا نظامي او عسکري زده کړه ترسره کوله.

بریالی: له حربي ښوونځي پرته کوم بل ښوونځی په دغه دوره کې نه و جوړ شوی؟

زلمی: ولې نه، وروسته بيا د کابل په بالاحصار کې د درباريانو د اولادونو لپاره يو ملکي ښوونځی هم جوړ شو.

توريالی: په دغه ښوونځي کې به زده کوونکو څه زده کول؟

زلمی: په هغه کې بېلا بېل اجتماعي او ادبي علوم او رياضيات زده کوونکو ته ښودل کېدل.

بریالی: موږ خو د تاريخ په مضمون کې لوستي چې د امير شيرعلي خان له پاچاهۍ څخه وروسته څه موده کورنی اړدوړ. بيا امير عبدالرحمٰن خان قدرت ته ورسېد. د نوموړي د

واکمنی په وختونو کې کوم ښوونځی موجود و؟
زلمی: څرنګه چې امیر عبدالرحمن خان له کورني اړودوړ څخه وروسته واک ته ورسېد، خپله ټوله پاملرنه یې د ملک او خلکو تابع کولو، آراملو او د حکومت ټینګولو ته وکړه. معارف ته یې کومه پاملرنه ونه کړه. هغه ښوونځي چې دمخه جوړ شوي وو، هغه هم په کورني اړودوړ کې له منځه تللي وو.
توریالی: موږ د تاریخ په مضمون کې لوستي دي چې له امیرعبدالرحمن خان څخه وروسته د هغه زوی حبیب الله خان پاچا شو. د نومړي په دوره کې کوم ښوونځی جوړ شوی؟
زلمی: هو، د نومړي په دوره کې په وطن کې هم آرامي راغلې وه. دا پاچا د خپل پلار په نسبت ډېر معارف پالونکی پاچا و. د خپلې واکمنۍ په دویم کال (۱۹۰۳م.) یې په کابل کې یو عصري ښوونځی جوړ کړ.
بریالی: هغه ښوونځی څه نومېده؟
زلمی: هغه حبیبیه ښوونځی و چې نن هم په کابل ښار کې یوه موجوده او فعاله لېسه ده.
توریالی: ښه، نو دا هم یو عصري ښوونځی و.
زلمی: هو. دا یو عصري ښوونځی و، ډېر ژر یې دومره پرمختګ وکړ چې د زده کوونکو شمېر یې (٤٠٠) تنو ته ورسید. او بېلا بېل عصري علوم: تاریخ، جغرافیه، حساب، هندسه، پښتو او دري ادبیات او نور پکې تدریس کېدل.
بریالی: د دې ښوونځي ښوونکي څوک وو؟
زلمی: زیاتره ښوونکي یې زموږ د هېواد پیاوړي دیني عالمان، پوهان او ادیبان وو. یو شمېر بهرنیو ښوونکو هم پکې تدریس کاوه.
توریالی: دغه بهرني ښوونکي د کومو هېوادونو وو؟
زلمی: ځینې هندي مسلمانان او یو شمېر یې ترکان وو.
بریالی: په دې ښوونځي کې زده کړه په څو دورو کې تر سره کېدله؟
زلمی: ډېره ښه پوښتنه دې وکړه، د زده کړې لپاره درې دورې ټاکل شوې وې.
بریالی: هغه کومې وې؟

زلمي: هغه د زده کړې درې دورې: ابتدائيه، رشديه او اعداديه وې.
بريالی: هره دوره به څو کاله وه؟
زلمی: ابتدائيه دوره يې څلور کاله وه. رشديه دوره يې درې کاله وه او اعداديه دوره يې هم درې کاله وه.
توريالی: په دغه وخت کې نور ښوونځي هم وو، که همدا يو د حبيبې ښوونځی و.
زلمی: نه، يوازې همدا د حبيبې ښوونځی نه و، په کابل کې د حربيې ښوونځی هم جوړ شوی و.
بريالی: د حبيبې او حربيې له ښوونځيو پرته کومه بله تعليمي مؤسسه يا اداره په دغې دورې کې جوړه شوې ده؟
زلمی: هو، له دغو دواړو ښوونځيو پرته په کابل کې يو دارالمعلمين هم په همدغه دوره کې جوړ شو.
توريالی: دارالمعلمين د څه لپاره جوړ شو؟
زلمی: دارالمعلمين د دې لپاره جوړ شوی و چې د ښوونځيو لپاره مسلکي ښوونکي وروزي.
بريالی: هغوی به څو کاله زده کړه کوله؟
زلمی: په دارالمعلمين کې د زده کړې موده درې کاله وه.
توريالي: په دغه دوره کې په ولايتونو کې هم ښوونځي جوړ شوي وو؟
زلمی: نه دولت ونه کړای شول چې له مرکز (کابل) پرته په ولايتونو کې ښوونځي جوړ کړي.
البته په نوروسيمو او ولايتونو کې د پخوا په څېر ديني زده کړې په عنعنوي ډول تر سره کېدلې. په نورستان کې چې وګړي يې د اميرعبدالرحمان په وخت کې مسلمانان شوي او د حکومت تابع شوي وو، د امير حبيب الله خان په وخت کې هغوی ته په خپلو سيمو کې څو سيمه ييز ښوونځي جوړ شول.
توريالی: په دغو ښوونځيو کې هغو خلکو ته د څه زده کړه کېدله.
زلمی: هغوی ته ښوونکي ګومارل شوي وو چې ديني احکام او موضوعات او ترڅنګ يې ليک لوست ور زده کړي.

(۲)

زرغونه: د امیر حبیب الله له مړینې وروسته د هغه د زوی امان الله خان د پاچاهۍ په وخت کې د پوهنې حالت څه ډول و؟

نازو: امان الله خان یو روڼ اندی ځوان واکمن و.

زرغونه: زموږ د هېواد خلکو خپله خپلواکي هم د هغه له واکمن کېدو سره سمه ترلاسه کړه.

نازو: هو، سمه ده. دغه نومیالي واکمن پوهې او معارف ته ډېره پاملرنه وکړه.

زرغونه: کوم ښوونځی یې جوړ کړ؟

نازو: ښوونځی څه چې ډېر ښوونځي یې جوړ کړل. نه یوازې په کابل بلکې د هېواد په ولایتونو او ځینو ولسوالیو کې یې هم ښوونځي جوړ کړل.

نازو: وایي چې په کابل کې د استقلال، غازي او اماني ښوونځي په همدغې دورې کې جوړ شول.

نازو: نه یوازې دا ښوونځي، بلکې په کابل کې دارالمعلمین هم جوړ شو. یوازې د کابل په ولسوالیو کې (۲۲) ښوونځي پرانیستل شول او په ټول هېواد کې د جوړو شوو ښوونځیو شمېر تر (۳۰۰) هم زیات و.

زرغونه: دا دومره ښوونځي د کومې ادارې یا مرکز له خوا اداره کېدل؟

نازو: په دې وخت کې د دولت په چوکاټ کې د معارف یا پوهنې وزارت رامنځته شو. دغه وزارت د پوهنې چارو د سمبالښت لپاره نورې ادارې او مرکزونه هم لرل. په مرکز کې د تعلیمي چارو د سمبالښت لپاره بېلا بېل ریاستونه او په ولایتونو کې د پوهنې لوی مدیریتونه وو.

زرغونه: د نجونو لپاره عصري زده کړه څه وخت پیل شوه؟

نازو: د نجونو لپاره عصري زده کړه هم د امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې پیل شوه.

زرغونه: د نجونو لومړنی ښوونځی کله او د څه په نوم جوړ شو؟

نازو: د نجونو لومړنی ښوونځی ((مستورات ښوونځی)) و چې دا هم د امان الله خان د واکمنۍ په وخت (۱۲۹۹ لمریز) کال په کابل کې جوړ شو.

زرغونه: مورې په تاریخ کې لوستي چې د امان الله خان واکمني د یوه کورني اړودوړ په نتیجه کې ړنګه شوه، د هېواد پوهنه له کوم حالت سره مخامخ شوه.

نازو: له امان الله خان څخه وروسته چې کوم کورنی اړودوړ پېښ شو، په هغه کې معارف په ټپه ودرېد. ټول ښوونځي د زده کوونکو پرمخ وتړل شول.

زرغونه: کله چې کورنی اړودوړ پای ته ورسېد، بیا معارف څنګه شو؟

نازو: له کورني اړودوړ وروسته چې په هېواد کې امنیت او سوله راغله. د نادرخان د واکمنۍ پر مهال بیا هم پوهنې ته د حکومت پاملرنه واوښته. په ښوونځیو کې زده کړې پیل شوې او ځینې نوي ښوونځي هم رامنځته شول.

زرغونه: د امان الله خان د دورې په شان دا وخت هم معارف پرمختګ وکړ؟

نازو: معارف یو څه پرمختګ وکړ، خو کوم حالت او رونق چې د امان الله خان په دوره کې یې درلود، هغه یې ترلاسه نه کړای شو. بیا هم ډېر ښوونځي جوړ شول.

زرغونه: پوهنتون څه وخت منځته راغلی دی؟

نازو: په هېواد کې د لوړو زده کړو لپاره د نادرخان د واکمنۍ په موده کې لارې چارې برابرې شوې.

زرغونه: یعنې پوهنتون په همدې دوره کې جوړ شوی دی؟

نازو: هو، لومړی د دارلفنون په نوم د لوړو زده کړو د یوې مؤسسې بنسټ کېښودل شو. په (۱۳۱۱ لمریز کال) په دغې مؤسسې کې لومړی د طب پوهنځی تاسیس شو.

زرغونه: د نادرخان له واکمنۍ څخه وروسته د پوهنې بهیر څه ډول شو؟

نازو: وروسته د محمد ظاهرخان د واکمنۍ په دوره کې پوهنې ډېر عمومیت پیدا کړ. د هېواد په مرکز او ولایتو نو سربېره په لرې پرتو ولسوالیو کې هم زیات شمېر (لومړي، منځني او لېسې) ښوونځي د هېواد د نجونو او هلکانو پرمخ پرانیستل شول. په کابل پوهنتون کې بېلا بېل پوهنځي (ساینس، ادبیات، تعلیم او تربیه، حقوق، انجنیري، زراعت او نور) را منځته شول. وروسته بیا د کابل پولیتخنیک او ننګرهار پوهنتونونه هم تاسیس شول، اوس خو د هېواد په مرکز او په نورو ولایتونو کې بېلابېل دولتي او ځانګړي ښوونځي او پوهنتونونه جوړ شوي دي او د ښوونې او روزنې د عامېدو بهیر ښه ګړندی روان دی.

د متن لنډیز:

د دې لوست مفهوم دا دی چې زموږ په هېواد کې د دوديزو او عنعنوي زده کړو پر ځای د عصري علومو زده کړه د امیرشیر علي خان د دویمې پلا واکمنۍ په وخت کې دود شوې ده. په کابل کې د لومړي ځل لپاره د زده کړې او روزنې لپاره په عصري بڼه حربیه ښوونځی او بیا د دربار د چارواکو د اولادونو لپاره یو ملکي ښوونځی په بالاحصار کې جوړ شو. وروسته د امیرعبدالرحمن په دوره کې دې چارې ته کومه پاملرنه نه ده شوې. وروسته د امیرحبیب الله خان په وخت کې د حبیبي رسمي عصري ښوونځی او حربیه ښوونځی هم جوړ شو چې نظامي او د عصري علومو زده کړې پکې کېدلې. د اعلیحضرت امان الله خان د واکمنۍ په کلونو کې چې خپلواکي ترلاسه شوه، پوهنې ته ډېره پاملرنه وشوه. د پوهنې وزارت رامنځته شو. د هېواد په مرکز، ولایتونو او ان دا چې په لرې ولسوالیو کې هم رسمي ښوونځي جوړ او د عصري علومو زده کړه پکې پیل شوه. بهرنیو هېوادونو ته هم هلکان او نجونې د عصري زده کړې لپاره ولېږل شول. د نجونو لپاره د ((مستورات)) په نامه لومړنی رسمي عصري ښوونځی جوړشو. د کورنۍ اړودوړ په خو میاشتنۍ موده کې د رسمي ښوونځیو دروازې د زده کوونکو پرمخ وتړل شوې او بیا وروسته چې اړودوړ پای ته ورسېد، سوله او امنیت رامنځته شو، د عصري ښوونځیو د فعالولو او نوو جوړولو لړۍ پیل شوه. د لوړو زده کړو لپاره د کابل پوهنتون په چوکاټ کې د شرعیاتو، ادبیاتو، ساینس، فارمسي، کرنې، حقوقو او بیلابیلو علومو ځانګړې پوهنځۍ جوړ شول چې دا بهیر تر ننه هم ښه چټک روان دی.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې وګومارل شي چې لومړی متن په پټه خوله له ځان سره ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه او هغه دې په خپله زده کوونکي او یا ښوونکی حل کړي.

۲ــ په ترتیب سره دې څو زده کوونکي د ټولګي مخې ته وبلل شي چې د توریالي، بریالي، او زلمي نقشونو په ترسره کولو هر یو په متن کې راغلې خپلې مکالمې ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره پورته شي، يو دې په متن کې د امیرشیرعلي خان د واکمنۍ پر مهال عصري ښوونې او روزنې په باب راغلي مفاهیم او بل دې د امیرحبیب الله خان، بل دې د امان الله او همدارنګه بل دې له کورني اړودوړ څخه وروسته د ښوونې او روزنې د حالت په هکله راغلي معلومات په خپلو الفاظو کې ټولګیوالو ته ووايي.

٤ـ په دې لاندې پوښتنو کې دې د لوست د زده کړې د کچې ارزونه وشي:

- په افغانستان کې لومړنۍ عصري او رسمي ښوونځی د کوم واکمن په وخت کې رامنځته شو؟
- لومړنۍ عصري ښوونځی په کوم نوم او چېرته واقع و؟
- د امیر عبدالرحمٰن خان په وخت کې رسمي او عصري ښوونې روزنې څه حالت درلود؟
- د حبیبې ښوونځی د کوم واکمن په وخت کې چېرته رامنځته شو؟
- د کابل دارالمعلمین د لومړي ځل لپاره د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د امان الله خان د واکمنۍ په وخت په کابل کې له حبیبې رسمي ښوونځي څخه پرته نور کوم مشهور ښوونځي رامنځته شوي دي؟
- د نجونو لپاره رسمي او عصري زده کړې د چا د واکمنۍ په وخت کې رامنځته او لومړنی ښوونځی څه نومېده؟
- دارالفنون پوهنتون د کوم واکمن په وخت کې چېرته رامنځته شو او لومړنی پوهنځی یې کوم و؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د اعلیحضرت امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې د رسمي او عصري ښوونې روزنې په هکله څو کرښې معلومات ولیکي او راتلونکي درسي ساعت کې دې هغه نورو زده کوونکو ته ولولي.

پښتني دودونه

ـ تاسي د دود دستور یا رواج په معنا پوهېږئ؟

ـ ستاسي په کور کلي او ولس کې څه ډول دودونه او رواجونه شته؟

د نړۍ ټول ولسونه او قومونه خپل ځانګړي دودونه لري. ځیني دودونه د قومونو ترمنځ ورته والی هم لري. ځیني دودونه د ولس په ګټه او ځیني یې په زیان دي.

دودونه او عنعنات یو لړ اصول او مقررات وي. ولس تر ډېره د دغو اصولو او مقرراتو په رعایت کولو مجبور او مکلف ګڼل کیږي.

پښتون ولس هم د ټولنیز ژوند په بیلا بیلو برخو کې یو زیات شمېر دودونه لري. دغه دودونه له لرغوني وخت څخه د پښتون ولس له ژوند سره سم را روان دي. د ټولنیز ژوند ژواک تر ډېره په دغو دودونو ولاړ دی. په دې لوست کې له دغو دودونو څخه ځیني درپیژنو:

هر ولس ځينې ځانګړي او ځينې يې لرو ډېر سره ورته او ګډ دودونه لري چې د ټولنې ټول وګړي د هغو په منلو او ترسره کولو مجبور او مکلف ګڼل کېږي. پښتون ولس هم ځينې ځانګړي او ځينې له نورو قومونو او ولسونو سره ورته او ګډ دودونه لري چې له پېړيو پېړيو راهيسې موجود او په ټولنيز ژوند کې پرې عمل کېږي.

پښتني دودونه او رواجونه چې په پښتون ولس کې د يوه قانون او ټولنيز دستور حکم لري، ډېر زيات دي. د دې پښتني دودونو منل او پرځای کول د پښتنو د قومي تهذيب او پښتونولۍ يوه لازمي برخه ده. که په ټولنه کې څوک له دغو دودونو او رواجونو څخه غاړه وغړوي، هغه شخص رښتينی پښتون نه ګڼل کېږي.

د پښتني دودونو شمېر زيات او د پښتنو د ژوند زياتې خواوې پر دغو دودونو ولاړې دي. غم او ښادي، هر يو خپل جلا جلا دودونه او مراسم لري، جرګه او مرکه د يوه غوره دود په توګه ځانګړې لارې او قوانين لري، ننواتې او روغه جوړه بېل دود او دستور لري، مظلوم ته پناه ورکول، اشر يا ګډ ټولنيز کار کول بېل دودونه دي. مېلمه پالنه، هم د پښتنو يو دود دی.

د ټولنيز ژوند د هر اړخ د سمبالښت لپاره پښتانه خپل منلي دودونه لري چې دلته ټول نشو درپېژندلی. د بېلګې په توګه د مېلمه پالنې، پناه ورکولو، اشر، ناغې او د تيرې اېښودلو دودونه په ډېر لنډ ډول درپېژنو.

د مېلمه پالنې دود:

مېلمه پالنه يا مېلمستيا په پښتني دود دستور کې ډېرې ژورې ريښې او لوړ ځای لري. پښتانه مېلمه پالنه د سخاوت او ښې ځوانۍ يوه ډېره غوره بېلګه بولي.

ميلمه پالنه په ټولو افغانانو کې عامه ده، لکه ((د تاريخ افاغنه)) ليکوال مولوي عبدالمجيد افغاني چې د خپل کتاب په (۱۹۷مخ) کې ليکلي: په افغانستان کې هېڅ مسافر ته په لارې د خرڅ ضرورت نشته. په مېلمه پالنه کې ښځې له نارينه وو څخه کمې نه دي.

په پښتنو کې د مېلمه پالنې په دود کې څه خاص مادي او سیاسي موخه او غرض په پام کې نه وي. په دغه فطري مېلمه پالنه کې چې د دغې ټولنې د هر وګړي ځانګړنه ده، د مسافرو، بېوزلو او محرومو انسانانو سره د مرستې ملاحظه او احساس ډېر پیاوړی دی.

دېرې او حجرې په پښتني ټولنه کې د مېلمه پالنې ځانګړي مرکزونه دي او په دې هر یوه کې د خلکو له توان سره سم مېلمه ته لازمې آسانتیاوې برابرې او د مېلمه پالنې چارې په ورین تندي تر سره کیږي.

د مېلمه هر ډول ساتنه پر ځان لازمه ګڼي. دې کار ته په پښتني ټولنه کې ((پر مېلمه غیرت)) وایي او د پښتونولۍ له اساسي او بنسټیزو توکو څخه ګڼل کېږي.

د پناه ورکولو دود:

په پښتنو کې دا یو مهم دود او دستور دی چې پناه راوړونکي ته به خامخا پناه ورکوي. پناه ورکوونکی د پناه راوړونکي د سر او مال د ساتنې مسوولیت لري.

که څوک د خطر په وخت کې د مرګ یا د خپلې بې عزتۍ له وېرې نه د چا کور او ځای ته پناه یوسي، نو بیا هغه د پښتنو د دود دستور له مخې مجبور او مکلف دی چې د پناه را وړونکي هر ډول ساتنه او پالنه وکړي.

د پښتني لارښود د کتاب لیکوال پوهاند صدیق الله رښتین د ((تواریخ حافظ رحمت خاني)) په حواله لیکي: ((د ملک احمد یوسفزي او د لاځاکو قبیلې تر منځ سخته دښمني وه. ملک احمد د سولې لپاره د ملک محمدخان د لاځاک کلي ته ورغی. خلک پرې خبر شول، غوښتل یې چې ویې وژني، په دې وخت کې هغه د ملک محمدخان کور ته پناه یوړه. د ملک محمدخان مېرمنې د پښتني دود له مخې ده ته په خپل کاله کې پناه ورکړه او له مرګه یې وساته.))

که چېرې یو ګناهکار چاته پناه وروړي، نو بیا بې طرفه ولسي مشران د سولې او جوړې لپاره کوښښ کوي. خامخا د حل یوه لاره پکې پیدا کوي. خو تر هغه چې د حل لاره پیدا کېږي، د پښتنو د دود او د ستور له مخې په پناه ورکوونکي باندې د هغه هر ډول ساتنه لازمه او ضروري ده.

اشر:

د اشر د کلمې اصطلاحي معنا ګډ او د خپلې خوښې کار دی. دا یو غوره پښتني دود دی چې له ډېرې لرغونې زمانې څخه په پښتون ولس کې شته.

پښتانه د خپل ټولنیز ژوند په بهیر کې، په ځانګړې توګه له ښارونو لیرې په کلیوالو سیمو کې ډېر کارونه، لکه: کرکیله، لو، غوبل، ویالې وېستل، کارېزونه پاکول او داسې نور په ګډه تر سره کوي. د اشر یا ګډ کار د دود په وسیله له یوې خوا کارونه ډېر ژر، ښه او آسانه تر سره کېږي او له بلې خوا په ټولنه کې له بېوزلو او بې وسو وګړو سره پوره مرسته کېږي.

اشر یو ډېر غوره دود دی. چې د ټولنیز ژوند په بهیر کې ډېرې ګټورې او اغېزناکې نتیجې لري. په کورو کلي او ولس کې یې د اتفاق، خپل منځي یووالي او پیوستون ډېره ښه وسیله او بېلګه ګڼلای شو.

تیږه ایښودل (**سوله او روغه**):

که چېرې د دوو وګړو، کورنیو او یا قبیلو ترمنځ په کومه معامله باندې اوږده شخړه او جګړه پېښه شي. په دغه جګړه کې دواړو خواوو ته د سر او مال زیانونه واوړي، نو په دې وخت کې په خپله د دې دواړو خواوو په غوښتنه او یا د نورو ولس او درېمګړې په ښه نیت او اراده د سولې او روغې جوړې خبرې پیلېږي. دا روغه جوړه د یوې ټاکلې مودې اویا تل لپاره د سپین ږیرو یا د کلیوالي او سیمه ییزې جرګې له خوا منځته راځي. د جرګې له فیصلې او پرېکړې نه وروسته چې د مخالفینو د جوړولو او پخلا کولو لپاره کوم تړون او قرارداد کېږي، هغې ته سوله او روغه وايي.

د جرګې له خوا د دغې روغې او سولې په مهال په دواړو خواوو ((ناغه)) ایښودل کېږي او هغوی ته په ډاګه اعلانېږي. که هر لوري د جرګې له پرېکړې څخه سرغړونه وکړه، په سزا کې به ترې ناغه اخیستل کېږي.

د روغې جوړې پرېکړې او فیصلې ته په پښتني دودونو کې ((تیږه ایښودل)) وايي. له

فیصلې څخه سرغړونه ((تیره ماتول)) بلل کېږي. دا تیره ماتول یا سرغړونه د پښتني دود له مخې یو ډېر ناوړه کار ګڼل کېږي.

په پښتني دود کې مؤقتي جوړې ته سوله وايي. روغه د همېشنی فیصلې او جوړې معنا لري. تیره ایښودل د جګړه مارو خواوو ترمنځ د متارکې او سولې معنا لري. د تیرې ایښودل او د سولې د خبرو په وخت کې ډزې یا یو پر بل تېری او برید بند وي چې دې ته په پښتني دود کې ((ډزبند)) وايي.

د متن لنډیز:
لکه څنګه چې هر ولس او ټولنه خپل ځانګړي دودونه او عنعنات لري، دغسې پښتانه هم د بشري نړۍ د یوې برخې په توګه له ډېرو غوره دودونو او عنعناتو څخه برخمن دي. دغه دودونه او رواجونه د دوی د ژوند پر ټولو برخو چاپېر او واکمن دي. غم او ښادي خپل جلا دودونه او مراسم لري، همدارنګه جرګه او مرکه، ننواتې او روغه جوړه، مېلمه پالنه، ګډ کار یا اشر، پناه ورکول، ننواتې او داسې نور هر یو د غوره دود په توګه په پښتني ټولنه کې موجود دي او د ولس ټول وګړي یې په ورین تندي مني او رعایت یې کوي.

فعالیتونه

۱ـ د ښوونکي له متن لوستنې او لازمو څرګندونو وروسته دې، زده کوونکي وګومارل شي چې متن په چوپه خوله په ډېر غور ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.
۲ـ د زده کوونکو له خوا په نښه شوې کلمې دې ښوونکی د زده کوونکو په وسیله او هغه چې هغوی یې له معنا کولو عاجز وي په خپله معنا کړي.

۳ـ یو یو زده کوونکي دې تختې ته وروبلل شي چې هغه کلمې په مناسبو جملو کې وکاروي. ښوونکی دې د اړتیا پرمهال مرسته ورسره وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پراگراف د ټولگیوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا پر مهال ورسره مرسته وکړي.

٥ـ ښوونکی دې زده کوونکي په نوبت سره د ټولگي مخې ته راوبولي چې د متن مفهوم په خپلو الفاظو کې نورو ټولگیوالو ته ووایي.

٦ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- دود او دستور څه شی دی؟
- دود دستور ولې د ټولنې پر وگړو ژورې اغېزې لري او په منلو یې مجبور او مکلف دي؟
- څوک د پښتنو د مېلمه پالنې د دود په اړه څه ویلای شي؟
- څوک د اشر یا گډ کار د عنعنې په هکله خبرې کولای شي؟
- څوک د ننواتې په هکله څه ویلای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توگه له دغو یادو شوو دودونو څخه سربېره د پښتنو یو بل مشهور دود او دستور وټاکي او د هغه په هکله ترلاسه کړي معلومات دې د پښتو لوست په راتلونکي درسي ساعت کې نورو ټولگیوالو ته ولولي.

ویپانګه:

((الف))

اتل: قهرمان، بريالی

احسان: نېکي، ښېګڼه

ارزول: ارزيابي کول

اړ باسي: مجبوروي

اړتيا: ضرورت

اړودوړ: اغتشاش، ګډوډي

اړونده: مربوطه

اړه: ارتباط، احتياج

استازی: نماينده

اشر: ګډه کار

آبدات: تاريخي ودانۍ

اعتراض: انتقاد، ګوتنيونه

اعجاز: هغه کار چه بل څوک ورڅخه عاجز وي

اغېزناکه: ګټوره، تاثير لرونکي

افضل : غوره

امتياز: توپير، غوره والی

امينان : امانتګران، امانت ساتونکي

انتباه: عبرت، پند، آګاه شدن

الهام : په زړه کې لوېدل

((ب))

بديع : نوی پیدا کوونکی، خلق کوونکی

بډايه: غني

بډاينه : غنا، مړېدنه

برخليك: سرنوشت

برخمنه: د برخي خاونده

بشپړ: پوره

بلنه: دعوت، غږ کول

بنسټونه: اساسونه، بنيادونه

بڼ: باغ

بڼه: شکل، رنګ

بوختيا: مصروفيت

بوقلمون : رنګا رنګ

بهرني: خارجي

بهير: جريان

بېلګه: مثال، نمونه

بېلګې: نمونې، ډولونه

((پ))

پاڅون: انقلاب، قيام

پرتله: مقايسه

پړه: ملامتي

پخڅه: د ختو د دېوال رده

پلا: ځل، وار

پلورل: خرڅول

پلويان: طرفداران

پلي: تطبيق، په لار اچونه، عملي

پوړ: مقام، مرتبه

پياوړی: قوي

پېرزوينه: لورېينه

پيشه: کسب کار

پيل : شروع

پيوستون: يو ځای کېدل، يو موټی کېدل

((ت))

تدبير: چاره، سنجش

ترڅ: ضمن

تقويه: پياوړی، قوي

تل : بېخ، ژور

تمثيل: په عمل او کړنه ښودل

تندی: تنده، پېشاني

تواضع: حلم، کميني

تهديد: ګواښ، تر فشار لاندې راوستل

تيکی: پوښ، غلاف

((ټ))

ټاټوبی: هېواد، د استوګنې سيمه

ټاکلی: معلوم

ټولګې: مجموعې

ټولنيز: اجتماعي

((ج))

جرګه مار: جرګه کوونکی

جرم: ګناه

جود: سخا

جلباب: کمزوري، څادر، پړونی

((ځ))

ځانګړني: خصوصيات، مواصفات

زغرده: جرئت، زړورتيا، واضح خبره

ځلاند: روښانه

ځواک: قوت، طاقت

ځوړ: مخ ښکته

((چ))

چاپېريال: محيط، ماحول

چارواکي: لوړ رتبه مامورين، د چارو واکمن

چمتو: آماده، تيار

((څ))

څانګې: ښاخونه، برخې

څرکونه: نښې نښانې، پلوشې

څښتن: خاوند

((ح))

حاوي: چاپېر، مجموعه

حسن: ښکلا

حمد : د الله تعالی ستاينه

حوض: ډنډ

((خ))

خاتمت : ختمېدل، پای ته رسېدل

خاورين: له خاورو جوړ شوی

خرقه: د درويشانو چپنه

خړوبول: اوبه کول

خليفه : ځای ناستی

خوندي: محفوظ، ساتلی

((د))

درهم برهم: ګډوډ، خراب، ويجاړ

درهم: عربي پيسې، عربي سکې

دنده: وظيفه

دود: رسم او رواج

دوديز: عنعنوي، مروج

((ډ))

ډګر: ميدان

ډېری: زياتره، اکثره

((ذ))

ذوق: علاقه، مينه

((ر))

روحاني : مذهبي مشر

رول: نقش

رويه: سلوک، چلند

رياضت: گوشه نشيني، د عبادت لپاره ځانته ناسته

روڼ اندی: روښانفکر

((ز))

زغمل: تحمل کول

زمولوي: مړاوی کوي، ځپي، ضعيف

((ژ))

ژانرونه: ډولونه

ژغورل: ساتل

ژوي: ژوندي موجودات، حيوانات

((س))

سپېڅلی: مقدس، پاک

سپما: پاسره، زېرمه کول

ستاينه: مدحه، صفت

ستونزمن: مشکل، بحراني

سخاوت : بخشش

سوبې: فتحې

سياستوال: سياست پوه

سيما: څېره

سيمه ييز: منطقوي

سيمه: منطقه

((ش))

شخړه: لانجه، جګړه، ربړه

شکوه: شکايت

شومي : غرېب اوبه ښبنی

((ښ))

ښادمن: خوښ، خوشحال

((ص))

صنيع : جوړوونکی

((ظ))

ظرف: لوښی

((ع))

عارف : په حقيقت سره خدای پېژندونی

عنعنات: دودونه او رواجونه

((غ))

غور: دقت، څېرتیا

غورځنګ: نهضت، سیاسي ډله

غوره: ډېره ښه

((ف))

فطري: طبیعي

((ق))

قلندر: درویش، له دنیا څخه بې پروا

((ک))

کارول: استعمالول

کبان: ماهیان

کچه: سطحه، اندازه

کرامت: عزت، بزرګي، خارق العاده کار

کرکه: نفرت

کرکیله: دهقاني، بزګري

کړاو: تکلیف، زحمت

کلاسیک: غوره پخوانی

کوهستان: غرنۍ سیمه

((ګ))

ګالل: تېرول

ګنج: خزانه

ګڼه ګوڼه: بیروبار

ګومارل: مؤظف کول

((ل))

لارښود : رهنما، مشر

لامل: سبب

لرغونې: پخوانۍ

لرغونی: پخوانی

لړۍ: سلسله، قطار

لمریز: شمسي

لوبغاړی: لوبې کوونکی

لونل: شیندل

لېچې: مرونډونه، بازوها

((م))

ماڼۍ: ودانۍ، قصر

محروم: بې برخې

مدعي: چې د عوه پرې شوې وي

مزاج : طبعه

مستغني: بې نیازه

مسجع: سجع او قافیه لرونکې

مصرع: (مسره) نیم بیت، یا د بیت یوه برخه

مصلح: اصلاح کوونکی

معینه: ټاکلې

مفصل: تفصیل لرونکی- لوی

مقبولیت : قبول شوی

مقیاس: اندازه

منثور: په نثر، غیر منظوم کلام

منځنی: متوسطه

منظوم: په نظم

موافق: برابر

مورد: ځای

موهومي: غیرواقعي، ډاروونکی

مهال: وخت

((ن))

نادر : نه پیدا کېدونکی، بې ساری، په سختۍ پیدا کېدونکی

نادودې: ناروا، زورزیاتی

نغښتی: پېچلی، پیچانیده

ننداره: ښودنه، نمایش

ننواتې: عذرکول

((و))

واټ: سړک، جاده

واک: صلاحیت

واکمني: واک لرل، قدرت لرل

وداني: آبادي

وده: پرمختیا

ورین: پراخ

وړتیا: لیاقت، اهلیت

وعظ : پند او نصیحت

وکښه: ولیکه

ونډه: برخه

ویاړنه: حماسه، فخریه

ویرژلی: په ویر او ماتم اخته

ویرنه: مرثیه

ویاړونه: افتخارات

((هـ))

هخول: تشویقول

هڅه: کوښښ، هاند

هنروال: هنرمند، د هنر خاوند

هورې: هلته

هیلۍ: مرغابۍ

((ي))

یرغل: تېری، تجاوز

اخځلیکونه:

۱ـ د کاظم خان شیدا دیوان، د عبدالرؤوف بېنوا سریزه، پښتو ټولنه، ۱۳۳۱ لمریز کال.
۲ـ پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، عبدالحی حبیبي، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۲۰هـ.ش. کال.
۳ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، (معاصره دوره)، کاندید اکاډمېسن محمد صدیق روهي، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۷۸هـ.ش. کال.
٤ـ اوسني لیکوال، لومړی ټوک ـ دویم ټوک، عبدالرؤوف بېنوا، د مطبوعاتو مستقل ریاست، ۱۳٤۰ ـ ۱۳٤۱هـ.ش. کال.
٥ـ د افغانستان مشاهیر، لومړی ټوک، سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، ۱۳۸۷هـ.ش. کال.
٦ـ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤوف بېنوا، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۲۳هـ.ش. کال.
۷ـ پښتو، پښتانه او پښتونولي، څېړنوال سید محی الدین هاشمي، وحدت خپرندویه ټولنه، ننګرهار، ۱۳۸۹هـ.ش. کال.
۸ـ د عبدالرحمٰن بابا دیوان، د محمد عارف غروال په زیار، پښتو ټولنه، ۱۳٥٦هـ.ش. کال.
۹ـ خیرالبیان، بایزید روښان، کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳٥۳هـ.ش. کال.
۱۰ـ زرینې څانګې، حبیب الله رفیع، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳٦۰هـ.ش. کال.
۱۱ـ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال.
۱۲ـ د خوشحال خان خټک کلیات، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳٥۸هـ.ش. کال.
۱۳ـ د نثري ادب ډولونه، څېړنوال سید محی الدین هاشمي، وحدت خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹هـ.ش. کال.
۱٤ـ ادبپوهنه، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۲هـ.ش. کال.
۱٥ـ فرهنګ ادبیات جهان، پنځم ټوک، دوکتور حسن حزایل، تهران، ۱۳۸٤هـ.ش. کال.
۱٦ـ ادبي فنون، عبدالرؤوف بېنوا، پښتو ټولنه، ۱۳۲٦هـ.ش. کال.
۱۷ـ پښتو ـ پښتو تشریحي قاموس، د افغانستان د علومو اکاډمي، دویم چاپ، میدیوتیک اداره، ۱۳۸۳هـ.ش. کال.
۱۸ـ فرهنګ نشر سخن، حسن انوري، (په اتو ټوکونو کې).
۱۹ـ فرهنګ عمید، حسن عمید، (په دوو ټوکونو کې).
۲۰ـ د پښتو ژبې لنډګرامر، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۳هـ.ش. کال.
۲۱ـ غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳٦هـ.ش. کال.
۲۲ـ ادبي لیکونه، پوهاند صدیق الله رښتین، پېښور، ۱۳۷۳هـ.ش. کال.
۲۳ـ پښتو نثر تاریخ، محمد افضل رضا، یونیورسټي بک ایجنسي پېښور، ۱۹۹٥م. کال.
۲٤ـ د عبدالقادر خان خټک دیوان، د همېش خلیل سریزه او تعلیقات، پښتو اکېډمي پېښور، ۲۰۰۲م. کال.